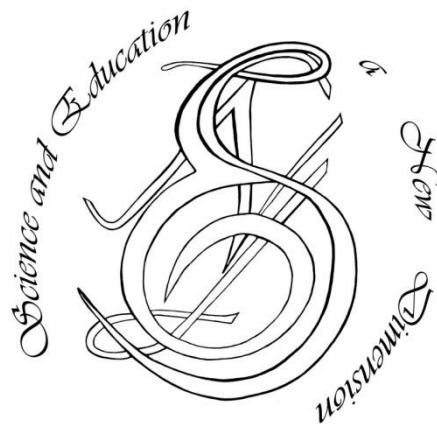

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

p-ISSN 2308-5258

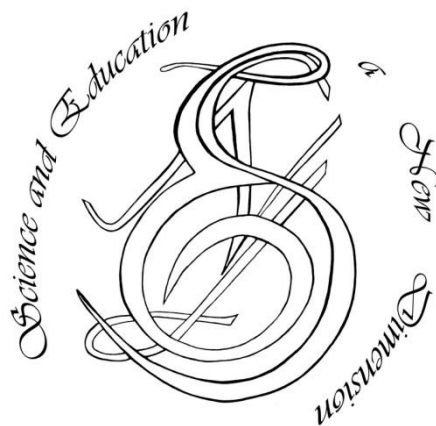
e-ISSN 2308-1996

VIII(37), Issue 223, 2020 Feb.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37>

Humanities and Social Sciences

www.seanewdim.com

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

CULTUROLOGY	7
Збереження культурної пам'яті в сучасному місті: особливості регулювання на державному та міжнародному рівні <i>К. Л. Гуржун</i>	7
Интеллектуально-нравственная духовность технотронного общества <i>В. И. Мищенко</i>	12
DESIGN	16
Проектування сучасних орнаментальних композицій в українському стилі з використанням принципів утворення геометричних орнаментів Закарпаття <i>О. С. Васильєва, М. С. Винничук, І. В. Васильєва</i>	16
ECONOMICS	20
Assessment of the social target program <i>V. A. Gordienko, E. V. Borvinko</i>	20
Проблема ейблізму в управлінні персоналом <i>О. А. Тимчик</i>	23
HISTORY	26
Інформаційна експансія як засіб агресивної політики Російської Федерації проти України <i>А. П. Демартино</i>	26
LIBRARY AND ARCHIVING	32
Правовая база развития ресурсного потенциала публичных библиотек Китая <i>Ян Чен</i>	32
COGNITIVE LINGUISTICS	35
Function of a Lawyer: Frame Approach <i>О. V. Dunaievskia</i>	35
SOCIOLINGUISTICS	38
Multilingualism: Sociolinguistic Aspect <i>О. Opanasenko, A. Malii</i>	38
PHILOSOPHY	41
Quis custodiet ipso scustodes? Набросок реальности <i>Ю. Б. Синебрюхов</i>	41
POLITICAL SCIENCES	45
Економічні теорії та державна регуляторна політика: механізми та інструменти реалізації <i>М. О. Дурман, О. Л. Дурман</i>	45

Гібридна війна у парадигмі сучасної теорії пізнання <i>Б. Калініченко</i>	49
Functioning of the main elements of the checks and balances system in Ukraine: a comparative analysis under the provisions of different Constitutions <i>Kh. Zabavska</i>	54
RECREATION AND SPORT	59
Фізичне виховання та спорт, як засіб інтеграції людей з особливими потребами в повноцінне суспільне життя та аналіз їх спортивних досягнень <i>І. М. Скрипка, М. Б. Чхайло, І. М. Кравченко, В. В. Гладов, В. О. Лапицький</i>	59
Особливості аналізу техніко-тактичних дій у змагальній діяльності висококваліфікованих спортсменок у хокеї на траві <i>В. І. Гончаренко, В. О. Лапицький, І. М. Скрипка, О. М. Гончаренко, С. В. Заяц</i>	63
RECREATION AND TOURISM	66
Щодо впливу оздоровчого туризму на функціональний стан організму студентів першого року навчання <i>Ю. Л. Тонкопей, Л. М. Максименко, М. Б. Чхайло, В. О. Удовиченко</i>	66
SOCIAL COMMUNICATIONS	69
Бренди́рование українських городо́в как фактор развития внутреннего туризма в Украине <i>В. Перехейда</i>	69
Освітній потенціал соціальної інформатики як дисципліни у рамках соціальних комунікацій <i>О. В. Ромах</i>	74
Бібліотечна періодика в системі наукових періодичних видань <i>Т. С. Шагайденко</i>	80
Modern trends of reading organization as the latest characteristics of Ukrainian reading culture <i>Y. I. Shmyha, M. S. Hurytska, O. D. Shmyha</i>	83
Біографічна, автобіографічна, психолінгвістична реконструкція особистості письменника в портретно-біографічній галузі <i>М. Ю. Воронова</i>	87

CULTUROLOGY

Збереження культурної пам'яті в сучасному місті:
особливості регулювання на державному та міжнародному рівні

К. Л. Гуржи

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Corresponding author. E-mail: k.hurzhy@donnu.edu.ua

Paper received 25.01.20; Accepted for publication 10.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-01>

Анотація. В статті артикульовано проблему впливу сучасних глобальних викликів на міську культурну спадщину, через яку транслюється культурна пам'ять та питання відповідальності за її збереження. Зокрема, на основі проблеми «UNESCOCIDE», що пов'язана з підвищеною увагою туристів до об'єктів відмічених ЮНЕСКО, продемонстровано руйнівний вплив перетворення місць пам'яті на міські спільноти. Проаналізовано роботу міжнародних організацій (таких, як ООН-Хабітат та ICOMOS) з регулювання урбаністичної політики та оптимізації міських змін, надана теоретична оцінка можливої ефективності такої діяльності в українських реаліях. Досліджено механізми регулювання міського розвитку міжнародними організаціями, які можуть бути актуальними для українських міст та міських стратегій розвитку. Зроблено висновок про визначальну роль в цьому процесі збереження міської культурної спадщини. В статті розглянуто програмні документи міжнародних та європейських організацій відносно збереження культурної пам'яті та культурної спадщини в європейських містах (зокрема, розглянуто декларацію «До високої архітектурної культури (Baukultur) в Європі», прийняту у 2018 році перед Давоським економічним форумом міністрами культури Європи та «Нову програму розвитку міст» прийняту ООН-Хабітат). Запропоновано теоретично обґрунтований шлях регулювання цього питання в Україні.

Ключові слова: міська культура, культурна спадщина, пам'ять в міському просторі, ООН-Хабітат, Baukultur.

Актуальність. Урбанізацію зараз визнано однією з тенденцій, що найбільше трансформують світ. Дослідник Кьєлл Нордстрем вказує на точний рік, коли це було зафіксовано: «У 2006 році ООН опублікувала звіт під назвою «Стан міст світу», в якому повідомлялося, що вперше в людській історії загальне число людей, що проживають в містах, перевищило число сільських мешканців» [7, с. 60]. Дослідники прогнозують, що якщо на початку ХХ ст. в містах проживало приблизно 10% населення світу, то 2050 року близько 75% населення світу буде жити в містах. Для сучасних та майбутніх поколінь, вже зараз, по-суті, штучне міське середовище – є природним, зовсім скоро наші нащадки не уявлятимуть що означає жити поза містом. Міський спосіб життя визначається відповідальністю міст перед майбутніми мешканцями і сьгоднішніх городян за майбутнє міст. Виробляється новий колективний досвід життя в місті, який полягає в трьох найважливіших міських практиках: зберігати ідентичність, зберігати історію, забезпечувати сучасність життя. Ханна Арендт [1] називає поліс першою системною формою соціальної відповідальності. Бути городянином в полісі означає ставити благо поліса вище за будь-яке інше.

Якщо подивитися ширше, бути городянином і жити як міський житель – значить стверджувати міську культуру і міську реальність. Місто, як дзеркало соціальних процесів відбиває всі сучасні виклики та тенденції з якими стикається людина та які змінюють світ. Більше того, зміна міської реальності часто ї є відповіддю на такі проблеми, як неконтрольований туризм, міграція та переселення, конфлікти та екологічні проблеми. Сьогодні сучасне суспільство стурбоване питанням наявності «планети Б», точніше її відсутністю. Іншого світу для нас не буде, тому потрібно відповідально ставитися до того що є в нашому розпорядженні.

Ця царина глобального екологічного активізму цілком може переломлюватися в локальних міських вимірах. І навіть не в питаннях ролі урбанізації в кліматичних процесах, а в питаннях наявності запасної країни або запасного міста. Міграційна криза добре показала, що міста не гумові, а місцевий уклад життя хоч і гнучкий, але стискатися нескінченно не може. Тому захист найголовнішої соціальної цінності ХХ століття – колективної пам'яті також відбувається в міському контексті.

Ступінь розробленості проблеми. Хоча згадані вище феномени й відносяться більше до площини студій культурної пам'яті, у випадку міських змін ця царина зазнає найгрунтовніших змін. Такі дослідники, як Ханна Арендт, Алейда Асман, Пол Коннертон, Зигмунт Бауман, Вальтер Беньямін, Мішель де Серто окреслили межі сутності міст та контекстів міських змін в глобальному світі, але міська реальність надзвичайно вразлива до соціальних змін, та весь час зазнає змін. Регулювати чи хоч якось направляти ці процеси беруться міжнародні організації. Вони намагаються на форумах та асамблеях визначати характер міських змін, та формувати порядок денний урбаністичної політики на найближчі роки. І показовим в цьому процесі є зосередженість на актуальному стані міської культурної спадщини.

З огляду на сказане, **метою даної розвідки є** демонстрація перетворюючий вплив сучасних глобальних проблем на міста, визначити роль культурної пам'яті та культурної спадщини в тягості міського розвитку та розкрити механізми регулювання міського розвитку міжнародними організаціями, які можуть бути актуальними для українських міст та міських стратегій розвитку.

Предметом є – особливості сучасної політики міжнародних та національних європейських організацій відносно культурної пам'яті та культурної спадщини в

європейських містах та в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для світу після Другої світової війни який знаходився в афекті власного безпосереднього переживання смерті й втрати, і людей, оточених реальною зруйнованою щент міст (наприклад, Варшава), переосмислення пам'яті як основоположної цінності, а її втрати як екзистенціальної загрози, цілком природно. Але за минулі десятиліття дистанція від живого переживання збільшилась декількома поколіннями, з'явилися іронічні висловлювання в душі «музейна Європа», що живе минулим. Можливо, актуальності цій темі зараз додають все ті ж живі точкові, не завжди пов'язані з війною, переживання втрати вже вторинної пам'яті (пам'яті про пам'ять), народжені такими подіями як згорілий двоохотлітній Національний музей Бразилії, зруйнована в боротьбі з ІД (Ісламською державою) Пальміра, пошкоджений вогнем а потім водою паризький собор Нотр-Дам. Всі ці події актуалізують розмови про відповідальність за збереження культурної спадщини, зокрема міської культурної спадщини через яку транслюється культурна пам'ять. Це особливий вид відповідальності, добре проілюстрований німецьким філософом та теоретиком культури Вальтером Беньяміном в есеї «Зубожіння досвіду». Цей твір було написано між двох світових воєн, які змусили Європу переглянути свої цінності і на багато десятиліть визначити «західний» світ таким, яким він є для нас зараз. Перед Другою світовою Беньямін відчув стан суспільства через відмову від спадщини, цей есей про незатребуваний досвід, про життя, що не знає минулих авторитетів і, в кінцевому рахунку, про смерть культури. Людство готувалося «пережити культуру»: «бо яка користь від культурних цінностей, якщо нас не пов'язує з ними ніякої досвід?» [2]. Це, крім іншого, також і питання про відповідальність перед минулим. Чи потрібні нам заповіді давно минулих днів? Беньямін цитує авторитетного теоретика архітектури Адольфа Лооса: «Я пишу тільки для тих, хто володіє сприйняттям сучасної людини... Для тих, хто виходить томлінням по Ренесансу або рококо, я не пишу» [2] Сучасний йому світ Беньямін бачить в повсюдних розмірах спадщини людства на «дрібні монети актуального» [2], які і складуть наше обміліле життя. Можливо, всьому виною атмосфера цивілізаційного дискомфорту відкритого суспільства. Те, що Поппер визначив, як «напруга цивілізації» [8, с. 221], коли зникає психологічний комфорт, створений вузьким захищеним світом закритого суспільства, в якому не відбувається соціальних потрясінь і не потрібно брати на себе відповідальність. Міський світ, який пережив цей стан, і особливо Східна Європа, яка збирала каміння розбомблених будинків і відбудувала свої міста на старому фундаменті – міцно вкоренили у цьому фундаменті ставлення до культурної спадщини і минулого.

Розуміння культурної спадщини в контексті європейських програм міського розвитку може бути розглянуто на прикладі концепції Baukultur. Сам термін «baukultur» буквально перекладається з німецької як «культура будівництва», але охоплює набагато ширший контекст смислів, це не тільки архітектура або культурна спадщина, це культура урбанізованого середовища. Колін Еллард пише, що визначити «baukultur» можна як «деякий образ думок, мисленнєві установки,

зафіксовані на папері або не експліковані форми і процеси, що визначають створення штучного середовища» [12].

Але як так вийшло, що Європа виступає єдиним фронтом в цьому напрямку? Кожна європейська країна намагається регулювати міську забудову, дизайн і збереження культурної спадщини на національному рівні, але в останні роки стало зрозуміло, що мета всіх цих заходів у європейців приблизно однакова – штучне, побудоване середовище має відображати і зберігати культурні цінності, втілені в культурній спадщині. Можливо тому і знадобився загальний консенсус європейських країн в питанні того, які саме це будуть цінності.

У січні 2018 року в Швейцарії перед Давоським економічним форумом міністри культури Європи прийняли декларацію «До високої архітектурної культури (Baukultur) в Європі» [4]. Де визначили центральну роль культури в архітектурному середовищі, і, більш того, підкреслили неможливість існування людини поза культурним середовищем. У Декларації йдеться про те, що: «кожен, незалежно від походження, має право сприймати, розділяти і належати до культурного середовища... особливості нашого спільного життя та суспільного розвитку вкорінені в культурі» [4, с. 2]. Простіше кажучи, baukultur потрібен для того, щоб культурні ландшафти Європи не руйнувалися, формувалися в більш-менш єдиному ключі і сприяли збереженню єдності в суспільстві.

Також можна виділити в Декларації про baukultur тему ідентичності. Від констатації того, що культура формує ідентичність і визначає спадщину і до твердження, що висока архітектурна культура підвищує наше почуття місця. Тому слід особливо увагу приділяти боротьбі зі спрощенням, знеособлення міської забудови і втрати регіональної ідентичності та традицій. У Німеччині з цією проблемою стикалися, аналізуючи західні і східні міста і вказуючи на необхідність звертатися з обережністю до містобудівних експериментів, побоюючись втрутитися в ідентичність місцевих жителів.

Окремо стоїть проблема артикуляції власної локальної ідентичності в контексті загроз. Зокрема, маємо на увазі загрозу від «туризму, що знищує околиці». Починаючи з 2017 року європейськими містами від Барселони до Венеції просто прокотилася хвиля протестів проти чужинців. Причому об'єктом невдоволення стали не мігранти, представники інших культур або релігій, а такі ж саами європейці. Обурення, серед іншого, викликали факти зневажливого ставлення до монументів і пам'ятників архітектури, до способу життя місцевої громади, вторгнення, яке руйнувало гармонію місця. Відчайдушне іспанське «El Turismo Mata Els Barris» – «Туризм вбиває наші райони» взагалі стало гаслом кампанії з переосмислення культурної та туристичної політики міст. Італійці, наприклад, запустили інформаційну кампанію #EnjoyRespectVenezia, розуміючи, що 60 тисяч щоденних туристів, які відвідують і знають тільки Площу Святого Марка і Ріальто, реальна загроза для цих місць, але ж не тільки ці локації роблять Венецію настільки привабливою і атмосферою (місцевих жителів ці туристичні місця взагалі відверто лякають).

Названа проблема поступово переросла в питання

«чи варто взагалі дозволяти ЮНЕСКО надавати місту офіційний статус об'єкта культурної спадщини?» [16], якщо це автоматично ставить під загрозу це унікальне місце? З 1972 року ЮНЕСКО виділила 1073 культурних і природних об'єкти, що мають універсальну цінність для людства. У 2014 році письменник і журналіст *Марко д'Ерамо (Marco d'Eramo)* засвідчив смерть європейських міст, сформулювавши цю проблему, як UNESCOCIDE [16]. Говорячи про те, що ЮНЕСКО, зберігаючи будівлі, дозволяє спільнотам навколо них руйнуватися, часто за допомогою туризму. Міста, де колись вирувало життя й пристрасті, перетворюються на універсальні набори місць з «європейськими сніданками» і сувенірними магазинами, компактно представленими в туристичній брошурі.

Всі названі проблеми сягають області наших взаємин з культурною спадщиною як такою (чужою і, звичайно, власною). Спеціаліст у цій області, професор Анна Триандафіліді (*Anna Triandafyllidou*) з *European University Institute* визначає культурну спадщину як щось, що є цінним для конкретних спільнот (щось матеріальне – монументи, будівлі; нематеріальне – традиції, фольклор або навіть природні об'єкти), як процес, у якому минуле повідомляє про себе і фактично використовується в сьогоденні. Воно має суб'єктивний характер тому відноситься до спільнот, націй або міст які його визначають і виробляють ставлення до свого минулого. Місто як носій культурної спадщини відчуває подвійне навантаження. Воно виконує функцію збереження, але має одночасно виконати і функцію перетворення відповідно до способу життя його городян. Культурна спадщина є однією з основ для соціалізації людей.

Підтвердженням того, що місто відіграє в цьому процесі важливу роль може бути приклад з «Нового індустріального суспільства» Джона Гелбрейта: «Щоліта мандрівники з США і промислових міст Європи і Японії відправляються оглядати залишки допромислової цивілізації. Бо такі міста, як Афіни, Флоренція, Венеція, Севілья, Агра, Кіото і Самарканд, хоча вони й були страшенно бідні в порівнянні з нинішніми Дюссельдорфом, Нагоя, Дагенхеймом, Флінтом або Магнітогорськом, приховують у собі набагато ширші можливості естетичних насолод» [3]. Коли виникає небезпека втрати цих «цивілізаційних реліквій» місцеві спільноти приходять в хвилювання і навіть лють. Що це за «реліквії» обгрунтовано пояснив в своїй теорії французький соціальний філософ Мішель Серто. Дослідник пише, що простір міста – це своєрідний «архів», минуле, яке обирається і використовується заново відповідно до звичаїв сьогодення. Артефакти минулого стають однаково загальними, і займають центральне місце для багатьох, зовсім різних поколінь людей. Що дозволяє їм «забезпечувати циркуляцію колективного та індивідуального досвіду» [11].

Прикладом такої «емблеми» національної ідентичності можна назвати Бранденбурзькі ворота для німців. Очевидним це стало після історії з конкурсом проєктів на будівництво «Меморіалу убитим євреям» в 1990-х в Берліні. Йдеться про проєкт Хорста Хохайзеля (*Horst Noheisel*), прихильника створення контр-монументів. Його ідея полягала в тому, щоб підірвати Бранденбур-

зькі ворота в центрі Берліна, а їх уламки розрівняти рівним шаром у відведеному для меморіалу місці. Проєкт не тільки не переміг, але реакція на нього була односторонньо негативною [15]. Символ Берліна, Німеччини, місце з більш ніж 200-річною історією, яке пам'ятає безліч публічних і політичних подій, місце-символ «об'єднання Берлінів» не може постраждати, якою б не була колективна вина німців у Другій світовій. Приклад з ідеєю Хохайзеля дозволяє пояснити неусвідомлену важливість посвячення городянина оформленого звичними міськими об'єктами.

Необхідність розв'язання окресленої проблеми змусила представників різних держав шукати способів її регулювання на міжнародному рівні. У жовтні 2016 року відбулася Конференція Організації Об'єднаних Націй із житла та сталого міського розвитку (Хабітат-III), що пройшла у Кіто. Ця Конференція заклала бачення міського розвитку міжнародною спільнотою на кілька наступних десятиріч, на ній було прийнято «Нову програму розвитку міст» [6] (далі – Програма). В тексті документа зазначено, що урбанізація буде однією з найбільш радикальних тенденцій ХХІ століття, оскільки до 2050 року очікується двократне збільшення міського населення, а відповідно виникає проблема забезпечення збереження сталості розвитку міст.

Якщо попередня лінія діяльності ООН-Хабітат була в цілому спрямована на забезпечення доступного житла для всіх, та «поліпшення якості життя мільйонів міських жителів, у тому числі мешканців нетрів і неорганізованих поселень» [6, с. 6], то нова програма додала до списку своїх компетенцій також питання екології, кліматичних змін та додержання цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. Зокрема, цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад». Й наскрізно через всю Програму проходить зобов'язання «сприяти розвитку культури», завдання визначення ролі культури та культурного спадку для розвитку міст.

Читаючи Програму, увагу привертає зосередженість на культурі як інструменті у міських змінах й урахуванні її потенціалу для міст та вплив на міста через культурний розвиток. Зокрема у пункті 10 «...визначається, що питання культури повинні враховуватися в контексті пропаганди і впровадження нових раціональних моделей споживання й виробництва, що сприяють відповідальному використанню ресурсів і усуненню згубних наслідків зміни клімату» [6, с. 6]. Пункт 37 окреслює питання публічного простору, суспільної дії та культурного спадку: «зобов'язуємося сприяти створенню безпечних, відкритих для всіх, доступних, екологічно чистих і якісних громадських місць, включаючи вулиці, тротуари та велосипедні доріжки, площі, набережні, сади і парки, які є багатофункціональними зонами соціальної взаємодії та інтеграції, забезпечення здоров'я та благополуччя людей, економічного обміну, а також культурного самовираження й діалогу між широким розмаїттям людей і культур» [6, с. 18]. Пункт 38 «... прихильність справі сталого використання природної та культурної спадщини, як матеріальної, так і нематеріальної, ... шляхом проведення комплексної міської та територіальної політики і достатніх інвестицій ... приділяючи особливу увагу тій

ролі, яку вони відіграють у справі відновлення й відродження міських районів і посилення участі в суспільному житті та виявлення громадянської позиції» [6, с. 18]. Пункт 124 Програми акцентує на приматі збереження та охорони культурної спадщини для міста «будемо включати питання культури, в якості однієї з пріоритетних складових планів і стратегій розвитку міст, в процес впровадження інструментів планування, включаючи генеральні плани, керівні принципи зонуввання, будівельні норми і правила, політики управління прибережними районами і політики стратегічного розвитку, спрямованих на охорону широкого спектра об'єктів матеріальної і нематеріальної культурної спадщини і ландшафтів, і будемо захищати їх від можливих руйнівних наслідків міського розвитку» [6, с. 39]. Та пункт 125 про практичне втілення Програми, говорить про намір залучати об'єкти культурної спадщини в повсякденний міський розвиток «надавати підтримку ефективному використанню культурної спадщини в інтересах сталого міського розвитку і визнавати його роль в стимулюванні участі і відповідальності. Ми будемо сприяти інноваційному та сталому використанню архітектурних пам'яток і об'єктів з метою створення вартості шляхом шанобливого відновлення і адаптації. Ми будемо залучати корінні народи і місцеві громади в популяризацію та поширення знань про об'єкти матеріальної і нематеріальної культурної спадщини та збереження традиційних форм самовираження і мов» [6, с. 39].

І хоча Програма не є обов'язковою до виконання, її автори акцентують, що деякі національні і місцеві органи управління вже доклали зусиль спрямованих на закріплення бачення (міст для всіх), яке називається «право на місто», в їх законодавствах, політичних деклараціях і статутах. В контексті залучення до Цілей сталого розвитку ООН (ЦСР) України, є національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [5], яка визначає базові показники для досягнення ЦСР. У ній завдання одинадцятої цілі «Сталий розвиток міст і громад» в частині культурної спадщини 11.4. уточнене з урахуванням національних особливостей і пріоритетів до: «Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору» [5, с. 84]. У культурній сфері заплановано орієнтуватися та збільшувати такі показники:

- Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з 7-ми у 2015 році до 13-ти у 2030 році;

- Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України з 855-ти у 2015 році до 1305-ти у 2030 році [5, с. 140-142].

Питання охорони культурної спадщини обумовлюються культурною політикою країни. В українських офіційних документах зустрічаються такі визначення культурної спадщини:

Закон України «Про охорону культурної спадщини»: «культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» [10];

В європейських документах та міжнародних актах культурну спадщину визначають дещо по іншому. ICOMOS: «культурна спадщина – це вираз способу життя, розробленого співтовариством і переданого з покоління в покоління, включаючи звичаї, практики, місця, об'єкти, художні вираження і цінності. Культурна спадщина часто виражається або як нематеріальна, або матеріальна культурна спадщина» [14, с. 2].

Привертає увагу акцент на способі життя, який передається з культурними цінностями. Ця установка є центральною для «Європейського року культурної спадщини», оголошеного в 2018 році. Його гасло «Наша спадщина – де минуле зустрічається з майбутнім» [13], а мета – виховувати в громадянах почуття причетності до спільного європейського дому, підвищити обізнаність про те, що «формує нашу ідентичність і визначає хід нашого повсякденного життя» [13].

Фахівці, що працюють в сфері культури в Україні, вказують на те, що проблемою нашого регіону є надто вузьке, застаріле сприйняття і визначення культури (Террі Санделл [9]). З розуміння культури і її значення зростають і певні практики роботи з культурною спадщиною, які в Україні і в європейських країнах також відрізняються.

Таким чином, культурна спадщина зазнає найбільш видимого впливу під час сучасних міських змін. Ставлення європейців до своєї культурної спадщини відрізняють залученість широких верств суспільства до вирішення її «долі», постійний діалог і чітке розуміння призначення культурної спадщини: її об'єднуюча та зберігаюча ідентичність спільноти функція. Це робота над тим, щоб покоління, які назвуть себе європейцями через 100 років, змогли побачити спадкоємство як з сьогоденніми європейцями, так і з тими, що були 100 років тому. Як видно з «Нової програми розвитку міст» ООН-Хабітат, розуміння культурного спадку не має обмежуватися прагненням зробити місто більш туристично привабливим, збільшити кількість культурних пам'яток чи зусиллями з їх охорони, хоча в світлі неконтрольованої забудови українських міських історичних центрів це також нагальна справа.

Необхідно також сформувати звичку до ефективного використання культурної спадщини в інтересах сталого міського розвитку, міським адміністраціям докласти зусиль з організації громадських публічних просторів як місць, де можливий діалог всіх без винятку мешканців міста. Робити експертизу при перейменуваннях та зносах тих чи інших монументів, і т.д., відстежувати переакцентування при зміні статусу місць пам'яті в міському просторі, щоб запобігти напрузі в суспільстві. Український контекст вимагає роботи над адаптацією Програми розвитку міст та її впровадження, розвиваючи міста та долучаючи їх до єдиної європейської та світової урбанізаційної мережі. Адже саме збереження культурної спадщини дозволяє зберегти і сутність конкретного міста, а отже і гармонійність життєвого середовища цього міста. Це не означає «консервувати» міські історичні пам'ятки, це скоріше про залучення об'єктів культурної спадщини до повсякденного міського розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни. – СПб.: Алетейя, 2000. – 437 с.
2. Беньямин В. Оскудение опыта // Беньямин Вальтер. – 2019. – [Е. ресурс]. – режим доступа: <https://syg.ma/@sygma/valtner-bieniamin-oskudnieniie-opyta>
3. Гелбрейт Д. «Новое индустриальное общество» // Джон Гелбрейт. – Гуманитарный портал. – [Е. ресурс]. – режим доступа: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5021/5051>
4. Давосская декларация 2018 «К высокой архитектурной культуре (Baukultur) в Европе». – 2018. – [Е. ресурс]. – режим доступа: <http://icomos.org.ru/images/docs/2018-Davoskaya-deklaraciya-rus.pdf>
5. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. – 176 с. – [Е. ресурс]. – режим доступа: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
6. Нова програма розвитку міст. – Декларація ООН Хабітат III. – 2016 – 52 с. – [Е. ресурс]. – режим доступа: http://www.un.org.ua/images/NUA_Ukrainian_online.pdf
7. Нордстрем К. А. Urban Express/К. А. Нордстрем — «Альпина Диджитал», 2018 – С.60.
8. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона. Пер. с англ., под ред. В. Н. Садовского. – М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива». – 1992. – 448 с.
9. Приоритеты развития культурных и креативных индустрий. – 24 сентября 2015. – Киев. – [Е. ресурс]. – режим доступа: <https://www.culturepartnership.eu/article/otkritaya-sessiya-prioriteti-razvitiya-kuljturnih-i-kreativnih-industriy-->
10. Про охорону культурної спадщини. // Закон України – № 1805-III/Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 39. – ст.333.
11. Серто М. Призраки в городе. – Неприкосновенный запас. – № 2. – 2010. – [Е. ресурс]. – режим доступа: <https://magazines.gorky.media/nz/2010/2/prizraki-v-gorode.html>
12. Ellard, Colin & Davydkina, Lubov. (2018). Мозг, поведение и «baukultur». 10.13140/RG.2.2.21750.50240. – [Е. ресурс]. – режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/326689103_Mozg_povedenie_i_baukultur
13. European Year of Cultural Heritage, 2018. – [Е. ресурс]. – режим доступа: <https://www.europanostra.org/our-work/policy/european-year-cultural-heritage/>
14. ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites (2008) Cultural Heritage Policy Documents // Ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS, Québec (Canada), on 4 October 2008 – [Е. ресурс]. – режим доступа: https://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf
15. James E. Youn Memory and Counter-Memory James E. Young – [Е. ресурс]. – режим доступа: <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/9/memory-and-counter-memory>
16. Laignee Barron ‘Unesco-cide’: does world heritage status do cities more harm than good? – [Е. ресурс]. – режим доступа: <https://www.theguardian.com/cities/2017/aug/30/unescocide-world-heritage-status-hurt-help-tourism>

REFERENCES

1. Arendt H. Vita Activa, or about active life. – SPb.: Aletheia, 2000. – 437 p.
2. Benjamin W. The impoverishment of experience // Walter Benjamin. – 2019. – Available at: <https://syg.ma/@sygma/valtner-bieniamin-oskudnieniie-opyta>
3. Galbraith J. The New Industrial Society // John Kenneth Galbraith. – Humanitarian portal. – Available at: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5021/5051>
4. The Davos Declaration 2018 “Towards a high-quality Baukultur for Europe”. – 2018. – Available at: <http://icomos.org.ru/images/docs/2018-Davoskaya-deklaraciya-rus.pdf>
5. National report “Sustainable Development Goals: Ukraine” // Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, 2017. – 176 p. – Available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
6. New Urban Development Program. 2016. – UN Habitat III Declaration. – 2016 – 52 p. – Available at: http://www.un.org.ua/images/NUA_Ukrainian_online.pdf
7. Nordström K. Urban Express: 15 Urban Rules to Help You Navigate the New World That's Being Shaped by Women and Cities // Kjell A. Nordström – «Alpina Digital», 2018 – P.60.
8. Popper K. Open Society and Its Enemies, Volume 1: The Spell of Plato. – M.: Phoenix, Cultural Initiative International Foundation. – 1992. – 448 p.
9. Priorities for the development of cultural and creative industries. – September 24, 2015. – Kyiv. – Available at: <https://www.culturepartnership.eu/article/otkritaya-sessiya-prioriteti-razvitiya-kuljturnih-i-kreativnih-industriy-->
10. Law of Ukraine 2000 On the protection of cultural heritage № 1805-III. – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, № 39, p. 333
11. Michel de Certeau 2010 Ghosts in the City. – Available at: <https://magazines.gorky.media/nz/2010/2/prizraki-v-gorode.html>

Preservation of cultural memory in a modern city: state and international particularities of the regulation

K. Hurzhy

Abstract. The article touches upon the problem of the impact of modern global problems on the city's cultural heritage through which the cultural memory is transmitted and upon the responsibility for its preservation. In particular, on the basis of UNESCOCIDE problem associated with the increased attention of tourists to objects marked by UNESCO, is shown the destructive impact destroyed places of memory on urban communities. The paper analyzes the work of international organizations (such as UN-Habitat and ICOMOS) regulating urban policy and optimizing urban changes, and provides a theoretical assessment of the possible effectiveness of such activities in Ukrainian realities. Mechanisms of regulation of urban development by international organizations that may be relevant for Ukrainian cities and urban development strategies have been studied. The conclusion has been made that urban cultural heritage conservation is crucial in this process. The article examines the policy documents of international and European organizations regarding the preservation of cultural memory and cultural heritage in European cities (in particular, the Declaration "Towards a high-quality Baukultur for Europe", adopted before the Davos Economic Forum in 2018 by the Ministers of Culture of Europe and "The New Urban Agenda" adopted by UN-Habitat). A theoretically substantiated way of regulation of this issue in Ukraine has been proposed.

Keywords: urban culture, cultural heritage, memory in urban space, UN-Habitat, Baukultur.

Интеллектуально-нравственная духовность технотронного общества

В. И. Мищенко

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Corresponding author. Email: viktorim2017@gmail.com

Paper received 08.02.20; Accepted for publication 20.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-02>

Аннотация. В статье рассматривается проблемы, связанные с выделением интеллектуально-нравственного типа духовности, как духовности современного технотронного общества. Это проблемы обоснования особой роли мышления в формировании духовности, исследование проблемы иррационального в структуре духовности, соотношения интеллектуального и нравственного, понимание интеллекта, как основания и условия бытия человека в мире. Рассматривается понятие антропо-инфо-техносфера, как системное образование интеллектуальной среды обитания, а в качестве критерия духовного интеллектуально-нравственного развития – «духовный облик личности», содержание которого составляют открытость миру (информационно-коммуникативный компонент), интеллигентность (аналитический) и созидательность (проективный компонент). раскрывается авторская методика формирования интеллектуально-нравственной духовности технотронного общества.

Ключевые слова: интеллектуально-нравственный тип духовности, иррациональное, интеллект, духовный облик, антропо-инфо-техносфера.

Введение. Интеллект и нравственность были значимы для человечества во все времена, но особую значимость они приобретают в наши дни. Современные исследователи характеризуют духовную ситуацию нашего времени, как «интеллектуальную революцию» [1, с. 58]. М. Кастельс, отмечая, что на рубеже тысячелетий сформировался новый мир, «мир информационной эпохи», указывает на то, что возможность его существования зависит от «человеческих ценностей, от сознательности новых социальных акторов, и их решимости формировать и контролировать свою собственную судьбу» [3, с. 507 - 508]. Восприятие новых ценностных ориентиров, активизация человеческой активности зависит от формирования нового типа духовности, которую мы определяем, как информационно-нравственную.

Краткий обзор публикаций по теме. Рассматривая утверждения статуса современной духовности, доктор философии Университета Западного Мичигана Кимберли К. Кессе отмечает, что «Возрождение интереса к духовности начале 21-го века являются результатом широкой культурной и интеллектуальной тенденции» [5, с. 3]. Дэвидом Н. Элкинсом, Л. Джеймсом Хедстромом, Лори Л. Хьюз описана современная модель оценки духовности, названная авторами «гуманистически-феноменологической» [2]. Роберт Эммонс говорит о разработанной на основе интеллекта концепция «прагматической духовности», связанной с созиданием [21]. А.И. Субетто разрабатывает концепцию космогонического закона «интеллектуализации Вселенной» [18, с. 11]. Томас Метценгер, рассматривая современную духовность, как «эпистемическую» установку стремления к знанию, обращает внимание на нравственный аспект, используя понятие «интеллектуальная честность», в содержании которой он видит такие нравственные качества, как скромность, «внутреннее состояние цивилизованности», искренность, правдивость [6, с. 267 - 289]. М.В. Шугуров пишет о необходимости «реализации подлинной духовности, представляющей собой стремление к высшим смыслам», недопустимости «тотальной смысловой трансгрессии» [19, с. 58]. С.П. Штумпф, ставя вопрос о «переосмыслении понятия «духовность», поскольку прежнее понимание утратило смысловую тождественность, уже не отвечает новациям наших дней» [20, с. 2], говорит об «интенсификации духовности как творческого, интеллектуального способа освоения мира» [20, с. 4]. Таким образом, мы видим потребность общества в формировании духовности нового исторического типа, требующей анализа основных её категорий.

Целью написания статьи является осмысление категориального аппарата интеллектуально-нравственной духовности, отвечающей требованиям исторической эпохи, и духов-

ным ресурсам человеческой цивилизации по её формированию в условиях становления технотронного общества.

Материалы и методы. В качестве основных методов исследования использованы: метод сравнительного анализа терминов, связанных с понятием «интеллект», метод синергетического анализа духовности, как «саморазвивающейся динамической системы», метод системного анализа к определению интеллекта, его структурных детерминант метод экстраполяции в изучении перспектив развития технотронного общества.

Результаты и их обсуждение. Обоснование концепции интеллектуально-нравственной духовности требует решения ряда теоретических проблем в её осмыслении и выделении её как типа. Интеллектуально-нравственная духовность есть видовое понятие к духовности, как понятию универсальному, формирование которого осуществляется с точки отсчёта «осевого времени. Исследование духовности привело к осознанию её системного характера, как «саморазвивающейся динамической системы» [14, с. 83], к пониманию, что «ни интеллектуальное, ни эстетическое, ни этическое, ни религиозное не являются чистым аналогом духовного и не могут каждое в отдельности «гарантировать» возникновение феномена духовного» [11, с. 300]. Вместе с тем, следует учитывать тот факт, что и эстетическое, и этическое – результат работы духа, проявление форм общественного сознания. Осознание особой роли мышления в формировании духовного зафиксированы в положении о том, что «развитие разума, формирования эстетического вкуса, понимания прекрасного, принятия корпоративной этики выживания» [12, с. 113], а своему характеру оно приближается к мышлению философскому, призванная «сохранить основы бытия» [12, с. 114]. Развитие интеллекта рассматривается как условие существования человека в системе взаимодействия с искусственным интеллектом [9].

Для понимания нового типа духовности необходимо обратиться и к существу термина «иррациональное». На наш взгляд, существо проблемы состоит как не в достаточно чётком определении термина «иррациональное», так и упрощённое восприятие самого мышления. Интеллектуальная духовность не включает в себя безосновательных мистификаций, функционирование которых связано с эффектом коллективного заражения, внушения или манипуляций сознанием. Вместе с тем, она не отбрасывает и не отрицает того, что ещё не стало рациональным, но «ведёт», «направляет» разум на поиск истины. Чувство, является компонентом сознания, «стадией инициации мыслительного процесса» [4]. Путь мышлению прокладывает мечта, воображение, поддерживает вера, не давая погибнуть смелой и дерзновенной гипотезе.

тезе. Эмоциональное органично вплетено в природу ценности, мироощущение, эстетическое и этическое мировосприятие. Любовь и справедливость, как ценности духовности не могут быть осмыслены вне чувственного восприятия. В теорию формирования интеллектуальной духовности органично входит концепция катарсического формирования духовности. В обосновании проблемы духовности мы пришли к выводу о том, что она «не может быть только рациональной или только иррациональной, что она включает как инновацию, духовные поиски, переосмысление стереотипов, так и чувствование сакраментального, что придаёт ей креативную силу, способность к духовному очищению и возвышению» [10, с. 124].

Не менее сложной является проблема связи интеллектуального и нравственного. Мы остановились на термине «интеллектуально-нравственная духовность» для того, чтобы подчеркнуть позитивный, жизнеутверждающий характер самого мышления, мышления как созидательной силы цивилизации, недопустимости технократического подхода, лишаящего духовность гуманизма. Но проблема состоит в том, что сама нравственность, являясь историческим понятием, отражающей уровень духовного развития человечества, нуждается в интеллектуальном осмыслении. Анализируя точку зрения Э.В. Ильенкова на особый статус рационального мышления в «поднятии» морали на научный уровень осмысления принципов поведения, мы пришли к выводу о том, что «Нельзя объявить мораль, культуру «вместилищем» всех традиций и норм – среди них много отжившего.... Культура, мораль – это постоянная рефлексия, анализ, рациональное осмысление традиций, их отбор и очищение» [8, с. 71]. Поэтому диалектика нравственного и интеллектуального такова: нравственное, как результат напряжённой работы духа, интеллектуального осмысления, приобретает то гуманистическое основание, которое позволяет формировать позитивное, жизнеутверждающее мышление, состояние «интеллектуальной честности» [6], и этот процесс переосмысления – бесконечен.

Существенной проблемой осмысления категории интеллектуально-нравственной духовности является проблема понимания сути интеллекта. Рассматривая характер осмысления интеллекта в современной философии, можно выделить определённые этапы, уровни его постижения.

1. Интеллект, как аналог умственным способностям человека.
2. Интеллект есть проявление ума на различных уровнях постижения мира, выступающих в формах здравого смысла, рассудка и разума.
3. Интеллект проявляет себя в различных сферах жизни общества и выступает в таких формах, как общий, социальный и эмоциональный.
4. Интеллект рассматривается как способность к решению практических задач.

Автор предлагает рассматривать интеллект, как основание и условие бытия человека в мире, как форму эффективной связи человека с интеллектуальными основаниями мира. Эта идея имеет обоснование в философских системах Платона, Протагора, Парменида, Фомы Аквинского, Джордано Бруно, Декарта, Лейбница, Н. Бердяева, К. Поппера. В значительной мере данный подход отражает антропологическую концепцию М. Шеллера, связанную с «положением человека в космосе». Такой подход ориентирован не только и не столько на решение задач, а прежде всего на их выявление и формулировку, что представляется особенно важным в условиях взаимодействия с искусственным интеллектом (ИИ), способного лучше человека предложить варианты решения проблем, но не способен к мотивированному их поиску и формализации. Интеллект, как основание и условие бытия человека в мире, представляет способ конструирования различных форм бытия, представляет собой способ

«управления будущим» [18, с. 10]. На мегауровне оно связано с формированием космо-планетарной цивилизации, реализация концепции «Саморазвивающейся Вселенной». На макроуровне направлено на формирование технотронного общества, конструирование которого предполагает восхождение от этапа «Автоматизированного производства» – к этапу «Самоуправляющейся экономики», функционирующей на основе Глобального общепланетарного разума, развёртывающегося в информационном пространстве и действующего в содружестве с искусственным интеллектом. Третьим этапом явится формирование «Управляемой среды обитания», предполагающей возможности изменения ландшафта планеты и управления погодными условиями [15, с. 147]. Условием формирования технотронного общества является обеспечения гармонии антропо-инфо-техносферы, как основы устойчивого развития цивилизации, поскольку любая девиация может нести в себе угрозу для её существования.

На микроуровне интеллект есть условие конструирования голографической модели духовного облика личности. Как и у М. Шеллера, большое внимание уделяется открытости миру, «сущностными характеристиками» которой рассматриваются «духовная жажда, стремление к истине, радостно-доверительное отношение к мирозданию», а отличительными качествами мышления являются любознательность, пытливость, острота мировосприятия (зоркость разума) [13]. В социальных и информационных подсистемах открытость раскрывает себя как информационно-коммуникативный компонент, несёт в себе характеристики плюрализма и толерантности. Открытость рассматривается как системообразующий, генерирующий компонент духовности, направленный на формирование благоговения к миру, к жизни, к Вселенной и является отправным пунктом обретения личностью духовного статуса, человека удивлённого совершенству мира, несущего в своей душе радость духовного поиска. Открытость миру – условие формирования аналитического компонента интеллектуально-нравственной духовности – саморазвивающегося и самонастраивающегося разума, направленного на поиск новых интеллектуальных оснований Вселенной. Я.В. Тарароев предполагает, что другие вселенные могут отличаться от нашей более кардинальным способом, и может возникнуть вопрос о необходимости «всё новых типов и новых видов логик, отличных от логики Аристотеля именно в контексте развития представлений о мире в целом» [16, с. 155]. Осознание сущности аналитического компонента интеллектуально-нравственной духовности осуществляется через трансформацию термина «интеллигенция», которая у Фихте приобретает форму «чистого Я», свободно мыслящего человека, у Шеллинга – форму созидателя духовного процесса, у Гегеля – форму теоретического мышления, постигающего разумную природу объекта. Интеллигентность личности, как основа аналитического компонента интеллектуально-нравственной духовности имеет целью является формирование самостоятельного, критического, системного, глубинного, доказательного позитивного мышления. Сущность проективного компонента духовного облика личности рассматривается нами как созидательность – «духовная основа, соединяющая культуру и цивилизацию в мощную планетарную силу» [7, с. 144], направленную на преобразование мира, как условия дальнейшего существования» [15, с. 147].

Выводы. Предложенная автором концепция «интеллектуально-нравственной духовности» направлена на формирование духовного облика личности новой эпохи, открытости миру, интеллигентности и созидательности. Интеллектуально-нравственная духовность основывается «на вере в бессмертие мыслящего духа человечества и прогресс человеческой цивилизации», на понимании человека как «высшего элемента Глобальной эволюции» и осознании «космической миссии человека, его планетарно-космического статуса», а

самого мышления в качестве «животворящей, жизнеутверждающей субстанции», несёт в себе «идеи гуманизма» [8, с. 72-74].

ЛИТЕРАТУРА

1. Дольская О.А. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования: монография/О.А. Дольская, А.В. Голозубов, О.Н. Городыская. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. – 216 с.
2. Elkins, D.N., Hedstrom, L.J., Hughes, L.L., Leaf, J.A. & Saunders, C. (1988). On the way to humanistic-phenomenological spirituality: definition, description and measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, 28 (A), 5-18.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура/М. Кастельс//Перевод с английского под науч. ред. О.И. Шкаратана. - М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Китчак О.Д., Васильев И.А. Концептуальная модель стадии инициации мыслительного процесса Вестник Московского университета, 2001. – № 2. – С. 3-16
5. Koessel, Kimberly C., "The Relationship between Spirituality and Personality" (2011). Dissertations. 430. <https://scholarworks.wmich.edu/dissertations/430>
6. Метцингер Т. Наука о мозге и миф о своем Я. Тоннель эго/Томас Метцингер. – Москва: Издательство АСТ, 2017. – 413 с.
7. Мищенко В.И. Аксиологическое измерение деятельности: созидательность как явление миру духовного облика личности//Вестник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина. Серия «Философия. Философские перипетии». – Харьков, 2018. – Выпуск 59. – С. 137 – 148.
8. Мищенко В.И. Гуманистическая сила идей Ильенкова/В.И. Мищенко//Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Збірник наукових праць. Харків: НТУ «ХПІ» – 2015. – № 27. – С. 68 - 77.
9. Мищенко В.И. Духовна культура інформаційного суспільства: загроза знищення або шлях в майбутнє?/Вісник Національного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2007. № 4. – С. 18 – 27.
10. Мищенко В.И. Духовна культура: раціональні та ірраціональні аспекти/В.И. Мищенко//Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2007. – Вип.2 (28). – С. 117 – 125
11. Мищенко В.И. Миропостижение как стратегия философии образования/В.И. Мищенко//Актуальні питання освіти і науки: зб. наук. ст., матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. 10 -11 листоп. 2017 р./Національна академія Національної гвардії України. – Х.: ХОГОКЗ, 2017. – С. 296 – 305.
12. Мищенко В.И. «Мыслящий тростник» или властелин духа/В.И. Мищенко//Актуальные проблемы мировой философии, развитие человека, его сознания, нравственности: Мат-лы III Междунар. науч.-теорет. конф. (16-17 февраля 2018 г., Астана, Казахстан) в 2-х тт. – Астана: изд-во ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2018. – С.312 – 315.
13. Мищенко В.И. Открытость миру, как условие одухотворённости и источник творчества/В.И. Мищенко//Філософія в сучасному світі: Матеріали міського науково-практичного семінару, 17-18 листопада 2017 р./Ред. кол. Я.В. Тараров, А.В. Кіпенський, Л.В. Первалова [та ін.]. – Харків: «Точка», 2017. – С. 92-95.
14. Мищенко В.И. Постигание духовности/В.И. Мищенко//Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – № 1022. Серія «Філософія. Філософські перипетії». – Випуск 56. Харків, 2017. – С. 80 – 89
15. Мищенко В.И. Созидательность, как стратегия выживания и концепция образования/В.И. Мищенко//Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. «Філософія»/Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди – Харків: ХНПУ, 2018. – Вип. 51. – С. 139 – 163.
16. Тараров Я.В. Онтологические основания современной физики и космологии./ Я.В. Тараров// Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 236 с.
17. Субетто А.И. Начала теории социального менеджмента качества (ноосферно-социальная парадигма)/Под нач. ред. Бобкова В.Н. – СПб.: «Астерион», 2012. – 284 с.
18. Шугуров М. В. Духовность и интенции свободного выбора: критический анализ современности./Философия и современность, 2016. – № 1. – С. 56 – 68.
19. Штумпф С.П. Природа духовности/ С.П. Штумпф//Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. Красноярск, 2016. – 44 с.
20. Эммонс Р. Психология высших устремлений. Мотивация и духовность личности/Р. Эммонс//М.: Смысл, 2004. – 416 с.

REFERENCES

1. Dol'skaya O.A. Chelovek v sovremennom mire: na puti k novoy paradigme obrazovaniya: monografiya/O.A. Dol'skaya, A.V. Golozubov, O.N. Gorodyskaya. – Khar'kov: NTU «KHPÍ», 2016. – 216 s.
3. Kastel's M. Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura/M. Kastel's//Perevod s angliyskogo pod nauch. red. O.I. Shkaratana. - M.: GU VSHE, 2000. – 608 s.
4. Kitchak O.D., Vasil'yev I.A. Kontseptual'naya model' stadii initsiatsii myslitel'nogo protsesssa Vestnik Moskovskogo universiteta, 2001. – № 2. – S. 3-16
6. Mettsinger T. Nauka o mozge i mif o svoym YA. Tonnel' ego/Tomas Mettsinger. – Moskva: Izdatel'stvo AST, 2017. – 413 s.
7. Mishchenko V.I. Aksiologicheskoye izmereniye deyatel'nosti: sozidatel'nost' kak yavleniye miru dukhovnogo oblika lichnosti//Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo universiteta imeni V.N. Karazina. Seriya «Filosofiya. Filosofskiyepereptii». – Khar'kov, 2018. – Vypusk 59. – S. 137 – 148.
8. Mishchenko V.I. Gumanisticheskaya sila idey Il'yenkova/V.I. Mishchenko//Visnik Natsional'nogo tekhnichngо unіversitetu «Kharkіv's'kiy polіtekhničniy instіtut» Zbіrnik naukovikh prats'. Kharkіv: NTU «KHPÍ» – 2015. – № 27. – S. 68 - 77.
9. Mishchenko V.Í. Dukhovna kul'tura ínformatsíynogo suspіl'stva: zagroza znishchennya abo shlyakh v maybutnê?/Visnik Natsional'ngo universitetu «Kharkivs'kiy polіtekhničniy instіtut». Zbіrnik naukovikh prats'. Tematichniy vipusk: Fіlosofíya. – Kharkіv: NTU «KHPÍ». – 2007. № 4. – S. 18 – 27.
10. Mishchenko V.Í. Dukhovna kul'tura: ratsional'ni ta írratsional'ni aspekti/V.I. Mishchenko//Naukoví zapiski Kharkivs'kogo unіversitetu Povítryanikh Sil. Sotsíal'na fіlosofíya, psikhologíya. – Kharkіv: KHUPS, 2007. – Vip.2 (28). – S. 117 – 125
11. Mishchenko V.I. Miropostizheniye kak strategiya filosofii obrazovaniya/V.I. Mishchenko//Aktual'ni pitannya osviti í nauki: zb. nauk. st., materíali V mízhnar. nauk.-prakt. konf. 10 -11 listop. 2017 r./Natsíonal'na akademíya Natsíonal'noí gvardíi Ukraїni. – KH.: KHOGOKZ, 2017. – S. 296 – 305.
12. Mishchenko V.I. «Myslyashchiy trostnik» ili vlastelin dukha/V.I. Mishchenko//Aktual'nyye problemy mirovoy filosofii, razvitiye cheloveka, yego soznaniya, nrvstvennosti: Matly III Mezhdunar. nauch.-teoret. konf. (16-17 fevralya 2018 g., Astana, Kazakhstan) v 2-kh tt. – Astana: izd-vo YENU im. L.N. Gumileva, 2018. – S.312 – 315.

13. Mishchenko V.I. Otkrytost' miru, kak usloviye odukhotvoronosti i istochnik tvorchestva/V.I. Mishchenko//Filosofiya v suchasnomu svíti: Materiali mís'kogo naukovopraktichnogo seminaru, 17-18 listopada 2017 r.//Red. kol. YA.V. Tararóv, A.V. Kípens'kiy, L.V. Perevalova [ta ín.]. – Kharkív: «Tochka», 2017. – S. 92-95.
14. Mishchenko V.I. Postizheniye dukhovnosti/V.I. Mishchenko//Vísnik KHNU imeni V. N. Karazína. – № 1022. Seriya «Filosofiya. Filososf'ki peripetíí». – Vípusk 56. Kharkív, 2017. – S. 80 – 89
15. Mishchenko V.I. Sozidatel'nost', kak strategiya vyzhivaniya i kontsepsiya obrazovaniya/V.I. Mishchenko//Vísnik KHNPU im. G.S. Skovorodi. «Filosofiya»/Khark. nats.. ped.. un-t im. G.S. Skovorodi – Kharkív: KHNPU, 2018. – Vip. 51. – S. 139 – 163.
16. Tararoyev YA.V. Ontologicheskiye osnovaniya sovremennoy fiziki i kosmologii./ YA.V. Tararoyev// Khar'kov: KHNU imeni V.N. Karazína, 2009. – 236 s.
17. Subetto A.I. Nachala teorii sotsial'nogo menedzhmenta kachestva (noosferno-sotsial'naya paradigma)/Pod nachn. red. Bobkova V.N. – Spb.: «Asterion», 2012. – 284 s.
18. Shugurov M. V. Dukhovnost' i intentsii svobodnogo vybora: kriticheskiy analiz sovremenosti.//Filosofiya i sovremennost', 2016. – № 1. – S. 56 – 68.
19. Shtumpf S.P. Priroda dukhovnosti/ S.P. Shtumpf//Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni doktora filosofskikh nauk. Krasnoyarsk, 2016. – 44 s.
20. Emmons R. Psikhologiya vysshikh ustremleniy. Motivatsiya i dukhovnost' lichnosti/ R. Emmons//M.: Smysl, 2004. – 416 s.

Intellectual and moral spirituality of a technotronic society

V. I. Mishchenko

Abstract. The article deals with the problems affecting the intellectual-moral type of spirituality, as the spirituality of modern technotronic society. This is the problem of substantiating the special role of thinking in the formation of spirituality, the study of the irrational in the structure of spirituality, the correlation of intellectual and moral, understanding of the concept «intelligence» as the basis and conditions for human being in the world. The concept of the anthropo-info-technosphere as a systemic formation of the intellectual environment is considered. As a criterion for spiritual intellectual and moral development — the «spiritual image of the individual», the content of which is openness to the world (information and communication component), intelligence (analytical) and creativity (projective component) is provided. The author's technique of forming the intellectual and moral spirituality of a technotronic society is revealed.

Keywords: intellectual-moral type of spirituality, irrational, intelligence, spiritual image, anthropo-info-technosphere.

DESIGN

Проектування сучасних орнаментальних композицій в українському стилі з використанням принципів утворення геометричних орнаментів Закарпаття

О. С. Васильєва, М. С. Винничук, І. В. Васильєва

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
Corresponding author. E-mail: lenawasilyeva@gmail.com

Paper received 07.02.20; Accepted for publication 20.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-03>

Анотація. У роботі представлено результати дослідження народної вишивки Закарпаття XIX-XX ст. Визначено різновиди зразків вишиваних геометричних орнаментів Закарпаття, їх особливості (структура, елементи, композиційні утворення), що притаманні етнічним групам українців Закарпаття (гуцули, бойки, лемки, долиняни). Визначено основні ромбоподібні елементи вишиваних орнаментів Закарпаття та їх типи. Проведено аналіз орнаментальних елементів та їх складових, визначено їх структуру та принципи побудови. Досліджено та визначено типи орнаментальних рядів та орнаментальних композицій в традиційному вишиваному орнаменті Закарпаття. Досліджено принципи утворення орнаментальних рядів та їх використання в багаторівневих орнаментальних композиціях. Досліджено та визначено основні типи утворення сучасних орнаментальних композицій – класичні, що створені з використанням базових орнаментальних побудов, та ускладненні з використанням таких прийомів як зміщення, симетрія, асиметрія тощо на базі класичної побудови. Проведено аналіз текстильної продукції сучасного ринку України та визначено основні групи композицій з використанням традиційних українських орнаментів в сучасній текстильній продукції. Визначено основні принципи побудови сучасних орнаментальних композицій з використанням як орнаментальних елементів так і орнаментальних рядів. Запропоновано рекомендації використання орнаментів, при розробці сучасних текстильних та швейних виробів в українському стилі. Дані дослідження можна використовувати при проектуванні нових сучасних орнаментальних рішень у розробках, що можуть бути використанні у різних напрямках дизайн-діяльності (текстиль, друк, вишивка тощо).

Ключові слова: орнаменти Закарпаття, вишивка, типи орнаментів, дизайн.

Вступ. Пошук нових цікавих дизайнерських рішень у сучасній моді все частіше звертає увагу дизайнерів на народне мистецтво, а особливо, на традиційні текстильні вироби та їх оздоблення. Найстародавніші пам'ятки українських виробів з текстилю представляють собою зразки художнього оформлення виробу вишивкою, яка має в основі геометричний мотив. Розвиток дизайну неможливий без використання досвіду народних традицій та знань. Розуміння особливостей орнаментики, структури народних орнаментальних композицій, їх розташування в композиції виробу дуже важливе при проектуванні різноманітних виробів в українському народному стилі. Дослідження художніх особливостей орнаменту, його композиційної побудови в текстильних виробках автентичних пам'яток Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. слугують основою для розробки гармонійних, репрезентованих сучасних виробів у народному стилі різного призначення. Дане дослідження дає змогу визначити способи організації структур традиційних орнаментів, їх сучасні інтерпретації та особливості використання.

Аналіз останніх досліджень Науковці протягом багатьох років працюють над дослідженням народних орнаментів. Народна спадщина майстринь України, що виготовляти побутовий текстиль та одяг, залишила багатий матеріал для наукових досліджень та творчих пошуків. Вагомий внесок у теорію знань української народної вишивки внесли такі науковці як: Т. В. Кара-Васильєва [1], Р. І. Пилип [2,3], В. В. Коцан [4], І. Свійонтек [5] та інші. Авторами в роботах визначено: типові ознаки орнаменту Закарпаття [1-3], художні особливості, колірну гаму, композиційні рішення

орнаменту етнічних груп Закарпаття [1-7]. Однак, існуючі на сьогодні результати досліджень потребують постійного оновлення та розвитку.

Метою дослідження є визначення видів, структурно-композиційних особливостей, способів утворення орнаментальних елементів та орнаментальних рядів, що притаманні саме орнаменту Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. Необхідно дослідити та визначити основні види утворення сучасних орнаментальних рядів. Це дозволить дизайнерам надавати речам нового індивідуального змісту, дасть можливість для створення нового вигляду загальнозживаних речей.

Матеріали та методи. У дослідженні застосовано методи теоретичного аналізу, синтезу, абстрагування й узагальнення, порівняльно-історичний та порівняльно-типологічний методи.

Результати та їх обговорення. Розвиток сучасної моди неможливий без використання спадщини багатих народних традицій, які передавались із покоління в покоління. Розуміння народних орнаментальних композицій, елементів орнаменту, їх утворення, структуру та композиції виробу дуже важливе при дизайні різноманітних виробів в народному стилі. Дослідження художніх особливостей орнаменту Закарпаття кінця XIX – початку XX ст., його композиційної побудови у виробках інтер'єрного призначення та одягу, дає змогу у подальшому, на основі отриманих знань, розробляти дизайн сучасних загальнозживаних речей, зберігаючи етнічні особливості та національний колорит.

Закарпаття традиційно визначається за чотирма етнічними групами українців: гуцули, бойки, лемки,

долиняни. Для *гуцулів* Закарпаття характерне розмаїття вишивальних технік, геометричні орнаменти (S-подібні фігури, хрести, різноманітні ромби, зубці, роги, меандри тощо) і антропоморфні зображення людини. Геометричні фігури в орнаменті гуцулів поєднувались в горизонтальні чи вертикальні стрічки, а орнамент був складним, ритмічним (рис. 1а). За кольоровим рішенням дані орнаменти були багатокольорові [1-5].

Бойківський орнамент – геометричний, утворений із простих скошених на бік, ламаних та зубчастих ліній. Це стрічковий орнамент, що утворювався через поєднання зубців, зигзагів, спіралей, плетінок, меандрів. Найголовнішим елементом орнаменту залишався ромб та квадрат (рис. 1б). Вишивки бойків у першій половині XIX ст. були однобарвний. В середині XIX ст. в орнамент проникає чорний колір, а вже

в кінці XIX ст. орнамент урізноманітнився синіми та червоними кольорами.

Лемківська вишивка схожа з бойківською, але має свої риси та художні особливості в орнаментах, а саме: геометризовані орнаментальні мотиви. Орнамент у лемків складається з ламаних, прямих, одинарних або здвоєних зубчастих стрічок. Найчастіше використовувалися були хрестики, трикутники, ромби, кривульки, розетки, які компонувались у смуги (рис. 1в). З XX ст. у лемків поширення набирає квітково-рослинний орнамент. Лемки в XIX ст. в вишивках використовували білі нитки, потім почали додавати чорний колір. Багатобарвним орнамент у лемків став наприкінці XIX ст. [2].

Вишивки долинян Закарпаття різнобарвні, в них немає домінуючого кольору. Вишивані орнаменти вмщували в собі геометричні (рис. 1г), стилізовані рослинні мотиви та реалістичні рослинні. Активно використовувався в різних варіантах ромб, хрест, пелюсткові квіти «косиці». В композиції вишивки прослідковуються різні варіанти: доцентрово-замкнуті, сітчасті, трирядні фризіві, стрічкові, комбіновані [3].

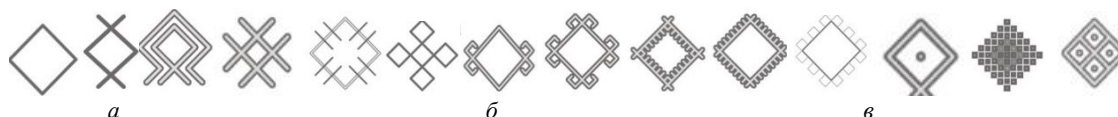

Рис. 2. Орнаментальні елементи Закарпаття (ромби): а – прості ромби; б – з додатковими елементами; в – заповнені

В цілому орнаментальні мотиви Закарпатського орнаменту кінця XIX – початку XX ст. представляють характерну різноманітність геометричних та рослинних візерунків, багатство кольорових поєднань, здебільшого червоного з жовтим, зеленим та синіми, причому чорний та синій кольори домінують. Найбільш поширені елементи в орнаментах Закарпаття – «кривулька» та «ромб». Орнамент Закарпаття – ромбовидний. Маковський С. зазначав у своїй праці [7], що в орнаментах (особливо Гуцулів Закарпаття) важко зразу зрозуміти, що в композиції закладено ромб, потрібно уважно роздивитися орнаментальні мотиви вишивки. Проведені дослідження підтвердили цей факт та дозволили виокремити типи ромбу в орнаментах Закарпаття: прості ромбоподібні елементи, що мають структуру окреслену чіткими лініям (рис. 2а); ромбоподібні елементи, що мають розміщені по краях або контурах додаткові елементи (крапки, лінії, ромби) (рис. 2б); заповнені ромбоподібні елементи.

Дослідження та аналіз геометричних вишиваних орнаментальних композицій Закарпаття та їх елементів показало, що вишивані композиції та їх утворення можна розглядати на чотирьох рівнях. Перший рівень – складові частки орнаментального елемента; другий рівень орнаментальний елемент; третій рівень – орна-

ментальний ряд; четвертий рівень – багаторівневий орнаментальний ряд. Аналіз орнаментальних елементів вишивки Закарпаття показав, що основна їх особливість – це схема, де закладений зигзаг та ромб (чотирикутники). Якщо розглядати елементи орнаменту з точки зору структури, то на рівні організації елементів орнаменту визначено, що основними (рис. 3) є три складові: лінія, кут та крапка. Одночасно складові елементи можуть використовуватися у модифікаціях, ускладнюючи елемент, що притаманно для орнаментів Закарпаття.

Для традиційного закарпатського орнаменту не існує простих елементів, вони достатньо складні. Під час організації найпростіших елементів між собою, утворюється елемент, який слугує в орнаментному ряді модулем, що утворює композиційну одиницю, яка в свою чергу може складатись в ще більш складні структури-модулі. При утворенні модуля, елементи між собою діляться на головні та підлеглі. Утворення орнаментальних елементів на другому рівні може відбуватися у декілька способів: прості (прості геометричні форми, що утворені з складових елементів), складання, нашарування та зміщення. Приклад утворення орнаментального елемента представлено на рисунку 4.

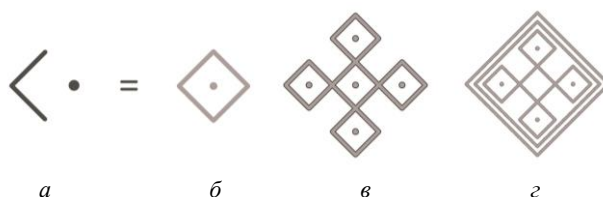

Рис. 4. Схема утворення елемента: а – частки елемента; б – просте утворення елемента; в – утворення елемента складанням; г – утворення елемента нашаруванням

Відомо, що будова орнаментальної вишивальної композиції Закарпаття може мати складну багаторів-

неву структуру яка може бути утворена, як з однакових орнаментальних рядів, так й з декількох різнома-

нітних стрічкових композицій. Орнаментальний ряд – це чергування елементів у певному ритмі. Проведені дослідження орнаментів Закарпаття показали, що ритм в орнаментальному ряді може бути, як метричний, так і ритмічний. Утворення стрічкового орнаментального ряду в геометричному закарпатському орнаменті відбувається за наступними схемами:

- повторення однакових елементів, які зв'язуються між собою;
- організація двох видів елементів, які мають певне чергування між собою;
- організація орнаментального ряду, де є лінійний образ із центровим елементом та симетрично розташовані прилеглі елементи.

Щодо організації композиційної структури **стрічкової композиції**, у закарпатському орнаменті існують декілька видів (рис. 5): однорядна, дворядна, трирядна, сітчаста (багаторядна).

Однорядна – лінійна композиція, де елементи чергуються у вертикальному або горизонтальному положенні, в залежності від організації утворення орнаментального ряду.

Дворядна орнаментальна композиція – це композиція, де є дві лінійні орнаментальних композиційних рядів які можуть бути розташовані, як симетрично, так і не симетрично. При несиметричному розташу-

ванні одна лінія буде головною, а інша підлеглою за рахунок розміру або кольору.

Трирядна фризова композиція – це об'єднанні стрічкові композиції, де середня композиція є головною, а нижня та верхня стрічкові композиції – підлеглі. Підлеглі композиції можуть мати дзеркальне відображення один одного, або можуть бути різні. Якщо в трирядній фризівій композиції верхній та нижній ряд однакові, то вони мають однакові вісі, елементи організовані й побудовані на основах симетрії. Головна стрічкова композиція розташована до підлеглих композицій не по спільним осям, та її орнаментальний ряд складається із симетрично організованих елементів.

Для розробки сучасних орнаментальних стрічкових композицій сьогодні використовують одні й ті самі принципи побудови орнаменту. Композицію сучасних орнаментів можна розділити на два типи, де для першого типу характерні класичні прийоми організації елементів, використання базових орнаментальних побудов: стрічкова, розеткова та рапортна композиція, у якій використовують класичні базові сітки. Для другого типу характерні складні композиції, де за основу беруться основні методи побудови орнаменту, що ускладнюються різними способами (зміщення, симетрія, асиметрія).

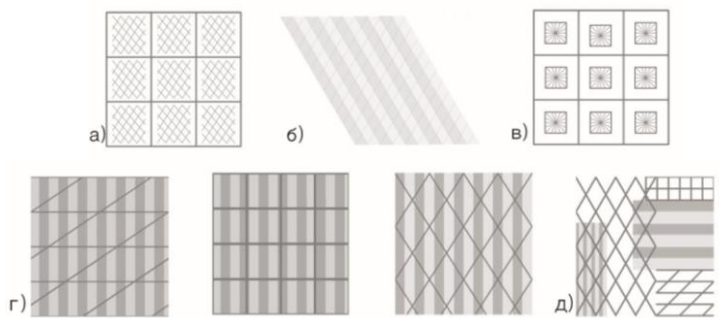

Рис. 6. Утворення складних композицій на основі базових сіток:

а – в основі лежить квадратна сітка, б – «аридорій» діагональні смуги, де поверх розташована ромбовидна сітка; в – вертикальні смуги, на яких можуть розташовуватись елементи, що утворюють ромбовидну, трапецієвидну або квадратну сітку; г – основа квадратна сітка, в якій розташована розеткова композиція; д – поєднання декількох базових сіток, де утворюється абстрактна композиція, в якій кожна частина може бути головною

Розглядаючи другу групу орнаментальних композицій можна сказати, що для неї характерним є вільна композиція. Вільна композиція в сучасному орнаменті – це довільне розташування елементів на формальній, явно не вираженій базовій сітці, або в якій сітка навіть не простежується на перший погляд. Треба відзначити

і складні комбінації базових сіток які мають певні варіанти схем. В таких варіантах застосовуються декілька базових побудов, де одна є головною, а інша – другорядною. На рисунку 6 наведено приклад утворення сучасних складних орнаментів на основі базової сітки.

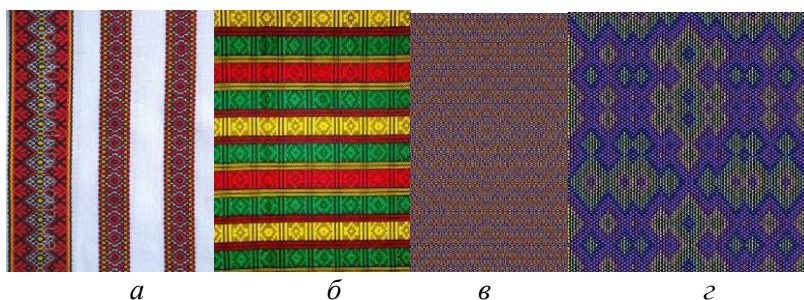

Рис. 7. Зразки сучасних орнаментальних композицій в народному стилі: а – пряме запозичення автентичних зразків; б – використання традиційних елементів в дизайні текстилю; в, г – побудовані на сучасному звучанні композиції, де вихідні народні орнаментальні елементи виступають як художні мотиви

Аналіз зразків сучасних орнаментальних композицій в народному стилі які використовуються в сучасному текстилі, представлено на ринку України, показав, що дані зразки умовно можна розділити на три групи: 1) пряме запозичення або імітація автентичних зразків (рис. 7, а); 2) використання традиційних елементів, де можливо змінення структури та кольору орнаментальних рядів, але орнамент пізнаваний та зберігає національні автентичні риси (рис.7, б); 3) побудовані на сучасному звучанні композиції, де вихідні народні орнаментальні елементи виступають як художні мотиви (рис.7в,г).

Висновки. Було проведено аналіз орнаментів Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. В результаті проведених досліджень виокремлено загальні відмінності орнаментів вишивки Закарпаття, її основні елементи та орнаментальні структури. Визначено особливості утворення елементів орнаментального ряду Закарпатської народної вишивки, принципи будови рядів та утворення орнаментальних композицій.

Аналіз сучасних принципів побудови орнаментів та орнаментальних структур показав, що композицію сучасних орнаментів, можна розділити на дві групи: класичні та вільні. Дослідження зразків сучасних орнаментальних композицій в народному стилі, які використовуються в сучасному текстилі представлено на ринку України показав, що дані зразки умовно можна розділити на три великі групи: 1) пряме запозичення або імітація автентичних зразків; 2) використання традиційних елементів, де можливо змінення структури та кольору орнаментальних рядів, але орнамент пізнаваний та зберігає національні автентичні риси; 3) побудовані на сучасному звучанні композиції, де вихідний історичний аналог виступає як художній мотив.

Як показали дослідження, при розробці сучасних зразків орнаментів в закарпатському стилі, можна використовувати як традиційні орнаменти та і їх складові елементи, орнаментальні ряди в сучасній обробці для отримання оригінальних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка. К.: Мистецтво, 1993. 263 с.
2. Пилип Р. І. Композиція традиційної вишивки Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст. Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвипуск «Ерделівські читання». Л.: Гражда, 2008. 154-166с.
3. Пилип Р. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. Ужгород. друкарня ПП «Повч Р. М.», 2012. 466с.
4. Коцан, В. В. Традиційний народний одяг як прояв ідентичності етнографічних груп українців Закарпаття (XIX -
- першої половини XX ст.) автореферат... канд. історичних наук, спец.: 07.00.05 - етнологія / Коцан В. В. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Ін-т народознавства, 2013. – 20 с
5. Свйонтек І. Гуцульські вишивки Карпат *Мистецтво геометричного орнаменту і колориту. Книга 4.* Л.: Априорі, 2015. 264 с
6. Шандро М. Гуцульські вишивки Ч.: Видавничий дім «Букрек», 2005. 104 с.
7. Маковский С. К. Народное искусство Подкарпатской Руси. Прага, 1925. 153 с.

REFERENCES

1. Kara-Vasylijeva T.V. Ukrainian embroidery. K.: Mystetstvo, 1993. 263 p.
2. Pylyp R. I. Composition of traditional Zakarpattya embroidery at the end of XIX - first half of XX century. Bulletin of Lviv National Academy of Arts. Special Issue "Erdelivski reading". L.: Hrazhda, 2008. 154-166 p.
3. Pylyp R. I. Embroidery of Ukrainians Zakarpattya XIX - first half of XX century. Uzhhorod. printing "Povch RM", 2012. 466p.
4. Kotsan V. V. Traditional folk clothes as an expression of identity ethnic groups Ukrainian Zakarpattya (XIX - early
- XX centuries): abstract... Cand. of Historical Sciences, special.: 07.00.05 - ethnology / Kotsan VV - Lviv: Institute of Ukrainian Studies. I. Krypiakievych; Institute of Natural Sciences, 2013. - 20 p
5. Sviontek I. Carpathian Hutsul embroidery art geometric ornamentation and color. Book 4. L.: Apriori, 2015. 264 p
6. Shandro M. Hutsul Embroidery Ch.: Bukrek Publishing House, 2005. 104 p.
7. Makovskyi S. K. Folk art of Carpathian Ruthenia. Prague, 1925. 153 p

Design of modern ornamental compositions in Ukrainian style using the principles of geometric ornaments formation in Zakarpattya

O. S. Vasylijeva, M. S. Vynnychuk, I. V. Vasylijeva

Abstract. At the article of the study of folk embroidery of Zakarpattya XIX-XX centuries are presented in the work. The varieties of patterns embroidered geometric ornaments of Transcarpathia, their peculiarities (structure, elements, composite formations) are characteristic of ethnic groups of Ukrainians of Zakarpattya are determined. The basic elements of the embroidered ornaments of Zakarpattya and their types are identified. The analysis of the ornamental elements and their components is carried out, their structure and principles of construction are determined. Types of ornamental rows and ornamental compositions in the traditional embroidered ornament of Zakarpattya are determined. The principles of the formation of ornamental rows and their use in multilevel ornamental compositions are investigated. The basic types of modern ornamental composition formation - classical, created using basic ornamental constructions and complications using such techniques as displacement, symmetry, asymmetry, etc. based on classical construction, are investigated and determined. The analysis of textile products of the modern market of Ukraine is carried out and the main groups of the composition are identified using traditional Ukrainian ornaments in modern textile products. The basic principles of construction of modern ornamental compositions using both ornamental elements and ornamental rows are determined. Recommendations for the use of ornaments in the development of modern textile and garments in the Ukrainian style are offered. These studies can be used in the design of new contemporary ornamental design solutions that can be used in various areas of design (textiles, printing, embroidery, etc.).

Keywords: ornaments Zakarpattya, embroidery, types of ornaments, design.

ECONOMICS

Assessment of the social target program

V. A. Gordienko¹, E. V. Borvinko²

¹University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

²Dnipropetrovsk Medical Academy, Dnipro, Ukraine

Corresponding author. Email: vog1814@gmail.com

Paper received 26.01.20; Accepted for publication 11.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-04>

Annotation. The mortality rate in Ukraine is 15.2 people per thousand citizens. Whereas the average European indicator is 6.2 people. Analysis of statistical information allows us to conclude that, for reasons of mortality, mortality from HIV/AIDS plays a significant role. Despite the efforts and modern means of counteracting the HIV epidemic, the developed regional target programs (CPU) require improvement, changing priorities, and informing society as the epidemic trends in the region. The authors propose, as a method of evaluating the CPU, the construction of an economic-mathematical model (EMM) of the dependence of the quality indicator on the indicator of resources. The assessment of the task "Ensuring the prevention of HIV infection, care and treatment for HIV-infected and AIDS patients in the Dnipropetrovsk region" CP "Health of the population of Dnipropetrovsk for the period 2015-2019" was carried out. The established inefficiency of the implementation of the CPU is explained by the low level of financing in the current economic situation of the country, and the non-optimal allocation of funds for the tasks of the CPU.

Keywords: program-target method (PCM), target program (CPU), HIV infection, AIDS patients, estimated indicators of CPU, economic and mathematical model (EMM).

Introduction. The basis of budget reforms that were carried out in the leading countries of the world were: medium-term budget planning and the allocation of financial resources to the final socially significant results. International practice has proven the success of the reforms. Every year, a significant number of targeted programs (CPU) are approved by the local budgets of Ukraine. The formation of such a program involves the application of the methodology of program-target planning [1].

PCM require a clearly formulated goal, specific objectives and the formation of estimated indicators, in particular: product, costs, efficiency and quality [1]. The study of regional CPUs in the Dnipropetrovsk region revealed that in almost all programs only the indicator of expenses is ensured, which is formed from the achieved level, aimed at formal activities and does not systematically follow from the goals and objectives of the program. There are simply no other estimates. In this case, how will the achievement of the program objective be assessed? There is an opportunity to direct funds not for the implementation of the program, but for another purpose. Therefore, there is a need to use effective methods for assessing the effectiveness of CPU implementation.

A brief overview of publications on the topic. A series of publications by Russian and foreign scholars is devoted to the topic of budget management for the PCM [2-4]. Vergeichik V describes the experience of conducting a CPU audit [2]. Pleskach V.L. and Zhelyabovskiy Yu.G. [3] determine the theoretical basis for the use of PCM, and Chugunov I.Ya. and Zapatrina I.V. [4] consider the history of the introduction of the method and its significance for the development of the budget system. But the analysis of the assessment of the practical application of the method in planning local budgets in Ukraine is still an open question.

Purpose of research. The purpose of the article is to identify problems that complicate the demographic situation in the Dnipropetrovsk region. Development of a method for evaluating CPU efficiency using economic - mathematical methods (EMM).

Materials and methods. Information of the Main Department of Statistics in the Dnipropetrovsk region, regional CPUs and their tasks, systemic, socio-economic and correlation - regression analysis.

Results and its discussion. The current state of the process of reproduction of the population of the Dnipropetrovsk region can be described as a demographic crisis. The difficult demographic situation is caused by many factors, one of which is the deterioration of socio-economic conditions, in particular mortality from HIV/AIDS. In the period 2010-2019. The population of the region decreased by 149 thousand. People, including urban - by 110.8 thousand, rural - by 38.2 thousand (Table 1) [5]. In the period 2010-2019, the population of the region decreased by 149 thousand people, including urban - by 110.8 thousand, rural - 38.2 thousand.

Table 1. The population of the region at the period 2010-2019 (absolute data).

Year	Population, thousand people		
	total	urban	rural
2010	3355,5	2801,3	554,2
2011	3336,5	2785,4	551,1
2012	3320,3	2772,2	548,1
2013	3307,8	2763,2	544,6
2014	3292,4	2751,8	540,6
2015	3276,6	2740,0	536,6
2016	3254,9	2722,1	532,8
2017	3230,4	2701,1	529,3
2018	3231,1	2707,0	524,1
2019	3206,5	2690,5	516,0
The pace of change 2010 until 2019 (%)	- 4,4	- 4	- 6,9

Graphically, the change in the population of the region is presented in Fig. 1.

According to a model built on the dynamics of the population of the region, with a 99% confidence, the number will decrease by almost 16.4 thousand people every year. The negative dynamics of the region's population is also

affected by the HIV/AIDS epidemic. Ukraine remains the leader in Europe in terms of the spread of HIV infection. According to UNAIDS experts, about 240,000 people live in Ukraine with HIV infection. And only every second one knows about his diagnosis - as of October 1, 2019, 136 849 HIV-positive patients are registered in Ukraine. Since 2008, Ukrainians are most often infected through unprotected sex. If in 2005 33 percent of people who were infected with HIV were infected through sexual contact, in 2012 this percentage rose to 51. For the first time, more than half of new HIV infections occurred through unprotected sex. In 2018, this figure was 66 percent. Most cases of HIV infection in Ukraine today are recorded in young people aged 15 to 30 years. In 2012, for the first time in the history of Ukraine, the HIV/AIDS epidemic slowed down - according to official statistics in 2012, the rate of spread of HIV infection (the number of new cases of HIV) was lower than in 2011. This was the result of national programs for vulnerable groups and large-scale HIV/AIDS prevention information campaigns. Due to the reduction in AIDS programs in 2013-2017, the pace of the epidemic began to grow again. According to experts, since 2014 the epidemic situation in our country has rapidly deteriorated. One of the main indicators by which the development of the epidemic is monitored is the number of new cases of HIV infection. In 2017, this indicator grew by 6.6 percent compared to 2016 - this corresponds to the dynamics of the epidemic, as it was about 10 years ago.

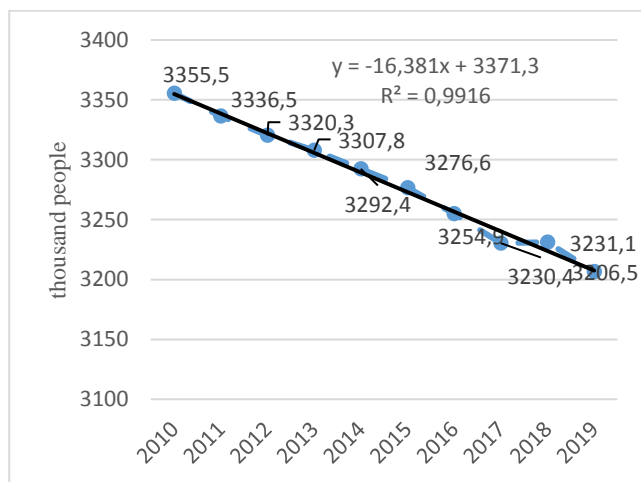

Fig. 1. The dynamics of the population of the region in 2010-2019.

In 2018, for the first time, a slowdown in the epidemic was recorded (by 0.52 percent) already on a new statistical basis - without taking into account data from the Crimea and regions of Donetsk and Lugansk regions not controlled by Ukraine. The dynamics of AIDS mortality in the Dnipropetrovsk region and Ukraine are presented in Fig. 2.

The dynamics of AIDS mortality in the Dnipropetrovsk region significantly exceeds the indicator of Ukraine (regression coefficients correspond to 4.56 and 1.01). According to the constructed models, with a 85% confidence, mortality in the region and Ukraine will increase by 4.56 and 1.01 people each year, respectively. per 100 thousand people. Therefore, the fight against this problem should be addressed immediately. As you know, an effective method of solving problems is the use of PCM.

The final stage of the implementation of the PCM is to evaluate the effectiveness of the implementation of the target

program. One of the possible methods that allows you to evaluate the results of the implementation of the target program is to build an EMM of the dependence of the quality indicator on the resource indicator [6].

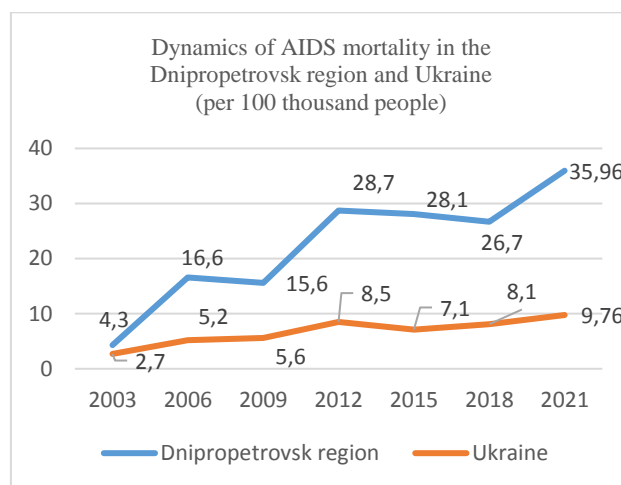

Fig. 2. Dynamics of AIDS mortality in the Dnipropetrovsk region and Ukraine.

The main indicator of quality in CPU is the number of cases of HIV infection and AIDS deaths. An indicator of resources is the cost of fulfilling the task "Ensuring HIV prevention, care and treatment for HIV-infected and AIDS patients in the Dnipropetrovsk region" CPU "Health of the population of Dnipropetrovsk for the period 2015-2019." The hypothesis is being tested - the funds for the program are spent effectively in the case of a close positive relationship between the costs of the program and the incidence and mortality from tuberculosis and AIDS. The problem of studying the interrelations of economic indicators is one of the most important in economic analysis and can be implemented using EXCEL spreadsheets. The data used for the calculations are shown in table 2.

Table 2. Data for calculations.

Expenses for the CPU task, mln.	The number of cases of HIV infection per 100 thousand people.	Mortality from AIDS, per 100 thousand people
32,5	88	28,1
29,7	94,8	30,9
30,9	110,5	27,0
32,4	107	26,7
40,3	117,3	26,2

Based on the data presented, two EMMs were constructed that characterize the relationship of indicators (Fig. 3-4).

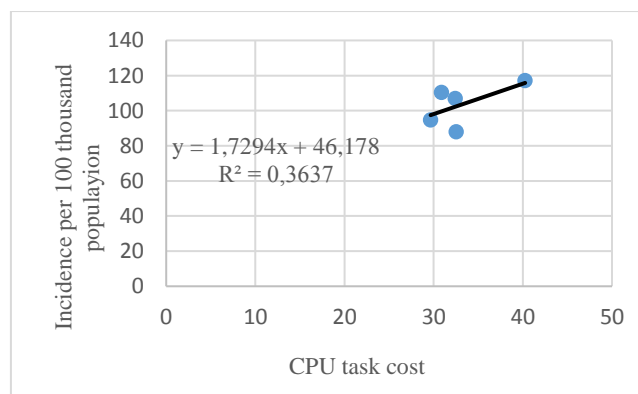

Fig. 3. The dependence of the incidence on the cost of the task of the CPU.

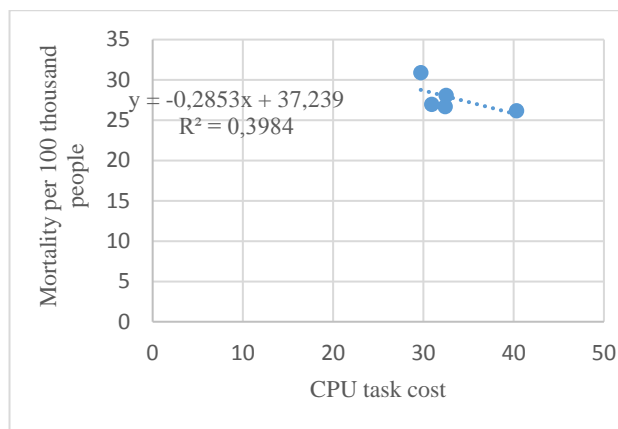

Fig. 4. The dependence of mortality of patients on the cost of the task of the CPU.

Assessment of model parameters is presented in table 3.

Table 3. Estimation of model parameters.

Model 1		Model 2	
$a_1=1,7294$	$a_0=46,178$	$b_1=-0,2853$	$b_0=37,239$
$Sa_1=1,32$	$Sa_0=44,06$	$Sb_1=0,20238$	$Sb_0=6,7529$
$R^2=0,36$	$S=10,96$	$R^2=0,398$	$S=1,682$
$F=1,71$	$df=3$	$F=1,99$	$df=3$
$Ssreg=205,94$	$Ssresid=360,31$	$Ssreg=5,621$	$Ssresid=8,487$

Analyzing the estimates of the parameters of the models, we can conclude that there is no connection between the indicators (respectively, model 1 - $R^2 = 0.36$, model 2 - R^2

= 0.398). The lack of communication proves the inefficiency of the task "Ensuring the prevention of HIV infection, care and treatment for HIV-infected and AIDS patients in the Dnipropetrovsk region" CPU "Health of the population of Dnipropetrovsk for the period 2015-2019." This can mainly be explained by the very low level of CPU funding. It should also be noted that the AIDS control centers have been transferred to the rank of the tasks of the regional program in which there are no indicators due to which the results of the fight against AIDS can be estimated [7].

Conclusions. Having analyzed the methods for evaluating targeted programs, we believe that the main indicator is a quality indicator, only it is an indicator that answers the question - is the goal achieved? But even in this way (using a quality indicator), it is not always possible to objectively evaluate the cost-effectiveness of achieving a program goal, which is a consequence of a significant fluctuation of economic and social indicators over time. In this case, the conclusion will depend on whether the minimum or maximum fluctuations in the quality indicator will have to be evaluated. It is possible to more accurately evaluate the effectiveness of expenditures by constructing an economic - mathematical model (EMM) of the dependence of expenditures on the target program (during its implementation) and quality indicators for the same period. The problem of studying the interconnections of economic indicators is one of the most important in economic analysis and can be implemented using EXCEL spreadsheets

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний Кодекс України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Вергейчик О. Реалізація національної програми боротьби з туберкульозом у Дніпропетровській області//Державне управління та місцеве самоврядування:Збірник наукових праць.- Дніпропетровськ:Дніпропетровський регіональний інститут державного управління.2009. Вип.1(1).- Режим доступу до збірника: http://whhttp://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2009-01.
3. Плєскач В.Л. Сучасні підходи щодо фінансового регулювання механізму реалізації цільових програм/Плєскач В.Л., Желябовський Ю.Г.//Фінанси України, 2009. - №1. - С. 58-73.
4. Чугунов І.Я. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету/Чугунов І.Я., Запатріна І.В.//Фінанси України, 2008, № 5.- С. 3-14.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dnestrstat.gov.ua> (дата звернення 20. 01.2020).
6. Гордієнко В.О. Програмно - цільовий метод – інструмент побудови сучасної економіки: монографія /В.О. Гордієнко. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2014. – 268 с.
7. Обласна програма “Здоров’я населення Дніпропетровщини на період 2015-2019 роки ” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/ua/dniprooda/prooda/departamenti-ta-upravlinnya/departament-ohoroni-zdorovya> (дата звернення 20. 01.2020).

REFERENCES

1. Budget Code of Ukraine. [Electronic resource] - Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Verheychyk O. Implementation of the National Tuberculosis Control Program in Dnipropetrovsk Region//State Administration and Local Self-Government: Collection of Scientific Papers.- Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration, 2009. — Issue 1 (1). [Electronic resource] - Access mode: http://whhttp://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2009-01.
3. Pleskach V.L, Zhelyabovskyy Yu.G. Modern approaches to financial regulation of the mechanism of implementation of targeted programs. Finance of Ukraine, 2009. No1.- Page. 58-73.
4. Chughunov I.Ja., Zapatrina I.V. Development of program-targeted method of budget planning. Finansy Ukrainy. No 5.- Page 3-14.
5. Official site of the Main Directorate of Statistics in Dnipropetrovsk Oblast [Electronic resource] - Access mode: <http://www.dnestrstat.gov.ua>.
6. Gordienko VA Program - target method - a tool for building a modern economy: monograph/V.O. Gordienko. - Dnepropetrovsk: DSFA, 2014. - 268 p..
7. Regional program “Health of the population of Dnipropetrovsk region for the period 2015-2019”, [Electronic resource] - Access mode: <https://adm.dp.gov.ua/ua/dniprooda/prooda/departamenti-ta-upravlinnya/departament-ohoroni-zdorovya>.

Проблема ейблізму в управлінні персоналом

О. А. Тимчик

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail oa.tymchyk@kubg.edu.ua

Paper received 31.01.20; Accepted for publication 15.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-05>

Анотація. У статті розглядається проблема дискримінації працівників з інвалідністю, наведені окремі прояви ейблізму з боку роботодавця і персоналу організації. Стереотипи щодо "професійної неповноцінності" призводять до відсутності повного включення співробітника з інвалідністю у трудовий процес. На основі результатів опитування автор робить висновок про необхідність адаптації колективу до людей з інвалідністю і створення для них можливості досягнення успіху. Реальне, а не задеклароване недопущення ейблізму має стати частиною корпоративної культури кожної організації.

Ключові слова: адаптація, дискримінація, люди з інвалідністю, трудовий колектив.

Вступ. Процес приведення законодавства у галузі захисту прав людей з інвалідністю, який відбувається сьогодні в Україні, призваний, серед іншого, удосконалити систему їх працевлаштування. Законодавчі норми зобов'язують роботодавців виділити певну кількість робочих місць для людей з інвалідністю, створивши для них необхідні умови праці. Проте однією з проблем працевлаштування є подолання дискримінації по відношенню до людей з обмеженими можливостями. Для її вирішення уряд України та громадські організації здійснюють важливі кроки. Так, 2019 р. Кабінет міністрів запровадив посаду уповноваженого у справах людей з інвалідністю. З червня 2019 р. Національна Асамблея людей з інвалідністю розпочала реалізацію проекту "Національна стратегія у сфері прав людини як шлях до зменшення дискримінації людей з інвалідністю" [1].

Але запровадження стандартів Конвенції про права осіб з інвалідністю, квотування робочих місць, посилення контролю з боку Державної служби з питань праці не можуть автоматично ліквідувати ейблізм у сфері працевлаштування. Для цього необхідна тривала робота, спрямована на подолання стереотипів і включення людей з інвалідністю у трудовий колектив, що базується на дослідженні готовності керівників і працівників прийняти людей з особливими потребами.

Огляд публікацій. Питання дискримінації за різними ознаками у сучасному суспільстві вивчали Болотова В.О., Будник А., Кірнос І. (вікова дискримінація в управлінні персоналом); Коляда Т.А., Чередніченко Н.А., Щербакова Ю.Е. (проблеми мобінгу і булінгу в трудових відносинах); Вуйченко М.А., Трохим І.Б. (дискримінація на ринку праці); Іванова О.Л., Семигіна Т.В. (практичні поради роботодавцям і керівникам організацій щодо працевлаштування людей з інвалідністю). Соціальним проблемам людей з інвалідністю присвячена велика досліджень науковців європейських країн і США. Серед них – Кемпбелл Ф.К., Хехір Т., Гриффін П., Пітерс М.Л., Сміт Р.М., Адамс М., Белл Л.Е., які розглядаючи взаємодію людей з інвалідністю і суспільства, виділяли проблеми і прояви дискримінації.

Проте питання ставлення персоналу організації до співробітників з інвалідністю залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є визначення окремих проявів дискримінації по відношенню до працівників з інвалідністю та їх можливі причини.

Матеріали і методи. Проблеми ейблізму у сфері працевлаштування дозволяють виявити огляд публікацій у засобах масової інформації, що містять інтерв'ю з роботодавцями, керівництвом Національної Асамблеї людей з інвалідністю та Міністерства соціальної політики України тощо, а також дані, отримані в результаті опитування (анкетування) і спостереження,

Результати та їх обговорення. За даними Міністерства соціальної політики України, на 1.07.2017 р. кількість людей працездатного віку, що мають інвалідність, в Україні становить 1,5 млн., з них 677 тис. працевлаштовані [2]. Отже, з проблемами пошуку роботи зустрічається значна кількість людей з інвалідністю. Важливою причиною цього є неможливість дістатися до місця роботи, непристосованість робочих місць. Але упереджене ставлення до цієї групи людей створює багато більше перешкод для їх працевлаштування.

Семигіна Т.В. та Іванова О.Л. зазначають, що труднощі у працевлаштуванні людей з інвалідністю зумовлені, зокрема, побоюванням роботодавців щодо того, як стан здоров'я працівника позначиться на виконанні ним професійних обов'язків [3, с. 16–18]. До того ж, не всі роботодавці мають змогу або бажання витратити кошти на переобладнання робочих місць. У зв'язку з цим в Україні тривалий час існує практика фіктивного оформлення людини з інвалідністю на роботу [4]. Такі ситуації можна вважати проявами ейблізму – адже цінність для роботодавця представляє трудова книжка працівника, а не його знання й уміння.

У нормативних документах, які визначають корпоративну культуру сучасних організацій, задеклароване недопущення будь-яких видів дискримінації, але нерідко це не знаходить втілення по відношенню до працівників з інвалідністю, оскільки не лише роботодавці, а й колектив не готовий їх прийняти.

Для з'ясування ставлення персоналу організації до співробітників з інвалідністю викладачами кафедри управління Київського університету імені Бориса Грінченка 2018 р. було проведено опитування 12 керівників і 40 працівників – представників дванадцяти організацій м. Києва. На запитання "Як, на Ваш погляд, ставиться (чи поставився би) колектив до працівників з інвалідністю?" пропонувалися наступні варіанти відповідей: а) байдуже; б) як до тягаря; в) допомагає в роботі. Серед керівного складу варіант відповіді а) обрала одна особа, інші респонденти обрали варіант в). Серед працівників варіант а) обрали 10 осіб, б) – 6 осіб (25% і

15% відповідно). Навіть зважаючи на те, що 60% обрали відповідь "допомагає в роботі", 40% відповідей "байдуже" і "як до тягаря" є вагомим показником (слід також враховувати похибки, пов'язані з розбіжностями у загальноприйнятих моральних установках працівників з їх особистими інтересами і переконаннями).

Наведені результати опитування можуть пояснюватися небажанням працівників перерозподіляти функції і брати на себе додаткове навантаження без збільшення оплати праці. Для запобігання цього необхідно усунути бар'єри, які заважають людині з інвалідністю виконувати професійні обов'язки. До них належить налагодження ефективних комунікацій з трудовим колективом. Як зазначають Семигіна Т.В. та Іванова О.Л., адаптація до нього є справою індивідуальною і залежить від характеру і культури організації, а не від інвалідності людини [3, с. 103]. До того ж, необхідно продумати систему мотивації, яка б сприяла формуванню лояльності й професійним досягненням співробітника з інвалідністю.

Законодавчими нормами визначаються квотування робочих місць і стандарти їх облаштування, соціальний захист людей з інвалідністю. Але забезпечення задоволення вищих потреб (у приналежності, повазі, самовираженні) на законодавчому рівні гарантуватися не може. Налаштувати колектив на допомогу працівнику з інвалідністю у задоволенні цих потреб є завданням керівника.

Також прояви ейблізму можуть бути пов'язані з негативним досвідом спекуляцій з боку людини з інвалідністю (за даними опитування, 97,5% працівників, що обрали варіанти відповіді а) і б), спілкувалися і працювали з особами з інвалідністю). Нерідко це стосується людей, які отримали інвалідність у дорослому віці, маючи робоче місце і певний соціальний статус, пов'язаний з ним. Такий працівник, втративши можливість дотримуватися попереднього способу життя, позбувається не тільки частини соціальних і ділових контактів, але й можливості повноцінно працювати за фахом. По відношенню до нього вірогідними будуть переведення до іншого структурного підрозділу та скорочення навантаження працівника, з чим пов'язаний вищий ризик збідніння людей з обмеженими можливостями. Людині з цієї групи важко сприйняти свій новий статус, вона почасти не може реально оцінити свої професійні можливості. На це звертає увагу М. Холмквіст, аналізуючи досвід діяльності Національного бюро з працевлашту-

вання у Швеції. Співробітники бюро зазначають, що люди не хочуть вважати себе інвалідами, і їм не подобається думка про те, що вони є інвалідами у певній сфері зайнятості (occupationally disabled). Відповідно, завданням керівника організації у такій ситуації є визначення разом з працівником його можливостей у виконанні професійних завдань. Як слушно зауважив М. Холмквіст, працівник повинен розуміти, що інвалідність – це соціальна роль, що виконується у певному організаційному просторі [5]. Проте на це треба зорієнтувати як людину з інвалідністю, так і колектив, вибудовуючи організаційні комунікації.

Стереотипна думка щодо "професійної неповноцінності" працівників з інвалідністю призводить до ще одного прояву дискримінації – відсутності повного включення працівника з інвалідністю у виробничий процес. Не розуміючи специфіки можливостей працівника, співробітники уникають навантажувати його при розподілі видів робіт і діяльності. Така ситуація створює у працівника відчуття власної неповноцінності, непотрібності й "жебракства".

Загальним наслідком проявів дискримінації у колективі є відсутність умов досягнення працівником з інвалідністю успіху, оскільки такі працівники, здебільшого, є неконкурентоспроможними або її рівень набагато менша, ніж у інших працівників.

Слід також звернути увагу на "позитивну дискримінацію" (надання переважних прав), у якій не зацікавлені ані організація, ані працівник з інвалідністю. Перша – оскільки нормальним явищем є залучення високопрофесійних спеціалістів, не надаючи переваги працівникам з інвалідністю, другим – оскільки вони прагнуть бути оцінені за їх досягнення, а не з міркувань "жалю".

Висновки. Недопущення ейблізму має стати частиною корпоративної культури кожного соціально відповідального підприємства

Для досягнення цього керівництво повинно спрямувати діяльність на створення безбар'єрного середовища для працівників з інвалідністю, яке передбачає не лише належне облаштування робочих місць, але й адаптування колективу до прийняття людини з інвалідністю. Цьому сприятиме організація ефективної комунікації між усіма членами колективу. Професійна спроможність працівників з інвалідністю залежить від підтримки їх колективом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Імплементація Національної стратегії у сфері прав людини як шлях до зменшення дискримінації людей з інвалідністю [Е. ресурс]. – Режим доступу: <https://naiu.org.ua/implementatsiya-natsionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudyny-yak-shlyah-do-zmenschennya-dyskryminatsiyi-lyudej-z-invalidnistyu/>
2. Анастасія Зануда. Як працюють в Україні люди з інвалідністю // ВВС Україна, 11 січня 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42400500>
3. Працевлаштування та зайнятість людей із інвалідністю: Довідник для роботодавців/ Упорядн. Семигіна Т.В., Іванова О.Л., 2010. К.: "Паперовий Змій". —140 с.
4. Нана Черная. Как трудоустройство людей с инвалидностью превратилось в бизнес-индустрию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.net/economics/other/10439355-kak-trudoustroystvo-lyudey-s-invalidnostyu-prevratilos-v-biznes-industriyu.html>
5. Holmqvist, M., 2008. Creating the Disabled Person: A Case Study of Recruitment to "Work-for-the-Disabled" Programs. Scandinavian Journal of Disability Research, 10(3), pp.191–207. DOI: <http://doi.org/10.1080/15017410801932567>.

REFERENCES

1. Implementation of the National Human Rights Strategy as a way to reduce discrimination against people with disabilities ав людини як шлях до зменшення дискримінації людей з інвалідністю [E. source]. – Available at: <https://naiu.org.ua/implementatsiya-natsionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudyny-yak-shlyah-do-zmenshennya-dyskryminatsiyi-lyudej-z-invalidnistyu/>
2. Anastasia Zanuda. How People with Disabilities Work in Ukraine // BBC Ukraine, January 11, 2018 ав людини як шлях до зменшення дискримінації людей з інвалідністю [Electronic resource]. – Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42400500>
3. Employment and People with Disabilities: A Guide for Employers/comp. Semygina T.V, Ivanova O.L, 2010. – К.: "Paperovy Zmii". – 140 p.
4. Nana Chorna. How the employment of people with disabilities has turned into a business industry ав людини як шлях до зменшення дискримінації людей з інвалідністю [Electronic resource]. – Available at: <https://www.unian.net/economics/other/10439355-kak-trudoustroystvo-lyudey-s-invalidnostyu-prevratilos-v-biznes-industriyu.html>

The problem of ableism in personnel management

O. A. Tymchyk

Abstract. The article deals with the problem of discrimination of employees with disabilities and presents examples of some of manifestations of ableism on the part of the employer and the staff of the organization. Stereotypes regarding "professional inferiority" lead to the lack of full inclusion of a disabled employee in the work process. Based on the results of the survey, the author concludes that it is necessary to adapt the staff of organizations to people with disabilities, to create opportunities for them to succeed. The real, not declared, ableism should be part of every organization's corporate culture.

Keywords: *adaptation, discrimination, people with disabilities, labor collective.*

HISTORY

Інформаційна експансія як засіб агресивної політики Російської Федерації проти України

А. П. Демартино

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ, Україна

Paper received 09.02.20; Accepted for publication 26.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-06>

Анотація. У статті проаналізовано події і факти, пов'язані з підготовкою та реалізацією Російською Федерацією заходів інформаційного впливу напередодні та в умовах розв'язаної війни проти України. Осмислено інформаційну складову гібридної війни й висвітлено практичні аспекти застосування технологій маніпулювання громадською думкою. З'ясовано особливості інформаційної операції РФ у соціальних мережах як чинника підготовки громадської думки жителів АР Крим і створення максимально сприятливих умов для здійснення операції з анексії української території.

Ключові слова: інформаційна експансія, анексія, соціальні мережі, гібридна війна, інформаційні операції, інформаційний вплив, фальшиві облікові записи.

Актуальність проблеми. Розуміння важливості осмислення інформаційної складової як одного з ключових елементів ведення воєн нового типу після анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та окупації частини території Донецької і Луганської областей стало для всіх очевидним. Агресивна політика Росії стала світовим викликом безпрецедентного рівня складності не лише у військово-політичному, а й у науково-дослідницькому аспекті. Питання щодо ведення воєн нового типу, так званого гібридного (hybrid warfare) чи нелінійного (nonlinear warfare) характеру, що тривалий час обговорювалися в наукових колах, набули практичного втілення на теренах України. Йдеться насамперед про феномен подвійного маніпулювання – використання соціальних мереж у поєднанні з масованою пропагандистською медійною кампанією, що зумовило створення загального простору неправди, викривлення свідомості великої кількості людей. Наукові дослідження в даній сфері часто ґрунтуються на досить обмеженій інформаційній базі, хибують на надто загальні підходи і визначення, повторюваність одних і тих самих фактів та висновків, а відтак поза увагою залишається широкий спектр прийомів та методів здійснюваного російського інформаційного впливу, що зрештою й визначає актуальність пропонованого дослідження.

Огляд літератури. Важливою частиною публікацій, що стосуються інформаційної складової воєнної агресії Росії проти України, є наукові праці вчених із Європи та США. Так, Й. Дарчевська (Jolanta Darczewska) у своєму тематичному дослідженні «Анатомія російської інформаційної війни: кримська операція», аналізуючи складники гібридної агресії з точки зору російської геополітичної теорії та практики, зазначає, що «кримська операція» стала для Росії приводом продемонструвати всьому світові можливості та потенціал інформаційної війни [1]. Підтримує цю тезу і один із провідних фахівців із військової стратегії Росії латвієць Я. Берзінс (Janis Berzins), який вважає, що «кримська кампанія» стала вражаючою демонстрацією з боку РФ стратегічної комунікації, що багато в чому нагадує російську інтервенцію до Південної Осетії і Абхазії 2008 року, але водночас істотно відрізняється, оскільки

відображає оперативну реалізацію нових військових керівних принципів [2]. Шведський дослідник У. Франке (Ulrik Franke), вивчаючи офіційні російські документи щодо підходів та принципів ведення інформаційної війни, доходить висновку, що інформаційна війна відіграла важливу роль в успішності «кримської операції»: «Росія спроектувала образ анексії Криму як незворотній у військовому і в політичному плані» [3]. У 2017 році американський аналітичний центр «RAND Corporation» видав ґрунтовне дослідження «Уроки російської операції в Криму і Східній Україні», в якому подано детальний аналіз зовнішньої російської інформаційної експансії та наголошено, що Москва ефективно використала соціальні мережі для мобілізації внутрішньої підтримки та поширення величезної кількості дезінформації про протести на Майдані [4]. Ґрунтовне дослідження про роль стратегічних комунікацій і соціальних медіа в українсько-російському конфлікті видав Об'єднаний центр передових технологій з кібероборони НАТО (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) [5]. Важливі аспекти відмінностей стандартів, правових аспектів, стратегій у сфері кібербезпеки містяться у фундаментальному «Довіднику з досліджень громадянського суспільства та національної безпеки в епоху кібервійни», укладеному міжнародною академічною видавничою компанією IGI Global [6].

Після подій лютого – березня 2014 року і в Україні вийшла низка праць, присвячених дослідженню історії анексії АР Крим і російської агресії на Донбасі. Вже 2014 року в Інституті історії України НАН України було підготовлено і видано колективну монографію «Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях», де відзначається висока ефективність державної російської пропаганди, «яка загалом забезпечила масову підтримку громадськістю Росії дій своєї влади у Криму» [7]. У 2016 році вийшла аналітична доповідь В. Смоля, С. Кульчицького та Л. Якубової «Донбас і Крим у суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи». Досліджуючи причини анексії АР Крим, автори зазначають, що інформаційний наступ на засади українського суверенітету з боку РФ тривав безпереш-

кодно, тим часом як київська влада воліла не зважати на зростаючі загрози і поглиблювала «українсько-російське співробітництво» в даному напрямі» [8]. До авторитетних наукових джерел також належать колективні монографії, підготовлені фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень під загальною редакцією академіка НАН України В. Горбуліна, в яких вперше у вітчизняній науці збройну агресію Росії досліджено в контексті явища «гібридної війни» і комплексно розглядається проблематика анексії АР Крим. У монографії «Донбас і Крим: ціна повернення» автори подають загальний огляд маніпулятивних технологій, що їх використовували російські електронні ЗМІ під час подій анексії. Зокрема, зазначається, що у Facebook можна було «побачити цілі групи (communities) людей, які свідомо поширюють панічні настрої та неправдиві відомості, що мають на меті створити образ «непереможної російської армії» [9]. Питанням вивчення воєнно-політичної експансії Кремля та її інформаційної складової як концептуально та інституційно оформленої зовнішньої стратегії РФ на глобальному і регіональному рівнях присвячено праці О. Литвиненка, Я. Жаркова, В. Петрика, Г. Почепцова, Є. Магди, І. Рущенка, М. Гетьманчука, Д. Дубова, Т. Ісакової та ін. Тема гібридної війни та її інформаційно-психологічного складника стала предметом спеціального видання журналу «Національна безпека і оборона» Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова [10]. Зазначені автори системно аналізують генезис інформаційної війни, тенденції розвитку її форм та засобів, висвітлюють окремі аспекти застосування інформаційних засобів зовнішньополітичної експансії.

Основними проблемами існуючих наукових досліджень вітчизняних та іноземних вчених є те, що вони ґрунтуються на досить обмеженій інформаційній базі, хибують на надто загальні підходи і визначення, повторюваність одних і тих самих фактів та висновків, а відтак поза увагою залишається широкий спектр прийомів та методів здійснюваного російського інформаційного впливу.

Постановка проблеми. Анексія Росією Автономної Республіки Крим спонукає до системного вивчення ролі та місця соціальних мереж, пов'язаних з нею, відтворення комплексу подій і фактів, пов'язаних з підготовкою та реалізацією заходів інформаційного впливу в контексті розв'язаної війни проти України. Ситуація в якій опинилась Україна, потребує глибокого вивчення механізмів та принципів функціонування російської інформаційної машини з метою вироблення асиметричної стратегії протидії подальшій агресії та протистояння світової громадськості руйнуванню світового порядку й системи міжнародного права, що склалися у світі після Другої світової війни.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є аналіз використання Російською Федерацією соціальних мереж, електронних ресурсів з метою реалізації агресивних зовнішньополітичних завдань. До основних завдань дослідження віднесені: осмислення інформаційної складової гібридної війни; висвітлення практичних аспектів застосування технологій маніпулювання громадською думкою; з'ясування інформаційної операції РФ у соціальних мережах як чинника підготовки

громадської думки жителів АР Крим і створення максимально сприятливих умов для здійснення операції з анексії української території.

Виклад основного матеріалу. Одним із найменш досліджених, але найбільш популярних у загальній проблематиці війн нового типу є питання ролі та місця інформаційної складової. У цьому контексті операція з анексії АР Крим має історично безпрецедентний характер. Зокрема, проблема використання Росією соціальних мереж у розв'язаній війні проти України є майже не вивченою, хоча дослідження локального явища дає змогу відтворити цілісну систему, адже соціальні мережі є однією з ключових новітніх технологій інформаційного впливу. У свою чергу, важливість новітніх інформаційно-комунікаційних технологій закріплена в РФ на доктринальному рівні та вважається одним із базових «видів озброєнь», самостійним і надзвичайно ефективним.

Чи не вперше дослідники отримали можливість комплексного вивчення сучасних практик ведення війни нового типу, що зумовлює цілий комплекс питань щодо визначення термінів, методології досліджень та концептуальних підходів. Зокрема, чи не найменш дослідженими та найбільш складними для вивчення є питання використання інформаційно-комунікаційних технологій як одного з ключових елементів реалізації РФ планів зовнішньої агресії. А масштаби небезпеки та ефективність інформаційної складової гібридної/нелінійної війни були продемонстровані в ході анексії АР Крим та збройної агресії на сході України.

Роль соціальних мереж як найважливішого і надсучасного «виду озброєння» визнається майже всіма дослідниками, хоча й залишається найменш вивченою. Ситуація ускладнюється відсутністю методик оцінювання ефективності інформаційних впливів, що ускладнює здійснення об'єктивного аналізу ролі та значення соціальних мереж у кримських подіях 2014 року. При цьому визнання важливості інформаційної складової стало незаперечним імперативом широкого кола наукових досліджень.

Необхідно зазначити, що труднощі дослідження інформаційної складової гібридної війни значною мірою об'єктивно зумовлені новизною самого явища. Нові ситуації висувають на порядок денний нові проблеми, які досі не виникали, тож немає досвіду їх розв'язання. Наприклад, поява такого феномена, який можна назвати міражем режиму онлайн – ілюзії необмеженості фактологічного матеріалу в умовах його надшвидкого само- або цілеспрямованого знищення. Світ сучасних комунікаційних технологій породжує принципово нову інформаційну реальність – можливість миттєвого створення і безслідного знищення контенту, який може бути важливим історичним джерелом. Зокрема, під режим тотальної заборони потрапили групи та спільноти соціальних мереж, що цілеспрямовано провадили антиукраїнську діяльність, які були створені або працювали під контролем спецслужб РФ, тож науковці не мають доступу до відповідних матеріалів. Крім того, певну частину дослідницької роботи необхідно здійснювати безпосередньо в той час, коли відбуваються події, зокрема моніторинг масмедійного поля на предмет виявлення технологічних особливостей реалізації

інформаційних кампаній спецслужбами РФ – ключові меседжі, джерела поширення, частота виходу, спікери, семантичні зв'язки, пов'язаність груп/спільнот, акаунтів тощо.

У російській системі ведення війн «нового типу» соціальним мережам, як уже згадувалося, відводилася одна з ключових ролей. Зокрема, російський журналіст і медіаконсультант І. Клішин зазначав, що підготовку до здійснення зовнішньополітичних інформаційних диверсій команда керівника Адміністрації Президента РФ В. Володіна розпочала ще восени 2013 року. За даними журналіста, було кардинально переглянуто ставлення до роботи з мережевою аудиторією, зроблено ставку на системне маніпулювання громадською думкою через інструменти нових медіа [11].

Підтверджує цю думку і дослідження, проведене інтернет-активістами, які, скориставшись можливостями сервісу Google Trends, встановили місця, в яких, імовірно, діяли центри модерування соціальних мереж. За кількістю пошукових запитів за словами «майдан», «референдум», «правий сектор», згідно з аналізом, на перших позиціях опинилися не міста-мільйонники, а невеликі поселення – Ольгино, Яблоновський, Перекапний, Зелений Город. Подібні центри, на думку інтернет-дослідників, з'явилися наприкінці 2013 року, саме напередодні кримських подій [12]. Як тут не загадати, що сумнозвісне Агентство інтернет-досліджень (далі – Агентство) неформально називали «ольгинськими ботами» саме за місцем розташування центрального офісу в районі Ольгино Санкт-Петербурга.

Факт залучення Агентства до проведення операцій зовнішньополітичного впливу підтвердили і матеріали, отримані внаслідок зламу пошти цієї компанії у квітні 2014 року. Хакерська група «Анонімний інтернаціонал» (відома як «Шалтай-Болтай») оприлюднила листування керівництва Агентства [13]. Російське видання «Новая газета», аналізуючи матеріали листування, зазначає, що вже в листопаді 2013 року діяло «Новостное агентство «Харьков» (далі – НАХ), створене за гроші Є. Пригожина, яке налічувало 17 штатних працівників і 9 авторів за угодою. Запуском роботи НАХ займалися очільники Агентства і компанії «АртМедиа Групп» Дзалба, Сугрובה і Піщур [14]. Як впливає з оприлюднених хакерами звітів Агентства, основним завданням НАХ було імітування «народного руху проти Майдану» в українських мережах, оскільки саме в листопаді 2013 року в Україні розпочалися протестні акції проти зупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що отримали назву Євромайдан.

Що ж до діяльності НАХ, то опитані автором харківські журналісти, експерти, громадські активісти зазначали, що фізично його офісу в Харкові не було. Водночас, за даними журналістського розслідування спецпроекту «Гроші» телеканалу «1+1», в Харкові ще за часів президентства В. Януковича діяв офіс, який організовував роботу анонімних коментаторів, виконуючи замовлення з Росії [15], що може бути пов'язано саме з пригожинськими структурами. Діяльністю інтернет-ЗМІ, які видають себе за українські, зацікавилися журналісти російського видання «Деловой Петербург». За допомогою whois-сервісу вони визначили, що домен НАХ належить ТОВ «Невские новости», розташовано-

му за тією ж адресою, що й Агентство [16].

Із фактів, що характеризують діяльності НАХ, можна відзначити проведення 16-17 грудня 2013 року в Києві заходу «Перспективи економічного розвитку України в контексті інтеграційних процесів». За даними «Новой газеты», «ударною» мала стати доповідь у дусі євразійських ідей О. Дугіна написана на замовлення Агентства Д. Полонським. У доповіді йшлося про інтеграцію України в Росію: підтримку російського лобі в Україні, активізацію пропаганди і збільшення спільних економічних проектів. Згодом Д. Полонський брав активну участь у подіях анексії і входив до складу самопроголошеного окупаційного кримського уряду С. Аксьонова.

Одним із найважливіших сегментів уваги російських спецслужб був режим коментування і обговорення тем у соціальних мережах та інтернет-форумах. Зазвичай легше побачити те, що лежить на поверхні, ніж те, що ховається в нетрях заплутаних гілок дискусій. При цьому тема обговорення могла бути зовсім не пов'язана з політичними питаннями, але ставала такою і підводила до бажаних висновків завдяки цілеспрямованому модеруванню.

Ще до початку активного поширення соціальних мереж та зростання їх популярності одними з найбільш популярних майданчиків для політичних дискусій були різноманітні інтернет-форуми. Ще у 2004-2010 роках на інтернет-форумах почали виникати кримські теми для обговорення з яскравим антиукраїнським забарвленням: «Чи потрібен Крим Україні?», «Чи відійде Крим Росії?» (Forumkiev.com), «Ніякої української держави бути не може» (Дурдом), «Чий Крим, наш чи їхній?» (Forum Mozilla Россия), «Ще трохи, і Україна втратить Крим!» (Politforum.net) У соціальній мережі ВКонтакте, яка була найпопулярнішою в АР Крим, з 2013 року діє група «Крым – территория России!», а також відтоді у спільноті «Севастополь – столица мира» постійно присутня тема виходу зі складу України.

Зважаючи на викладене, існує нагальна необхідність здійснення комплексного моніторингу соціальних медіа (соціальних мереж, онлайн-ЗМІ, блогів, тематичних і регіональних форумів, тематичних порталів, відеохостингів та інших інтернет-ресурсів) у реверсному режимі, зокрема за період, що передував анексії АР Крим. Такий моніторинг дасть можливість виявити наявність чи відсутність єдиного центру (центрів) управління, присутність внутрішніх зв'язків, виявити ознаки проведення спрямованих інформаційних кампаній та їх емоційно-психологічну тональність. Зібрані та узагальнені матеріали дозволять на більш широкому матеріалі розглянути тему реалізації РФ інформаційної складової в ході операції з анексії АР Крим. Все це потребує залучення спеціальних пошукових систем, застосування сучасних моніторингових програм і лінгвістичних технологій. Сподіваємося, таке дослідження у перспективі буде проведено.

В активній фазі безпосереднього збройного вторгнення помічені інформаційні сліди Головного управління Генерального штабу Збройних Сил РФ, колишнє Головне розвідувальне управління (далі – ГРУ). У грудні 2017 року у впливовому американському виданні *The Washington Post* вийшла стаття Е. Накашими (Ellen Nakashima) про проведення ГРУ «прихованої операції

впливу» [17], в якій журналістка посилається на секретну доповідь неназваного управління, що опинилася в розпорядженні редакції. У статті йдеться про те, що встановлення нової влади в Україні після втечі президента В. Януковича російське керівництво розцінило як державний переворот і розпочало тотальний пропагандистський наступ. З метою дискредитації української влади розпалювалося протистояння між громадянами України з проросійськими поглядами та активістами Євромайдану, де першим погрозували фізичною розправою з боку других – «нацистів» і «фашистів». Для цього, починаючи з дня падіння влади президента В. Януковича, була створена ціла низка фейкових сторінок у соціальних мережах *Facebook* і *ВКонтакте*, з яких поширювалася необхідна інформація.

В реалізації операції з анексії АР Крим російською стороною був задіяний максимальний спектр інтернет-інструментів, у тому числі не дуже поширений в Україні та Росії сервіс мікроблогінгу *Twitter*. Про роль, яку відіграв у інформаційному протистоянні *Twitter*-акаунт @vezhливо «Вежливые люди», йдеться в доповіді ізраїльського *Digital Agency Israel NetherOcean*. Опублікований 14 квітня 2015 року текст доповіді широко цитувався в Україні і Росії, що викликало цілий ряд запитань щодо змісту, замовників і самого агентства.

У доповіді «*Armies Online*» [18] ізраїльського агентства *Digital Agency Israel NetherOcean* мова йде про формування за допомогою соціальних мереж і ЗМІ позитивного іміджу Армії оборони Ізраїлю і російської армії. Текст доповіді витриманий у неприховано компліментарному стилі щодо ефективності проведення росіянами інформаційно-психологічної операції в «кримській гібридній війні» і містить явні антиукраїнські пасажі. Наприклад, характеризуючи політичну ситуацію в Україні після втечі президента В. Януковича, йдеться про те, що Українська повстанська армія відповідальна за масові вбивства євреїв і поляків, а олігарх І. Коломойський причетний до загибелі проросійських активістів в Одесі 2 травня 2014 року.

Ізраїльське інтернет-видання «Вести» провело власне розслідування і поставило під сумнів фактичне існування агентства, яке юридично не зареєстроване в Ізраїлі, не має сторінок в *Facebook* і *Twitter*, сайт якого містить лише передруки чужих матеріалів. Як зазначено у статті, «мова йде про фальсифікацію, мета якої не зовсім зрозуміла». Можна припустити, що головний адресат і головний замовник цієї доповіді перебуває не в Ізраїлі, а в Росії: за допомогою «авторитетного» західного аналітичного центру привернута увага «вищестоящего начальства» до успіхів у реалізації інформаційного проекту «Вежливые люди» в сегменті *Twitter*. Можна припустити, що замовником доповіді *Digital Agency Israel NetherOcean* стали одні з виконавців, залучені до проведення інформаційної операції РФ проти України в АР Крим, які вирішили, що їхні зусилля недооцінені, і тому їм потрібний додатковий розголос. Тому наведені в доповіді дані, безумовно, потребують перевірки, і водночас є черговим доказом активності російських спецслужб у соціальних мережах.

Також слід зазначити, що російськими спецслужбами були застосовані й інші прийоми «мережевої війни». Крім поширення тематично заданої інформації в

соціальних мережах, російський план спецоперації також передбачав масове блокування українських активістів у *Facebook* [19]. Зокрема, в сюжеті на каналі MSNBC [20] йдеться про те, що російські оперативники інформаційної війни використали напрочуд успішну технологію, щоб прибрати українські голоси з *Facebook* і позбавити росіян конкуренції в інформаційному просторі під час вторгнення в сусідню державу. Правдивість цієї інформації підтвердила і колишній заступник помічника державного секретаря США зі стратегічних цифрових технологій М. Вейлан (Moira Whelan), зазначивши, що Державний департамент США намагався допомогти колегам в Україні, Грузії та інших країнах, але *Facebook* «просто не був відповідальним» [21].

Технологія блокування полягала у виявленні лідерів думок, які захищали українські позиції, та подання сотень скарг на їхні акаунти в *Facebook* від імені ботів (фальшивих акаунтів), що контролювалися російськими спецслужбами. Адміністрація *Facebook*, не вдаючись в тонкощі ситуації, здійснювала масові блокування, ігноруючи попередження про пряме сприяння проведенню російської спецоперації проти суверенної держави. Пік блокувань припав якраз на час протестних акцій в Україні (листопад 2013 року – лютий 2014 року) і анексії Криму.

Розглядаючи активність кримського сегмента соціальних мереж, не можна забувати, що всі події кінця 2013 року – початку 2014 року відбувалися на загальному фоні розгорнутої Кремлем глобальної антиукраїнської кампанії, що мала всеросійський характер. І якщо на території України необхідні ресурси для маніпулювання суспільною думкою в мережі російські спецслужби тільки починали створювати, то в Росії вже діяла потужна та змобілізована інформаційна структура. Значна частина кримчан були глибоко інтегровані в російський інформаційний простір і, таким чином, перебували під потужним пропагандистським антиукраїнським впливом.

Висновки. Головну роль у формуванні громадської думки кримських користувачів соціальних мереж відіграла всеросійська антиукраїнська кампанія, зокрема, створені в Росії «антимайданні» і кримські сепаратистські групи/сторінки. Російська влада максимально замаскувала свої дії щодо модерування соціальних мереж, делегувавши частину спеціальних військових функцій цивільним підприємцям. Крім цивільних підприємців, достеменно відомо про залучення до роботи з соціальними мережами ГРУ, хоча логічно припустити, що подібні завдання виконували і Федеральна служба безпеки РФ (служби оперативної інформації і міжнародних зв'язків або Центру інформаційної безпеки), Служби зовнішньої розвідки РФ тощо.

Завданням інформаційної операції РФ у соціальних мережах була підготовка громадської думки жителів АР Крим і створення максимально сприятливих умов для здійснення операції з анексії. З цієї метою: 1) здійснювалася дискредитація новосформованих органів влади в Україні; 2) максимально підвищувалося напруження протистояння шляхом залякування і роздмухування неіснуючої націоналістичної загрози з боку «фашистів»/«бандерівців»; 3) експлуатувалися старі радянські фобії і стереотипи щодо НАТО та міфі-

чно американського втручання; 4) пропагувалася ідея відділення від України та союзу з «братньою Росією»; 5) насаджувалася думка про безальтернативність Росії в особі президента В. Путіна як єдиного гаранта стабільності, миру і безпеки на півострові; 6) закріплювалася ідея про повну самодостатність автономії та її здатність до самостійного «щасливого» існування.

Російська операція інформаційного впливу лягла на сприятливий ґрунт, підготовлений роками споживання мешканцями АР Крим російського агітаційного продукту за повної бездіяльності української влади. Соціальні мережі виконали для кримчан роль «кривого дзеркала»: довіреного радника, з яким звіряли інформацію, отриману з інших джерел, але який виявився брехуном, що зумовило ефект подвійної маніпуляції –

телевізійної та мережевої.

Результати цього дослідження також можуть бути використані державними органами України, держав – членів НАТО, міжнародними інституціями у розробленні стратегій, доктрин, інструкцій, методик щодо заходів протидії російській інформаційній експансії. Спираючись на матеріали аналізу використання РФ сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на прикладі операції з анексії АР Крим та з урахуванням досвіду інформаційної підтримки збройної агресії на Донбасі можна сформувати ряд правових, технологічних та управлінських пропозицій, які дадуть змогу вдосконалити стратегію і тактику української протидії російській інформаційній війні.

ЛІТЕРАТУРА

- Darczewska J. The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, a case study. *Point of View*. 2014. № 42. P. 1–37.
- Berzins J. Russia's new generation warfare in Ukraine: implications for Latvian defence policy. *The Center for Security and Strategic Research at National Defence Academy of Latvia*. 2014. № 2. P. 1–13.
- Franke U. War by non-military means: Understanding Russian information warfare. *Försvarsdepartementet*. March 2015. 60 p.
- Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine/M. Kofman, K. Migacheva, B. Nichiporuk, A. Radin, O. Tkacheva, J. Oberholtzer. Santa Monica, USA: RAND Corporation, 2017. 110 p.
- Lange-Ionatamishvili E., Svetoka S. Strategic Communications and Social Media in the Russia-Ukraine Conflict. *Critical Infrastructure Protection Against Hybrid Warfare Security Related Challenges*. Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2015. P. 86-93.
- Lukin K. Russian Cyberwarfare Taxonomy and Cybersecurity Contradictions between Russia and EU: An Analysis of Management, Strategies, Standards, and Legal Aspects. *Handbook of Research on Civil Society and National Security in the Era of Cyber Warfare*. Hershey, USA: IGI Global, 2015. P. 144–161.
- Крим: шлях крізь віки: Історія у запитаннях і відповідях/упоряд. Г. В. Боряк; відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. 456 с.
- Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь/відп. ред. Г. Боряк. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2016. 616 с.
- Израиль в очередной раз уличил Россию во лжи и подтасовке фактов. *Главное*. 23 апреля 2015. URL: <https://glavnoe.ua/news/n223124> (дата звернення: 25.11.2019).
- «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9. С. 2–16.
- Клишин И. Максимальный ретвит: Лайки на Запад. *Ведомости*. 20 мая 2014. URL: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2014/05/21/lajkina-zapad> (дата звернення: 25.11.2019).
- Google выдал логово кремлевских троллей. *LiveJournal*. 18 августа 2015. URL: <https://otakvot.livejournal.com/170541.html> (дата звернення: 25.11.2019).
- Золото троллей. Часть первая. *Анонимный интернационал*. 26 мая 2014. URL: <https://b0ltai.wordpress.com/2014/05/26/%d1%87%d0%b0%d1%81%d1%82%d1%8c-%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b2%d0%b0%d1%8f-%d0%b7%d0%be%d0%bb%d0%be%d1%82%d0%be-%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bb%d0%bb%d0%b5%d0%b9> (дата звернення: 25.11.2019).
- Канев С., Ширяев В. PRизраки войны. *Новая газета*. 26 мая 2014. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/05/26/59707-prizraki-voynu> (дата звернення: 25.11.2019).
- Эксклюзивное интервью экс-сотрудника кремлевской армии ботов, служившего Путину из Украины. *YouTube*. 29 января 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u2cB6VFQJMQ&list=LL79SAwFa-WE1mZ64b8cd2rg&index=3&t=9s> (дата звернення: 25.11.2019).
- Буценко А. В России обнаружили сети «украинских» новостных сайтов. *Деловой Петербург*. 11 ноября 2014. URL: https://www.dp.ru/a/2014/11/11/Mi_sidim_s_vami_na_odnoj (дата звернення: 25.11.2019).
- Nakashima E. Inside a Russian disinformation campaign in Ukraine in 2014. *The Washington Post*. 2017. URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/inside-a-russian-disinformation-campaign-in-ukraine-in-2014/2017/12/25/f55b0408-e71d-11e7-ab50-621fe0588340_story.html?noredirect=on&utm_term=.5665c298db15 (last accessed: 25.11.2019).
- Armies Online. *Digital Agency Israel NetherOcean*. 2015. URL: <http://www.netherocean.com/#!/ARMIES-ONLINE/cyvb/552cd9b70cf29b004076ba20> (last accessed: 26.11.2019).
- Яневский А. Эксперт: действия троллей – часть глобальной кибервойны. *Голос Америки*. 18 октября 2017. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/facebook-ukraine/4076407.html> (дата звернення: 26.11.2019).
- How Facebook Helped Russia To Invade Ukraine. *YouTube*. September 30, 2017. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Oab_8gjhBY (last accessed: 26.11.2019).
- Whelan M. This is 100% accurate. Many of us inside of the State Department tried to help our colleagues in Ukraine, Georgia and elsewhere. Facebook was simply unresponsive. *Twitter*. 2017. URL: <https://twitter.com/moira/status/917731843964850178> (last accessed: 26.11.2019).

REFERENCES

7. Krim: shlyah kriz' viki: Istoriya u zapitannyah i vidpovidyah/uporyad. G. V. Boryak; vidp. red. V. A. Smolij. Kiiv: In-t istorii Ukraini NANU, 2014. 456 s.
8. Smolij V., Kul'chic'kij S., YAkubova L. Donbas i Krim v ekonomichnomu, suspil'no-politichnomu ta etnokul'turnomu prostori Ukraini: istorichnij dosvid, moderni vikliki, perspektivi. Analitichna dopovid'/vidp. red. G. Boryak. Kiiv: In-t istorii Ukraini NANU, 2016. 616 s.
9. Izrail' v ocherednoj raz ulichil Rossiyu vo lzhi i podtasovke faktov. Glavnoe. 23 aprelya 2015. URL: <https://glavnoe.ua/news/n223124> (data zvernennya: 25.11.2019).
10. «Gibridna» vijna Rosii – viklik i zagroza dlya Evropi. Nacional'na bezpeka i oborona. 2016. № 9. S. 2–16.
11. Klishin I. Maksimal'nyj retvit: Lajki na Zapad. Vedomosti. 20 maya 2014. URL: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2014/05/21/lajki-na-zapad> (data zvernennya: 25.11.2019).
12. Google vydal logovo kremlevskih trolej. LiveJournal. 18 avgusta 2015. URL: <https://otakvot.livejournal.com/170541.html> (data zvernennya: 25.11.2019).
13. Zoloto trolej. CHast' pervaya. Anonimnyj internacional. 26 maya 2014. URL: <https://b0ltai.wordpress.com/2014/05/26/%d1%87%d0%b0%d1%81%d1%82%d1%8c-%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b2%d0%b0%d1%8f-%d0%b7%d0%be%d0%bb%d0%be%d1%82%d0%be-%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bb%d0%bb%d0%b5%d0%b9> (data zvernennya: 25.11.2019).
14. Kanev S., SHiryayev V. PRizraki vojny. Novaya gazeta. 26 maya 2014. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/05/26/59707-prizraki-voyny> (data zvernennya: 25.11.2019).
15. Eksklyuzivnoe interv'yu eks-sotrudnika kremlevskoj armii botov, sluzhivshego Putinu iz Ukrainy. YouTube. 29 yanvarya 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u2cB6VFQJMQ&list=LL79SAwFa-WE1mZ64b8cd2rg&index=3&t=9s> (data zvernennya: 25.11.2019).
16. Bucenko A. V Rossii obnaruzhilis' seti «ukrainskih» novostnyh sajtov. Delovoj Peterburg. 11 noyabrya 2014. URL: https://www.dp.ru/a/2014/11/11/Mi_sidim_s_vami_na_odnoj (data zvernennya: 25.11.2019).
19. YAnevskij A. Ekspert: dejstviya trolej – chast' global'noj kibervojny. Golos Ameriki. 18 oktyabrya 2017. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/facebook-ukraine/4076407.html> (data zvernennya: 26.11.2019).

Information expansion as a means of aggressive policy of the Russian Federation against Ukraine

A. P. Demartino

Abstract. The article analyzes the events and facts related to the preparation and implementation of information influence measures by the Russian Federation on the eve and in the conditions of the open war against Ukraine. The information component of the hybrid war has been comprehended and the practical aspects of the use of public opinion manipulation technologies have been highlighted. The peculiarities of the information operation of the Russian Federation on social networks as a factor of preparation of public opinion of the inhabitants of the Autonomous Republic of Crimea and the creation of the most favorable conditions for the operation of annexation of the Ukrainian territory are determined.

Keywords: *information expansion, annexation, social networks, hybrid war, information operations, information impact, fake accounts.*

LIBRARY AND ARCHIVING

Правовая база развития ресурсного потенциала публичных библиотек Китая

Ян Чен

Харьковская государственная академия культуры, Харьков, Украина
Corresponding author. E-mail: whynotchen@qq.com

Paper received 04.02.20; Accepted for publication 19.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-07>

Аннотация. Статья раскрывает структуру сети публичных библиотек Китая, их место в единой библиотечной системе страны, характеризует материально-технический, ресурсный и сервисный потенциал как основу построения в КНР к 2050 году экономики знаний. Раскрыто содержание первого в истории библиотечного дела Китая государственного законодательного акта о библиотеках — «Закона о публичных библиотеках КНР», вступившего в действие в январе 2018 г. Подчеркнута роль Национальной библиотеки Китая как научного и методического центра руководства публичными библиотеками, охарактеризованы основные направления ее научно-методической деятельности.

Ключевые слова: «Закон о публичных библиотеках Китайской Народной Республики», сеть публичных библиотек Китая, Национальная библиотека Китая, высокотехнологичные сервисы публичных библиотек.

Введение. Стратегии построения в КНР к 2050 году общества знаний повлияли на государственную информационную политику страны, которая нацелена ныне на поднятие престижа библиотечного социального института как ресурсной основы развития китайской науки, образования, культуры. Одна из самых мощных в мире сеть публичных библиотек Китая объединяет помимо Центральной национальной библиотеки 39 центральных библиотек провинций (их совокупный фонд — более 193 млн единиц хранения), 6238 центральных городских и 1988 районных библиотек с совокупным фондом около полутора миллиардов документов, 113 детских библиотек с единым фондом около 37 млн ед. хр. Совокупный объем фонда системы публичных библиотек КНР — более двух миллиардов единиц хранения, количество обслуживаемых читателей — более 556 млн. человек. Весомой правовой поддержкой перехода этой сети библиотек на качественно новый уровень развития стало принятие первого в истории библиотечного дела страны Закона «О публичных библиотеках КНР» (2018) [1]. Закон создал условия для ускоренной модернизации деятельности библиотек в условиях цифровизации и перехода к рыночным механизмам хозяйствования. Однако его роль и перспективы влияния на функционирование библиотеки как стейкхолдера интеллектуализации китайского общества остаётся недооцененной в отечественном и зарубежном библиотековедении, что и обусловило актуальность статьи.

Краткий обзор публикаций по теме. Одной из многочисленных и наиболее фундаментальных статей, вышедших после принятия закона «О публичных библиотеках КНР», стала публикация Вэй Фуджень [2], посвященная экономическому анализу ресурсного потенциала библиотеки как общественного блага, обеспечивающего свободный доступ к информации всем без исключения членам общества. Ценность данной публикации в том, что автор подвёл итоги дискуссии, начатой Ли Далэй и Чжун Вэйчжоу, обсуждавшими ключевую роль библиотек в росте общественного благосостояния, в то время как Лю Сюнгву доказывал, что современная библиотека должна стремиться к конкурентоспособности и не полагаться

на полное государственное финансирование. Между тем, именно благодаря продуманной протекционистской политике Китайского правительства существенно активизировались процессы цифровизации библиотек, освоения ими инновационных высокотехнологических сервисов, о чем свидетельствуют публикации Янь Пен [3], Ли Дэлэй, Шонг Вейшоу [4], Ли А [6] и др. Благодаря качественному ресурсному оснащению публичные библиотеки Китая оперативно интегрируются в цифровое информационное пространство, автоматизируют технологии комплектования, организации, хранения фонда и предоставления его читателям. В этой связи первый опыт законодательных библиотечных инициатив китайского правительства достоин более глубокого научного анализа.

Цель — изучение организационно-правовых основ развития ресурсного потенциала публичных библиотек КНР в условиях цифровизации и демократизации общества.

Материалы и методы. В процессе исследования на основе системного подхода к рассмотрению структуры сети публичных библиотек, вебметрического анализа контента их сайтов было установлено современное состояние ресурсной и сервисной базы функционирования самого широко доступного социокоммуникационного института Китая. Экспликация положений закона «О публичных библиотеках КНР» на реальную ситуацию с качеством библиотечного обслуживания позволило выявить преимущества и недостатки его правовой базы, наметить первоочередные задачи по её совершенствованию.

Результаты и их обсуждение. Закон «О публичных библиотеках Китайской Народной Республики» был принят 30-м заседанием Постоянной комиссии 12-го Национального народного конгресса 4 ноября 2017 года и вступил в силу 1 января 2018 года. Содержание закона изложено в 55 статьях, сгруппированных в шести главах, раскрывающих общие положения документа, порядок открытия и ликвидации библиотек, организационно-управленческие механизмы функционирования сети публичных библиотек Китая, основной ассортимент их

бесплатных услуг, предназначенных широким слоям населения.

В целом все статьи закона нацелены на укрепление правовых основ дальновидной государственной библиотечной политики Китайской Народной Республики, направленной на развитие мощной сети высокотехнологичных библиотек как важнейших инвестиций в возрождение экономики и культуры страны. Так, статья 4 Закона предписывает народным правительствам всех региональных уровней обязательность включения расходов на публичные библиотеки в планы экономического и культурного развития их территорий, предусматривает постоянное увеличение инвестиций на их содержание за счёт государственного бюджета. Помимо этого соответствующие статьи закона от имени государства призывают граждан, юридических лиц и другие организации вносить пожертвования на создание публичных библиотек и поощряют их благотворительность путём предоставления налоговых льгот.

Законодательный акт регулирует процедуры открытия и закрытия публичных библиотек, систему управления ими и способы комплектования их фондов, очерчивает основные функции публичной библиотеки: общекультурную, воспитательную, социализирующую, досуговую, краеведческую, сохранения национального культурного наследия. Важно, что отдельная статья закона посвящена необходимости учёта государственными публичными библиотеками особенностей обслуживания детского населения, а также пожилых людей и инвалидов, нацелена на создание для них условий комфортного безбарьерного информационного обслуживания.

Необходимость развития библиотеками ассортимента инновационных услуг в условиях тотальной цифровизации общества посвящена статья 40 закона, в которой подчеркивается, что государство должно:

- создать сеть цифровых услуг для публичных библиотек с унифицированными стандартами;
- финансировать исследования в области разработки программных продуктов для цифрового чтения и технологий сохранения цифровых ресурсов;
- продвигать публичные библиотеки для предоставления населению удобных мобильных услуг с помощью цифровых и сетевых технологий;
- поддерживать создание библиотеками корпоративных цифровых ресурсов, создать оснащенную соответствующими средствами и оборудованием цифровую платформу для обмена информацией о документах в режиме онлайн и в автономном режиме для предоставления качественных услуг населению.

На неуклонное повышение качества библиотечного обслуживания населения нацеливает библиотеки статья 47 Закона, в которой подчеркивается, что компетентные департаменты культуры Государственного совета КНР и народных правительств провинций, автономных районов и муниципалитетов должны формулировать нормы обслуживания публичных библиотек и оценивать качество обслуживания ими населения. При этом оценка должна предусматривать участие общественности, результаты оценки должны быть обнародованы и служить основанием для порицания либо вознаграждения сотрудников публичных библиотек.

Важно отметить, что в статьях закона акцентируется внимание на необходимости переупорядочивания функ-

ций центральных библиотек провинций, которые должны координировать деятельность подчинённых им методически местных библиотек, повышать свою интегрирующую роль в деле распределения аналоговых ресурсов и единой платформы для аккумуляции, хранения и предоставления в пользование ресурсов цифровых. В деле повышения квалификации кадров для местных библиотек центральные библиотеки провинций призваны посредством коучинга, обучения, сотрудничества, координации стандартов выполнять научно-методические функции, продвигать и возглавлять проектную деятельность публичных библиотек своего региона.

Отдельной статьёй закона регулируется деятельность Национальной библиотеки КНР, в которой подчёркивается, что помимо функций государственного депозитария, центра государственной библиографии, центра международного библиотечного сотрудничества и научно-методического центра, главная библиотека выполняет функции публичной и открыта для обслуживания широких слоёв населения. Так, в структуре Национальной библиотеки Китая (НБК) есть детская библиотека, которая помимо традиционного обслуживания пользователей в читальных залах предлагает им доступ к системе электронных ресурсов через сенсорный экран. Использование сенсорных технологий прочтения комиксов и детских периодических изданий, электронных книг и мультимедийных игр существенно стимулирует интерес к чтению и посещению библиотек у данной категории пользователей.

В целом, анализ ассортимента репрезентированных на веб-сайте НБК информационных продуктов и услуг позволяет сделать вывод о её авангардной роли в построении экономики знаний. Так, помимо агрегации ресурсов Национальной цифровой библиотеки Китая как канала доступа к мировым цифровым ресурсам, Национальная библиотека на основе облачных технологий создаёт Стратегический репозиторий как резервный банк зарубежной литературы и многофункциональный культурный центр, сохраняющий цифровое наследие великой китайской культуры.

Популярными среди пользователей услугами НБК являются ныне: виртуальная справка, мобильное обслуживание, услуги межбиблиотечного абонементов, партнёры которого — более 500 библиотек из 67 стран мира. В любой из этих библиотек Сервисный центр доставки документов НБК обеспечивает поиск необходимых пользователям документов, их доставку и при необходимости перевод на китайский язык.

Мобильная платформа для чтения предлагает около 70000 высококачественных электронных книг, 1000 наименований электронных периодических изданий, 30000 изображений, 1000 видеодокументов, короткометражных фильмов и отдельные краеведческие ресурсы библиотек провинций. Благодаря созданной под эгидой НБК Единой системе управления пользователями, абоненты всех библиотек-участниц по единой карте читателя могут получить доступ к основным ресурсам мобильной платформы для чтения и избранным ресурсам других публичных библиотек КНР.

Популяризации библиотечных услуг среди населения способствует Служба цифрового телевидения НБК, которая предоставляет информационные ресурсы и

услуги, пригодные для восприятия через каналы цифрового телевидения. Ныне через сеть кабельного телевидения Пекина НБК предоставляет такие услуги: «Лекции НБК», «Выставки НБК», «Сокровища НБК», «Чтение через ТВ». Выбор контента ориентирован на публику, и более персонализированные услуги также доступны через интерактивный портал.

Весомым свидетельством поддержанной Законом технической и сервисной модернизации китайских публичных библиотек является количество компьютерных мест в читальных залах — более 530 тыс. и темпы прироста ресурсов Национальной цифровой библиотеки Китая (NDLC), которая объединяет электронные коллекции большинства публичных библиотек. Так, если на конец 2009 г. ёмкость электронных ресурсов NDLC составляла 327,8 ТБ, то ныне она превышает 1603 ТБ. Видовой состав данного цифрового ресурса таков: электронных книг — 3787588 названий, электронных журналов — 55882 названия, электронных газет — 3164 названия; специальные коллекции оцифрованных редких изданий и кинофотофонодокументов составляют около 15 млн. единиц хранения. Через платформы NDLC и сервиса Национального обмена культурными информационными ресурсами населению страны предоставляется возможность беспрепятственного доступа к фондам Национальной цифровой библиотеки Китая. Важно подчеркнуть, что одновременно с реализацией данного проекта создаётся Китайская цифровая библиотека для людей с нарушениями зрения (CDLVI). Её веб-сайт как коммуникационный канал дистанционного доступа к цифровой информации разработан сотрудниками Центральной национальной библиотеки Китая совместно с Информационным центром Федерации инвалидов Китая и китайским издательством книг Брай-

ля.

Услуги виртуальной реальности НБК включают в себя виртуальную навигацию и виртуальные терминалы для чтения. Компьютерные системы могут выполнять моделирование физической архитектуры здания и распределение читальных залов северной зоны НБК. Пользователи могут виртуально «посещать» здание и электронный каталог, загружая специальные новигационные программы. Специализированное оборудование устанавливается также в книгохранилище, обеспечивая просмотр электронных книг: пользователи могут виртуально перелистывать страницы посредством бесконтактных взаимодействий. Комфортными являются также услуги НБК по самообслуживанию на основе использования RFID-технологий, которые обеспечивают не только автоматический и интеллектуальный поиск изданий в библиотечном фонде, но и бронирование книг, возможность самостоятельной их выдачи и возврата читателями в режиме 24/7.

Выводы. Первый в истории китайского библиотечного дела законодательный акт о публичных библиотеках создал надежную правовую базу для развития их финансовых, материально-технических, информационных и кадровых ресурсов, системное и целенаправленное формирование которых контролируется государством и нацелено на расширение возможностей библиотек в деле популяризации книги и чтения, тотальной интеллектуализации и цифровизации общества, обеспечения безбарьерного доступа к информации всем категориям населения. Недостаточное внимание закона к проблеме функционирования обязательного экземпляра онлайн-документов будет со временем компенсировано в подзаконных правовых актах, а также местном законодательстве о библиотечном деле.

ЛИТЕРАТУРА

1. 全国人民代表大会 (The National People's Congress of the People's Republic of China). URL: http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-11/04/content_2031427.htm
2. 魏辅铁. 共有资源视角下图书馆的经济学分析 (Wei Fuzhen Economic analysis of the library in terms of shared resources). 国家图书馆学刊, (National Library Journal) 2017 (6): 56-63.
3. Янь Пен Система академічних бібліотек Китаю: організація та функціонування (Yan Peng System of Academic Libraries of China: Organization and Functioning)/Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. (Ukrainian Journal of Library Science and Information Science). 2019 (4): 56-65.
4. 李大垒, 仲伟周. 基于公共物品视角的公共图书馆免费开放分析 (Li Dalei, Zhong Weizhou. Free open analysis of public libraries based on the perspective of public goods). 图书馆建设 (Library construction), 2009 (2): 4—6, 11.
5. Wu W. B., Song H., Gao J., Zhu B., Qiang B.Z. 2016 High School Library Exhibition Overview 1. URL: <http://www.scal.edu.cn/sites/default/files/attachment/tjpg/20180100.pdf> (accessed: 04.12.2019).
6. Li A. Mobile Library Service in Key Chinese Academic Libraries. The Journal of Academic Librarianship. 2013. Vol. 39. Iss. 3. P. 223–226.
7. Adolphus M. Focus on libraries in China. 2016. URL: <http://www.emeraldgroupublishing.com/librarians/management/viewpoints/china.htm?part=1> (accessed: 04.12.2019).

REFERENCES

3. Yan Peng System of Academic Libraries of China: Organization and Functioning/Ukrainian Journal of Library Science and Information Science. 2019. №4. P. 56-65

Legal framework for the development of resource potential public libraries of China

Yang Cheng

Abstract. The article reveals the structure of the network of public libraries in China, their place in the unified library system of the country, describes the material, technical, resource and service potential as the basis for building a knowledge-based economy in the China by 2050. The content of the first in the history of library affairs in China, the state legislative act on libraries — Chinese People's Republic Law on Public Libraries, which entered into force in January 2018, was disclosed. The role of the Central National Library of China as a scientific and methodological center for managing public libraries has been identified, and the main directions of its scientific and methodological activities have been described.

Keywords: Chinese People's Republic Law on Public Libraries, the network of libraries in China, National Library of China, scientific and methodological guidance, high-tech services of public libraries.

COGNITIVE LINGUISTICS

Function of a Lawyer: Frame Approach

O. V. Dunaievska

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: o.dunayevska@gmail.com

Paper received 02.02.20; Accepted for publication 18.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-08>

Abstract. The paper addresses the issue of the application of a frame structure in teaching Legal English as a Foreign Language (LEFL). The function of a lawyer is derived through frame analysis of "Lawsuit" stereotypical situation. A frame is determined to be the cognitive area representing the knowledge on particular situation, and action frame model is utilized primarily as the basic medium to refer to "Lawsuit" situation in terms of its "participants", their "actions". Secondly, the implicit slot of the frame Law-suit "instruments" localizes the lexis representing those participants of Lawsuit situation where a lawyer belongs to, making a lawyer functions as an instrument in "Lawsuit" situation.

Keywords: *action frame, evoked frame, invoked framing, lawsuit, lawyer, Teaching Legal English as a Foreign Language.*

Modern science is crossing boundaries between disciplines by snowballing the new opportunities for interdisciplinary studies which share one thing. The latter is a human: their spiritual, cognitive, physical, social, and other aspects of existence. Lately, more and more talks arise in sphere of successful human activity that makes the latter be one of the most vulnerable issues ever discussed. Though a global workforce market is strongly affected by considerable flow of higher establishments' graduates, there is quite a critical situation with properly educated specialists. The paper addresses the issue combining professional communicative performance of a future legal specialist and its elaboration through modifying approaches to teaching Legal English as Foreign Language (LEFL). The processes mentioned are reflected through adaptation to artificial environment of a conventional university's Legal English class.

A quite large number of researches touching upon the language factor in legal environment can be mentioned as a considerable contribution was made by terminologists, applied linguists, specialists in pedagogy, philosophy, and other sciences. Particularly, an interdisciplinary research of law, its associated texts and norms of legal discourse were awarded specific attention from prospective of language philosophy, its social impact involving the elements of critical semiotics and rhetoric by P. Goodrich [6]. The comprehensive study of legal English as a communication medium is introduced by P. Tiersma [10], L. M. Solan, J. Ainsworth, and R. W. Shuy [9]. Thus, some scope is still left for the research combining practical teaching methods with semasiological and onomasiological approaches. The paper **aims to** outline the perception of a lawyer as a representative of a legal profession based on cognitive and semantic modeling of a legal process environment or a lawsuit with its practical application for the learning purposes. It is **hypothesized** that frame semantics serves as a binding instrument between theory of linguistic methods and their utilization in LEFL teaching.

The **objectives** of the research are:

- to determine the universal tool for representation of knowledge on particular situation;

- to model a stereotypical situation of legal environment;
- to outline the role of a lawyer in stereotypical situation;
- to localize the slot of the frame which is responsible for perceiving and understanding of a lawyer's function;
- to determine the way of introduction of the study's results to the LEFL class.

The fact that people encounter the situation relying upon its frame, the already stored in the memory and a preserved fragment of person's cognitive worldview was extensively explored in 1987 by M. [8]. The scientist highlighted the idea in "A Framework for Representing Knowledge," where the notion of a *Frame* was introduced in relation to stereotyped situation as data-structure of the latter. The idea of a *Frame* was alternative to already used notions of "scheme" [1] and "paradigm" [7]. According to Fillmore Ch.J. these are communicative units, which translate the knowledge on particular situation or event [4, p. 118]. Obviously, the means of verbal and non-verbal communication that fill the definite parts of the frame (slots) with appropriate words give an excess to its superior cognitive structure [5, p. 223] – concept. The encountering a familiar situation launches the process of evoking. Due to non-finite nature a frame it is capable of evoking the limitless number of its parts embedded in cognitive worldview of an individual pertaining to a definite situation or an event [4, p. 130]. The cases where there are no records on encountered events in the cognitive worldview of an individual the invoking process or accumulation of knowledge starts and, thus, the event is served by an invoked frame. Such information "gaps" or "blank spaces" are supplied with the information from universal knowledge database coming from the general experience of a society or comprehended directly from the text or discourse [4, p. 20]. The collection of frames create frame-systems [8] or frame-nets [10]. In other words, familiar events evoke frames relevant to the situation and unfamiliar ones add new data (based on experience which is being earned) attaching them to already existing frame-net by invoked framing. Each frame is actualised through particular number of terminals or "slots" [8]

containing the various data. The latter are coded by verbal means the study of which will hypothetically give an access to the hole structure. Pertaining to the learning environment of teaching LEFL classes the basic frame the learners encounter is the frame LAWYER. The importance lies in what LEFL class learner is ready to evoke concerning the notion of their future legal profession that reflects the basis of understanding of frame LAWYER firstly, and the prospects of connecting the latter with the more extended network secondly. As a matter of fact, LEFL class is based on invoking the network of frames connected to super-frame LEGAL PROFESSION. The lexical units used in it are spread among the slots of the frames and sub-frames of the previously mentioned super-frame. One of the basic associations which are connected with a legal profession is a lawsuit, since the latter is the basic case the lawyer is engaged in (referring to phases of preparing for a lawsuit, participating in different forms of alternative dispute resolution or in the court hearing, appealing or enforcement). Moreover, the frame study extended by a semantic research of a lawsuit notion will shed the light on the mental perception of a lawyer's function.

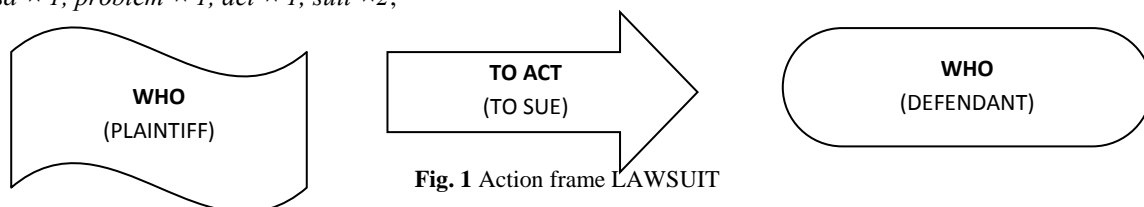
Owing to the fact that the dictionaries do not offer the same definition of a lawsuit, one can be constructed as a collective description. According to online dictionaries: The American Heritage Dictionaryⁱ, Collins Dictionaryⁱⁱ, Macmillan Dictionaryⁱⁱⁱ, Cambridge Dictionary^{iv}, Dictionary Law.com^v, Webster's New World Law Dictionary^{vi}, The Electronic Law Library and Glossary of Legal terms^{vii}, Business Dictionary^{viii} the notion of a lawsuit gets verbalized in the following way:

- to the name of the process belong lexical units: *proceeding* × 3, *action* × 4, *claim* × 1, *dispute* × 3, *case* × 4, *causa* × 1, *problem* × 1, *act* × 1, *suit* × 2;

- to the characteristic localization described by the notion refer: *court of law* × 9, *civil court* × 1;
- the participants of the situation are described by units: *two parties* × 2; *two people* × 2; *individuals/organizations* × 2; *person or entity* × 1; *plaintiff* × 1; *defendant* × 1;
- to the actions mentioned belong: *to bring/start* × 3, *to seek a legal remedy* × 2, *to act against (start an action against)* × 3, *to obtain* × 1, *to sue* × 1.

The analysis of 12 definitions offered by various online dictionaries clearly states the absence of a conventional understanding in terms of variability of the lexis used definition of a lawsuit. Therefore, the collective definition aims to unite the most commonly used lexical units, that characterize a lawsuit as: **an action or a case where two parties or organizations act against each other within the court of law**. Based on the previous it is outlined that the key characteristic for a frame LAWSUIT is dynamics driven by actions of two parties in the situation of a lawsuit. The type of a structure serving the situation of a lawsuit can be described as a **surface semantic frame**, which involves "action-centered meanings of words, qualifiers and relations concerning participants, instruments, trajectories and strategies, goals, consequences and side-effects" [8] or **an action frame**, concentrating the actions of someone towards someone else: WHO --- ACTS on --- WHO [Zabotynska 2010].

A frame LAWSUIT reflects a legal event /stereotypical situation or a process with distinct implicit direction: from a plaintiff to a defendant. The latter crystallizes its opportunity to develop through the following action frame scheme:

The slots of the schematized action frame (PLAINTIFF, TO ACT, DEFENDANT) are filled with the diverse lexical material, depending on the field of law the frame serves. Therefore action frame model is a universal container for preserving information connected with any field of law. It is necessary to mention that **Fig. 1 depicts only explicit slots of action frame LAWSUIT** and thus the situation of a lawsuit explicates only two participants (a plaintiff, a defendant) and the actions that constitute a core of the frame. The periphery

implicates such participants of "Lawsuit" situation as clerks, lawyers (solicitors, barristers), judges, bailiffs and auxiliary court personnel. Interpreting the mentioned participants of the stereotypical situation in terms of frame semantics, **action frame LAWSUIT explicates the implied slot INSTRUMENT grounding on the "aiding" and "intermediary" functions these implicated participants of "Lawsuit" situation perform**. In this case Fig. 1 should be gradually extended in order to explicate the slot INSTRUMENT:

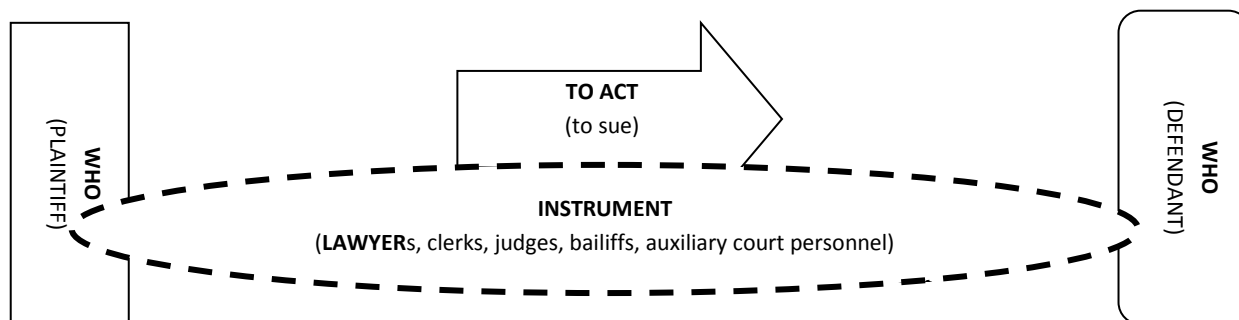

Fig. 2 Extended action frame LAWSUIT

Figure 2 aims to depict the overlapping of the slots of the frame where the lexis from slot TO ACT interacts and as the result mixes with the implicated slot INSTRUMENT expending action frame LAWSUIT to: WHO (plaintiff) -- ACTS (sues) with an INSTRUMENT (lawyer/legal professional) -- WHO (defendant). The determined slots can serve as issue-related reservoirs for sorting the lexis corpus attributed to the study of particular field of law. Real Property Law [2, p. 52-53; 3, p. 56-64] is chosen as an example, where lexis attributed to the lawsuit in the mentioned branch of law can be arranged in terms of action frame LAWSUIT in the following way:

✓ Slot WHO (plaintiff or defendant): *landlord, landowner, tenant, heir, successor, spouse, surviving spouse, siblings, holder of property, landowner, real estate agent, property guardian* etc.

✓ Slot TO ACT: *to appoint, to receive, to file, to draft, to solve, to terminate, to restrict, to apply for, to appeal, to regulate, to convey, to defeat, to inherit* etc.

✓ Slot INSTRUMENT: *lawyers (solicitors, barristers, and advocates), clerks, judges, bailiffs, auxiliary court personnel, legal theorist* etc.

The slots WHO (plaintiff) and (defendant) in terms of lexis can be contained within the same slot and where there is only the specified situation that will separate the roles between a defendant and a plaintiff, thus distributing the lexis between the slots performing the roles of specified situation participants. To some examples of specified situations in Real Property Law belong: the right of ownership, legal rights, personal property, property transactions, tenancy or leasehold estate, tangible property, intangible property, structures and minerals, interest in land, freehold estate, concurrent estate, incor-

poreal interest, community property, undivided interest property etc.

Action frame approach can also be used in the case when for example, the data obtained from combined definition are assessed according to at least two different criteria for a situation to acquire the peculiarities of a notion where "Lawsuit" situation can serve as an example. This explains the differences in the variety of names of a process. Firstly, there is a lay definition of it as a *case, problem, claim, dispute*. Using a scheme of action frame a lawsuit is viewed as follows: WHO (person) -- ACTS (seeks a remedy from) -- WHO (person). Secondly, the same situation of "lawsuit" is named *a legal action, suit, proceeding* at the very moment it enters the area of court of law. In terms of action frame it sounds in the following way: WHO (plaintiff) -- ACTS (sues) -- WHO (defendant).

To sum it up, the research of action frame LAWSUIT and determination of the understanding a lawyer through it, offers a universal educational tool for arranging the knowledge and skills the students of law are acquiring in the classroom environment, since it addresses the real life situation of preparing and acting out a model of a lawsuit by a paralegal by means of English as foreign language. Furthermore, the example of frame analysis applied to a lawsuit situation enables the educators and learners to utilize a method in studying the various areas of law for example: Tort Law, Contract Law, Criminal Law, Real Property Law and many other. And what is more, this will help to develop the set of soft skills regarded as crucial for modern university education in law and gaining some deeper understanding of a professional environment through analysis of particular stereotypical situations.

REFERENCES

1. Bartlett F.C. Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology, Cambridge University Press, 1967.
2. Wyatt R. Property, Check you English Vocabulary for Law, A&C Black, London, 2006. P. 52 -53.
3. Callan H. and Edwards, L. Real Property Law, Absolute Legal English: for International Law, Delta Publishing, 2011. P. 56-64.
4. Fillmore Ch.J. Frame Semantics//Linguistics in the Morning Calm.Selected Papers from SICOL, Korea, Hunshin Publishing Company, Seoul, 1981. P. 110-137, available at: http://brenocn.com/Fillmore%201982_2up.pdf (accessed 20th October 2019).
5. Fillmore Ch.J. Frames and the Semantics of Understanding//Quaderni di Semantica, 1985. II (6). P. 222-254, available at: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/ai/framesand85.pdf> (accessed 20th October 2019).
6. Goodrich P. Legal Discourse. Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis, Palgrave, Macmillan, UK, 1987.
7. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. University of Chicago Press, (2nd Ed.) 1970.
8. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge. MIT-AI Laboratory Memo 306, 1974, available at: <https://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html> (accessed 02d December 2019).
9. Solam L. A., Ainsworth J., and Shuy R. W. Speaking of Language and Law (Edited by Lawrence M. Solan, Janet Ainsworth, and Roger W. Shuy), Oxford University Press, Oxford, UK, 2015.
10. Tiersma P. Legal English, University of Chicago Press, The USA, 1999.
11. Zhabotynska S.A. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries//Cognition, communication, discourse. International On-line Journal, 2010. 1. P. 72-92, available at: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no1-2010> (accessed 30 January 2019), DOI: 10.26565/2218-2926-2010-01-05

ⁱ <https://www.ahdictionary.com>

ⁱⁱ <https://www.collinsdictionary.com>

ⁱⁱⁱ <https://www.macmillandictionary.com>

^{iv} <https://dictionary.cambridge.org>

^v <http://dictionary.law.com>

^{vi} <https://www.yourdictionary.com>

^{vii} <https://www.lectlaw.com>

<https://www.uscourts.gov/glossary>

^{viii} <http://www.businessdictionary.com>

SOCIOLINGUISTICS

Multilingualism: Sociolinguistic Aspect

O. Opanasenko, A. Malii

Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: astmaliy@gmail.com

Paper received 29.11.19; Accepted for publication 23.12.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-09>

Abstract. The article is devoted to the study of preconditions and peculiarities of functioning and the consequences of a phenomenon, spread in many contemporary countries, particularly Germany, called multilingualism.

Keywords: *multilingualism, globalization, social mobility, linguistic diversity, foreign language proficiency.*

Introduction. The topic of the article is the phenomenon of multilingualism [1], which in the age of globalization is of a regular nature in most countries of Western Europe, first of all Germany, which has become a "haven" for millions of refugees from the East. The purpose is to investigate the causes and consequences of multilingualism in society and to show how this task is being solved in German society. In the conclusions, I make small recommendations to countries that, for various reasons, too, primarily the influx of migrant workers, face the same problem. which became a "haven" for millions of refugees from the East. The purpose is to investigate the causes and consequences of multilingualism in society and to show how this task is being solved in German society. The conclusions make small recommendations to countries, which, for various reasons, are primarily the influx of migrant workers facing the same problem.

The **purpose** of this brief exploration is the need to investigate the causes of multilingualism, the consequences of its spread and development. For example, Germany is considered to be one of the multilingual states. The basic **material** for this study is the statistics presented on the website of the Ministry of the Interior of Germany and the Federal Agency for Migrants and Refugees (VAMF), the Federal Ministry of Education and Research (BMBF) and the European Commission on Integration are provided. Historical and quantitative research **methods** will help to do a little exploration and give an idea of this phenomenon in German society. Consideration of the issue from different angles (vertically in the historical section and horizontally in the geopolitical and sociological) will give an objective assessment and bring the definition of "multilingualism" closer to understanding.

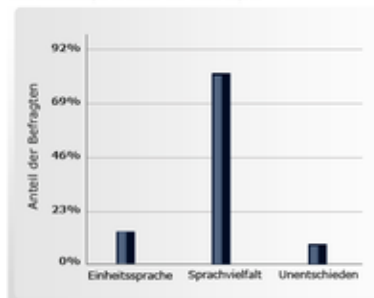
Results. Among the historical factors behind multilingualism is the main reformatting of political forces in Europe in the late 1980s and early 1990s brought to the arena new European countries that declared democracy as their national value. Yes, Eastern Europe was given the long-awaited freedom instead of the socialist regime. Subsequently, accession to the European Union and free movement within it caused a large migration flow. During this same period, Germany, feeling responsible for maintaining peace and democracy in Europe, pursued a policy of returning to its historical homeland the ethnic Germans and German immigrants.

In the context of history, we are reminded of globalization, which has started many new things. Global process-

es, which are observed in all spheres of life, are gaining momentum and imposing increasing demands on humanity. Today, a person who is fluent in a foreign language and uses it as a tool in acquiring new knowledge is not unique. The world has been united in social networks, thus making it easier to communicate at the interstate level. Globalization and development of modern information technologies. causing social mobility are the main causes of multilingualism. Mobility is the result of overcrowded European universities and a multinational "army" of workers. The next fateful events in the world were political and geopolitical transformations (wars, etc.). When the flow of migrants and emigrants found themselves at the "door" of developed European countries, the need to help them integrate, even temporarily, into a society in which they found their refuge, became a major national task.

At the same time as historical changes, geopolitical changes take place - almost all Eastern European countries during 1995-2007. they are part of the European Union and are subordinate to a single European Commission. Therefore, the European Union's "multilingualism" course becomes an integral part of these countries' internal policies. [2] The second factor, geopolitical, is more powerful and long-lasting than the historical one, as the program to introduce "the use of a variety of languages within the European Union: native, English and the language of its nearest neighbor", started in the early 2000s, has not ceased. but on the contrary, they diversify and refine.

Einheitsprache in Europa

1.

By definition of "multilingualism" is assumed to be more than two foreign languages. The Europeans themselves testify to the 2008 poll. in the target group "high school students of EU countries studying in secondary schools". Statistics show an increase in "for" indicators:

out of 1820 respondents from 16 years, 78% said “multilingualism” and “variety of languages”. in English [3 Statistik am 13. June 2008 durch IfD Allensbach.]

The older generation (roughly the age of their parents of 40 years) is of the same opinion: they believe that knowledge of a variety of foreign languages is a necessary component of modern Europe. Thus, 63% of Germans speak and understand English well (98% of school children), but unfortunately only 18% (38% of children) speak and speak French, although it is a subject in many schools. This is why generation-parents are paying much attention to this issue and want their children to learn as many foreign languages as possible at school. The survey on the needs of multilingualism indicated the need for knowledge of English by all scientists and professionals in the technical professions. Other spheres of life may be in one common mother tongue. However, the saturation of every language by Anglo-Cyzisms in any case dictates the need to speak one. [4]

The democratic forces of society also insist on linguistic diversity. Germany's choice is multilingualism. Therefore, it is quite natural statistics of world tourism: 40% of Germans-traveling the world is overwhelming majority among other foreigners who feel at home quite comfortably due to free communication and lack of a language barrier. By itself, the country is becoming more attractive to those who drive, thanks to the ability of the Germans to speak fluent foreign languages. However, multilingualism is not a new phenomenon in German language until recently in a monolingual society. According to linguistic researchers, knowing many languages among Germans has been relevant for 50 years. At a conference in Dortmund [5] (October 2011) on the subject, it was about language education and foreign language acquisition at different levels (from kindergarten to university). All target groups were covered for analysis. Issues for the discussion were opportunities for transition from kindergartens to schools with a multilingual audience, and support, as well as support from parents in the family for child adaptation and self-adaptation. Media projects in schools have been proposed for consideration. Foreign language learning programs for students with migrant backgrounds were discussed. ProDaZ - German as a Second Language in All Specialties at Duisburg-Essen University and Echte Väter (Real Daddy) Jobs in the Regions to Promote and Support Children from Emigrant Families were presented and approved as work-related projects. (RAA) and Herne. The latest project was aimed at fathers from Turkish families who were to become role models for their children in the family. Other issues addressed were the influence of German on the mother tongue: the replacement of some Italian words with German and vice versa (Maria Costa, Bochum University). The flip side of the multilingualism of the younger generation is the misunderstanding of parents in the family. This is not just a misunderstanding of German, but the mother tongue (Turkish, Arabic) has also changed so that the language barrier in families with a migratory background becomes more and more frequent. [6]

Multinational Germany from 2006 to 2015 9,107,893 foreigners received an increase, of which the three largest groups were Turks 1,506,113, Poles 740,962 and Italians 596,127. [7] Thus, tolerance policy in the European

Union and, above all, in Germany, is becoming a guiding vector in society. Multilingualism is becoming a top priority in European politics.

The phenomenon of multilingualism in the state can be forced and deliberately acquired. Forced multilingualism is observed in countries whose development is higher than average, so they may be attractive in terms of labor migration (within the European Union) and emigration (from non-EU countries to such). These are, first of all, Germany, the Netherlands, Denmark, France and the United Kingdom, who have provided jobs to citizens of Poland, Hungary, Romania and Bulgaria. In the conditions of migration of the state of the countries - "employers" begin the state program on studying the language of the country with "emphasis" on professional activity. For example, the German Institute for German Economics (Institut der Deutschen Wirtschaft Köln), the Grundbildung für den Arbeitsplatz program, started in Germany in 2012 [8]. This project started 4 years ago and today has a network of educational centers across Germany - from South to North. Every day, 4.3 million low-skilled workers face the realities of everyday life: completing work contracts, communicating in the workplace, and integrating into society. Increasing technical capabilities are increasing workforce requirements. Therefore, the interest of the employer is obvious, therefore, the state is directly interested in this. The AlphaGrund project (Arbeitsplatzorientierte Alphabetisierung und Grundbildung Erwachsener) provides free offers of various qualifications directly at the enterprises, "adjusting" to the work schedule and the individual needs of each classification. The project is supported and funded by the Federal Ministry of Education and Research [8]. The implications of these costs are obvious. As a result, the short, calculated max. During 10 weeks of training, trainee students are able to save money on error correction by professionals (now they can do it on their own), improve skills (due to better understanding with management), as a consequence of avoiding, or at least reducing, industrial accidents, promotion motivation and interest in work, increasing flexibility in moving workers and replacing them with others, improving internal and external communication.

Deliberately acquired multilingualism is a European Union course on understanding between peoples and cultures, a course on tolerance and mobility, which is an integral part of the "creation" of the European Union. In 2005 and 2007. The European Commission conducted surveys among EU citizens (25 EU Member States plus Bulgaria, Romania, Turkey and Croatia. Bulgaria and Romania joined the EU in 2007.) [9] Comparisons between the surveys show some changes over the two years. Survey data based on a sufficiently broad study were taken as a basis: not only age differences but also the year of secondary and higher education were taken into account; type of activity, social position; data on acquired foreign language skills; number of foreign languages spoken by the respondent, etc.

In the context of our study, the following data may be interesting:

- The most commonly used native language within the EU is German (16%), followed by English (13%), French (12%) followed by Spanish and Polish (8%)
- 54% of EU citizens speak at least one foreign lan-

guage; 25% in two languages and 10% in three.

- The following countries have high foreign language proficiency: Luxembourg (98%), Latvia (95%), the Netherlands (94%), Malta (93%). They are followed by Slovenia, Lithuania (92%)

- German and Russian have become the most popular foreign languages in the EU since 2005.

The majority of European citizens consider their level of foreign language proficiency sufficient: (44% watch television and listen to radio in a foreign language; 45% read newspapers and magazines in a foreign language; 39% use the language to communicate online in social networks - among them speak English 26%, German and French 5%). English remains # 1 among communication languages. As the situation has changed in recent years, the Eurobarometer, which conducts sociological surveys, has shown us a statistical analysis. So, let's compare the survey data for 2005, 2007, 2012. At the beginning of the study period, 37% of respondents watched foreign language television, 25% used the internet daily, 36% communicated in a foreign language, 27% used a foreign language during work, 50% spoke during holidays and vacations. For 2007. there was a corresponding increase

of + 10% - watching TV and listening to the radio, + 8% communicating online, but -4% communicating at work and on vacation (a decrease from 50% in 2005, 13% in 2007, 9% in 2012)..) The percentage of foreign language users decreased daily - 23% consider themselves to be inactive users. However, the level of awareness of foreign languages among EU citizens is quite high: 88% believe that at least one foreign language should be spoken in addition to the mother tongue; 67% are convinced that English is very important to them; accordingly, 17% consider German to be important (10% in 2012); 16% - French (in 2012 - 9%); 14% - Spanish and 6% - Chinese (12% in 2012!) [9] These changes are explained by the deployment of forces in the world market and the expansion of Chinese capital.

Conclusions. Thus, despite its diminished interest in language learning, Germany remains today the most multicultural and multilingual state, attractive to migrant flows and refugee armies. Respecting democracy, and being tolerant of all nationalities and religions, it leaves no doubt about its hospitality. Therefore, there is a need for further implementation of multilingualism policy in the EU countries and, above all, in Germany.

REFERENCE

1. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Mehrsprachigkeit>.
2. Die europäischen Bürger und ihre Sprachen http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Category:Alphabetical_index/de.
3. Welche Sprache(n) soll(en) gelehrt werden? http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Category:Alphabetical_index/de
4. Die europäischen Bürger und ihre Sprachen http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Category:Alphabetical_index/de
5. Mehrsprachigkeit Deutschland – nach 50 Jahren Migration http://home.edo.tu-dortmund.de/~hoffmann/PDF/Tag_Programm28_09_11.pdf
6. Mehrsprachigkeit Deutschland – nach 50 Jahren Migration http://home.edo.tu-dortmund.de/~hoffmann/PDF/Tag_Programm28_09_11.pdf
7. Anzahl der Ausländer in Deutschland nach Herkunftsland in den Jahren 2014 und 2015 <https://de.statista.com/themen/46/einwanderung/>
8. Arbeitsplatzorientierte Alphabetisierung und Grundbildung Erwachsener Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF) <http://www.alphagrund-projekt.de/>
9. Die europäischen Bürger und ihre Sprachen http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/language_s/policy/strategic-framework/documents/ebs_386_de.pdf

PHILOSOPHY

Quis custodiet ipso scustodes? Набросок реальности

Ю. Б. Синебрюхов

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Corresponding author. E-mail: silyx@i.ua

Paper received 27.01.20; Accepted for publication 15.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-10>

«Тело моё всё было и есть беспрестанно текущее вещество – через что-то невещественное и невидимое, признающее это протекающее через него тело своим. Невещественное это есть то, что мы называем сознанием. Человеческая жизнь не есть то, что происходит в пространстве и времени».

Лев Толстой «О жизни» 1886 г.

«То, в чем мы нуждаемся и в чем убеждает нас непредвзятый взгляд на предпосылку познания, вовсе не признание психической природы вещей помимо нашего сознания, но признание логической природы реальности, выявляемой при посредстве субъекта — самообнаружение как атрибут реальности, которая без этого атрибута остается противоречащей себе самой»

Б. Бозанкет

Аннотация. Предложен опыт анализа различных уровней познавательной деятельности – от наглядного восприятия до понятийного мышления в физике, философии и психологии, который обозначается как функция репрезентации реальности. Но как научиться понимать и принимать мир таким, какой он есть? Очевидно, что реальность этого мира доступна через наши когнитивные способности. При этом нужно говорить о категории выбора в жизни человека, которая является ее неотъемлемой частью. Автором представлено несколько фрагментов реальности с точки зрения фрейдовского Эго – субъекта, вполне компетентного в своей области, но обладающего повышенным вниманием к адаптации личности в сегодняшнем трагичном мире, к вопросам свободы и автономии, к особенностям личностной профессиональной деятельности. Выбранная тематика помещает исследователя в межпредметную область физики-философии-психологии. С другой стороны, возможные решения, полученные в этой области, будут более или менее универсальными ответами на животрепещущие вопросы всего человечества.

Ключевые слова: реальность, понимание, сознание, бессознательное, Эго, психоанализ, выбор.

Постановка проблемы. Название сложилось из латинской поговорки, переводимой как «Кто сторожит сторожей?», подмечающей бесконечность контекста термина «сторожить-контролировать-управлять». Но реальность всегда богаче любых ее описаний.

Цель. Проанализировать опыт анализа различных уровней познавательной деятельности – от наглядного восприятия до понятийного мышления в физике, философии и психологии, который обозначается как функция репрезентации реальности.

Новизна. Автором представлено несколько фрагментов реальности с точки зрения фрейдовского Эго – субъекта, вполне компетентного в своей области, но обладающего повышенным вниманием к адаптации личности в сегодняшнем трагичном мире, к вопросам свободы и автономии, к особенностям личностной профессиональной деятельности. Выбранная тематика помещает исследователя в межпредметную область физики-философии-психологии. С другой стороны, возможные решения, полученные в этой области, будут более или менее универсальными ответами на животрепещущие вопросы всего человечества.

Основная часть. Сколько нужно пережевывать пищу, чтобы ее можно было проглотить? Сколько нужно описывать эксперимент, чтобы его можно было повторить и получить адекватный результат? Содержание восприятия представляет внешний мир как некоторое сложное сообщение, которое можно однако понять несмотря на возможные искажения. «Значение вещи – это, следовательно, сеть гипотетических выводов относительно наблюдаемых свойств и отношений и обучаясь восприятию или занимаясь построением модели мира,

мы усваиваем отношения, существующие между наблюдаемыми свойствами объектов и событиями этого мира» [1, с. 18]. Как описать реальность, чтобы можно было сказать: «Это моя реальность, а эта – извините!»? Как, наконец, описать реальность, чтобы сказать: «Это наша реальность, реальность людей, живущих на Земле, она объемлет нас, она интеллигбельна и добра?»

Реальность как теория. «Классические теоретические понятия как «объекты» — не более, чем концептуальные инструменты для успешного предсказания исхода различных экспериментов. В. Гейзенберг».

Карл Поппер, один из самых влиятельных философов науки XX столетия, основоположник философской концепции критического рационализма создал оригинальную теорию, которая обсуждается и сегодня. Это «миры Поппера», как антитеза физикалистскому редукционизму, согласно которому психофизическая проблема имеет единственное научное решение: в реальном мире нет иных сущностей, помимо физических, а все высказывания о ментальных «объектах» (психических явлениях, идеях, волевых импульсах и т.п.) должны быть удалены из языка науки как реликты идеалистической метафизики и заменены высказываниями о телесных состояниях и процессах, допускающими эмпирическую проверку.

Предложенная Поппером метафизика «трех миров» выражает позицию «реализма», согласно которой «некоторое положение вещей мы можем назвать "реальным", если и только если, описывающее его высказывание истинно» [2, с. 320]: 1) мир физических объектов или физических состояний; 2) мир состояний сознания, мыслительных (ментальных) состояний и, возможно, диспозиций к действию (вызываемых физическим миром), а

также 3) мир объективного содержания мышления, прежде всего содержания научных идей, поэтических мыслей и произведений искусства. Все эти три мира реальны каждый по-своему причем, состояния сознания как продукта третьего мира, он не рассматривает.

Реализм Поппера можно отнести к «предположительно реализму», считающему научные теории лишь попытками дать миру истинное описание, хотя и говорит о том, что истинность как соответствие действительности является осмысленной характеристикой (опровержение высказывания есть обнаружение того, что оно не описывает реальное положение вещей). Таким образом «научный реализм» Поппера не стремится к «соответствию между миром и теорией», а всего лишь сохраняет интенциональность в качестве критерия различия ментальных и физических феноменов. Занимаясь ими по отдельности он не решает проблему субъект-объектных отношений. Действительность, как ее пытаются описать философия, всегда ускользает от любой описывающей ее системы, т.к. «мышление человека богаче его дедуктивных форм. Очевидно, что мы не в состоянии объять все элементы, характеризующие какую-либо ситуацию со всеми их предполагаемыми отношениями. Этот принцип был доказан Куртом Геделем в теореме о неполноте дедуктивных систем» [3, с. 8]. Создавая универсальный способ обоснования теоретических утверждений и описывая реальность, в конце концов, как сам текст, философы дают дескрипцию объекта, раз за разом уточняя его описание и принимая последнюю версию за результат. Но способ, никогда не обеспечивающий полной уверенности в истинности рассматриваемого положения. Подтверждение следствий повышает вероятность утверждения, но не делает его достоверным. Признавая избыточный оптимизм философов, Вадим Руднев пишет: «Жить в таком трагизме — это значит жить не просто против жизни, а по ту сторону жизни. Что значит по ту сторону жизни? По ту сторону принципа удовольствия? Нет, по ту сторону реальности. Даже по ту сторону новой модели реальности. Соскочить на полном ходу с крутящейся в противоположные стороны ленты Мебиуса и попасть в тьму внешнюю. Но это не смерть. Это значит начать свою жизнь сначала» [4].

Реальность как дополнительность. «В мельчайших системах, как и в самых больших, в атомах, как и в звездах, мы встречаем явления, которые ничем не напоминают привычные повседневные явления и которые могут быть описаны только с помощью абстрактных концепций. Здесь никакими хитростями не удастся избежать вопроса о существовании объективного, не зависящего от наблюдателя мира, мира «по ту сторону» явлений. Макс Борн.

Проблема интерпретации квантовой механики, формирование математического аппарата которой было закончено к началу 1927 г., потребовала для своего разрешения создания новых логико-методологических средств. Одним из них является боровский принцип дополнительности, согласно которому для полного описания квантово-механических явлений необходимо применять два взаимоисключающих ("дополнительных") набора классических понятий, совокупность которых дает исчерпывающую информацию об этих явлениях как о целостных [5]. Физический смысл принципа

дополнительности заключается в том, что квантовая теория связана с признанием принципиальной ограниченности классических физических понятий применительно к атомным и субатомным явлениям. Однако, как указывал Бор, «интерпретация эмпирического материала в существенном покоится именно на применении классических понятий» [6, с. 30]. Это означает, что действие квантового постулата распространяется на процессы наблюдения (измерения) объектов микромира: «наблюдение атомных явлений включает такое взаимодействие последних со средствами наблюдения, которым нельзя пренебречь» (там же, с. 37), то есть, с одной стороны, это взаимодействие приводит к невозможности однозначного («классического») определения состояния наблюдаемой системы независимо от средств наблюдения, а с другой стороны, никакое иное наблюдение, исключая воздействие средств наблюдения, по отношению к объектам микромира невозможно. В этом смысле принцип дополнительности тесно связан с физическим смыслом «соотношения неопределенностей» В. Гейзенберга: при определенности значений импульса и энергии микрообъекта не могут быть однозначно определены его пространственно-временные координаты, и наоборот; поэтому полное описание микрообъекта требует совместного (дополнительного) использования его кинематических (пространственно-временных) и динамических (энергетически-импульсных) характеристик, которое, однако, не должно пониматься как объединение в единой картине по типу аналогичных описаний в классической физике. Невозможно построить научный эксперимент с целью определения, существует ли внешняя реальность или нет, если есть разногласия в его метафизической интерпретации. Каких бы результатов вы ни добились, в каждой метафизической системе объяснить их все равно будут по-разному. Когда Бор формулировал свою философию дополнительности, он пытался сделать именно это — нащупать общую почву для новой квантовой теории и языка повседневной жизни. Именно эти его попытки подверглись атакам Эйнштейна, в Брюсселе в октябре 1927 года. Бор по-настоящему попал в зазор между анти-реалистами вроде Гейзенберга, которые призывали забыть философию, и реалистами вроде Эйнштейна, которые утверждали, что если оставляешь себе статистику, не определяя, что она означает в понятиях реальных внешних объектов, то реальность остается за бортом. Спор всегда шел в понятиях мысленных экспериментов. Хотя Бор и утверждал, что «реальность — то понятие, которым нам нужно научиться пользоваться» дебаты никогда не поднимались до уровня обсуждения того, что же такое эта «физическая реальность», чье описание либо полно, либо неполно. «Бор никогда не прояснял, в каком смысле мы можем обрести знание о реальности, служащей причиной нашему опыту. Он находился под постоянным давлением — доказать, что то, о чем он говорит, не субъективно. Бор постоянно приводил тот довод, что дополнительность не субъективна, поскольку предоставляет однозначную коммуникацию. Когда результаты эксперимента существуют однозначно в уме нескольких ученых, Бор говорит, что он уже не субъективен» [7].

Реальность как бессознательное. «Когда Фрейд обнаружил в психических процессах господствующее влияние бессознательного, стало ясным, что даже Эго не

является хозяином собственного дома». Славой Жижек.

Человек, согласно Фромму, это единственное существо, для которого собственное существование является проблемой. В момент рождения жизнь задает ему вопрос, и он должен дать на него ответ, дать его каждым моментом своего существования. Не своим умом, не телом — отвечать должен он сам, личность, мыслящая и мечтающая, которая спит и ест, плачет и смеется, — целостный человек. Какой вопрос ставит перед ним жизнь? Его можно сформулировать так: как преодолеть страдание, закрытость, стыд, порожденные опытом обособленного бытия? Как найти единство с самим собой, с другими людьми, с природой? Человек должен найти какой-то ответ, и даже безумие есть некий ответ — преодоление ужаса обособленности путем отбрасывания реальности, жизни в собственной скорлупе [8].

С точки зрения Лакана, психоанализ в своих основах является не теорией и техникой лечения психических нарушений, но теорией и практикой сталкивающей людей с наиболее радикальными измерениями человеческого существования. «Психоанализ не помогает человеку приспособиться к требованиям социальной реальности, но объясняет как то, что называется “реальностью”, изначально структурировано. Он не только помогает человеку принять вытесненную истину о себе, но указывает на то, каким образом измерение истины проявляется в человеческой реальности» [9]. Лакан начал с лингвистического прочтения всего здания психоаналитической мысли, прочтения, которое можно выразить одной из его наиболее известных фраз: “бессознательное структурировано как язык”. Это распространенное представление о бессознательном как об области иррациональных стремлений, противоположных рациональной сознательной личности, Лакан связывает с романтической *Lebensphilosophie* (философией жизни), абсолютно несвязанной с идеями Фрейда. Фрейдовское бессознательное вызвало такой скандал, не из-за утверждений о том, что рациональная личность находится под влиянием иррациональных инстинктов, но потому что он продемонстрировал то, что бессознательное следует собственному языку и логике — что бессознательное думает и говорит. Для Фрейда бессознательное есть особый тип знания, который присутствует в субъекте независимо от его осознания и без его ведома. Фрейдовская идея бессознательного фиксирует «отрыв знания от истины», отрыв субъекта от самого себя (своего Эго, Ю.С.), его внутреннюю «расколотость». Это и есть главная интервенция Фрейда в философские поля. И этот раскол оказывается едва ли более мощным ударом, чем открытия Н. Коперника и Ч. Дарвина: «человек теряет власть над космосом, над миром живого, а в конце концов и над своей собственной душой. Он может быть принужден думать и делать то, чего ему не хотелось бы думать и делать. Всё это означает радикальную децентрацию человеческого мира по отношению к самому себе» [10].

Итак, (мы) можем (ли мы) теперь спросить: что значит контролировать реальность? Во всех описанных нами «реальностях» присутствует субъект, который пытается что-то контролировать. В «реальности как теория» — это модель, в «реальности как дополнительность» — это субъективность, в «реальности как бессознательное» — это вся полнота эго — сознание. Но теории свойственно «погружение в охраняющий догматизм»

(В. Налимов), а «сознание опирается на бессознательное... Однако, узнать что-либо о бессознательном мы можем только посредством сознания» (К. Ясперс). Вот он «непреодолимый замкнутый круг Эго» (К. Ясперс) — «бесконечного самоускользания»: искать сторожа, чтобы тот сторожил нанятого сторожа. Можно предложить другой подход к определению реальности, когда «реальность определяется тем, как я узнаю и что я узнаю как реальность» (К. Ясперс). Вот как это делает Гарсиа Ланда: реальность «обнаруживается в игре точек зрения, в которой две различные реальности сталкиваются или сливаются друг с другом, где две (или более) реальности определяются различными интеракционными фреймами. Аномический интерфейс между этими реальностями — это театр военных действий или спортивная площадка, где реальность организуется и управляется. Она, безусловно, управляется всегда, однако, в ситуации встречи игр или в пространстве между ними (во что мы здесь играем, в футбол или бейсбол?) роли могут перераспределяться, а правила — импровизироваться во избежание всеобщего замешательства. Именно в таких драматически неопределенных ситуациях реальность расщепляется. И в то время, пока она подвергается реструктуризации, она обнаруживает себя как множество интеракционно организованных игр реальности, которые поддерживают внешнюю оболочку здания. Чистая реальность проявляется между этими играми как «ничейная земля» или как социальная конструкция (или, как мы предполагаем, пространство между физикой, философией и психологией, Ю.С.), которая перекидывает над ней мосты в различных стилях» [11]. Это ли не «самообнаружение» Бозанкета? Как мы увидели «реальность» — это во многом проблема Эго. Но, как говорит В. Франкл: «Совершенно неважно, как именно вы решите поступать в том или ином случае. Если страх превращает пугающие мысли в реальность, то слишком сильное желание мешает получить желаемое» [12, с. 197]. «Эго как представление является всего лишь жалкой карикатурой нашего организма в целом, поскольку оно включает в себя бессознательные процессы. И наконец, оно полностью игнорирует полярное единство организма и вселенной, не отражая то, что они составляют единый (голографический, Ю.С.) процесс» [13, с. 257] «...Разумнее говорить не о познании Мира, а об углублении нашего взаимодействия с ним, сопровождающегося расширением нашего сознания». В. Налимов.

Несколько слов о виртуальности. Альфред Коржибски называл все возможные описания мира, реальности, бытия лишь картой. Его выражение «карта не есть территория» впервые прозвучало в докладе на встрече Американского математического общества в 1931 году. “Территория” — это сам мир — непостижимый и непознаваемый. Если следовать этой аксиоме, то компьютерную виртуальность с ее «многими жизнями» никак нельзя назвать территорией, даже в смысле III мира Карла Поппера. Разумеется, здесь неизбежно нивелирование контекста как в случае надписи на этикетке: «Срок хранения». Принцип демаркации предложил Леопольд Сонди, венгерский психолог, психиатр и психоаналитик. Вполне в духе экзистенциализма он говорит о категории выбора в жизни человека, которая является ее неотъемлемой частью и не будет преувеличением сказать, что с выбором человек сталкивается чуть ли не ежеминутно.

Но, когда речь идет о бессознательном, то в этом случае нужно говорить о выборах, которые человек не может объяснить, он просто выбирает и полностью уверен в правильности сделанного выбора. При исследовании данного вопроса Леопольд Сонди рассматривал пять экзистенциальных выборов: выбор друга, профессии, супруга, заболевания и смерти. Таким образом, нужно говорить об оппозиции экзистенциальное/виртуальное как о критерии, маркирующей реальность. Но эта тема требует дополнительных исследований. Пока можно сказать, что мы не приемлем концепцию компьютерной искусственной реальности, подсовывающую индивиду карту вместо территории.

Выводы. Как видим, проблема анализа репрезентации реальности и реальности субъекта, «заброшенного» в сегодняшний трагичный мир, ждет своего решения. И как научиться понимать и принимать мир таким, какой он есть?

Очевидно, что реальность этого мира доступна через наши когнитивные способности. При этом нужно говорить о категории выбора в жизни человека, которая является ее неотъемлемой частью.

Возможные решения, полученные в межпредметной области физики-философии-психологии, будут или менее универсальными ответами на животрепещущие вопросы всего человечества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Цит. По Брунер Дж. Психология познания./Дж. Брунер. За пределами непосредственной информации. [Пер. с англ.] – М.: Прогресс, 1977. – 412 с.
2. Поппер К. Логика и рост научного знания./К. Поппер. – М.: Прогресс, 1983. – 320 с.
3. Руднев В. Морфология реальности: Исследование по «философии текста»./ Руднев В. – М.: Пирамида, 1996.– 207с.
4. Руднев В. Новая модель реальности./В. Руднев. – М.: Издательский Дом ВШЭ, 2016. – 224с.
5. Алексеев И.С. Принцип дополненности./И.С. Алексеев. – URL: <http://old.ihst.ru/~apech/alexeev.pdf> (дата обращения: 14.07.2019).
6. Бор Н. Избранные научные труды. – Т. 2./Н. Бор. – М.: Наука, 1971. 676 с.
7. Пирсиг Роберт М. Субъекты, объекты, данные и ценности./Роберт М. Пирсиг – URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=111309> (дата обращения: 01.08.2019).
8. Старовойтов В.В. Психодиагностика и общество: учение Эриха Фромма о поведении./Старовойтов – URL: <https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/hp/hp14/7.pdf> (дата обращения: 07.08.2019).
9. Славой Жижек. Как читать Лакана./Жижек Славой. – URL: <http://dreamwork.org.ua/славой-жижек-как-читать-лакана>. (дата обращения: 17.08.2019).
10. Славой Жижек. Как читать Лакана./Жижек Славой – URL: <http://dreamwork.org.ua/славой-жижек-как-читать-лакана>. (дата обращения: 17.08.2019).
11. Хосе Анхел Гарсиа Ланда. (Не)определение реальности: изменение рамок восприятия и спор за контролируемую перспективу./Ланда Хосе Анхел Гарсиа – URL: <https://www.opennar.com/singlepost/2016/03/16/Неопределение-реальности-изменение-рамок-восприятия-и-спор-за-контролируемую-перспективу>. (дата обращения: 10.08.2019).
12. Франкл В. Человек в поисках смысла./В. Франкл – [Пер. с англ. Дмитрий Леонтьев, Михаил Папуш]. – М.: Биг-Пресс, 1990. – 204 с.
13. Уотс А. Природа, мужчина и женщина. Путь освобождения./А. Уотс – [Пер. с англ.]. – Киев: «София», 1999. – 288 с.

REFERENCES

1. Zit. Po Dzh. Bruner. Psikhologiya poznaniya. Za predelami neposredstvennoj informazii/Dzh. Bruner [Per. s angl.] – M. «Progress», 1977. 412 s. [in Russian].
2. Popper K. Logika i rost nauchnogo znaniya/K. Popper. – M.: Progress, 1983. 320 s. [in Russian].
3. Rudnev V. Morfologiya real'nosti: Issledovanie po «filosofii teksta»/V. Rudnev – M.: «Piramide», 1996, – 207 s. [in Russian].
4. Rudnev V. Novaya model' real'nosti/V. Rudnev – M.: Izdatel'skij Dom VSHE, 2016, 224s. [in Russian].
5. Alekseev I. S. Princyp dopolnitel'nosti/I. S. Alekseev – Elektronnyj resurs: <http://old.ihst.ru/~apech/alexeev.pdf> [in Russian].
6. Bor N. Izbrannye nauchnye trudy/N. Bor t. 2. – M.: 1970, 676 s. [in Russian].
7. Pirsig Robert M. Sub'ekty, ob'ekty, dannye i zennosti. Elektronnyj resurs: <http://www.e-reading.club/book.php?book=111309> [in Russian].
8. Starovojtov V.V. Psikoanaliz i obshchestvo: psikoanaliticheskoe uchenie Erikha Fromma o povedenii/V. V. Starovojtov – Elektronnyj resurs: <https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/hp/hp14/7.pdf>
9. Slavoj Zhizhek. Kak chitat' Lakana. Elektronnyj resurs: <http://dreamwork.org.ua/slavoj-zhizhek-kak-chitat'-lakana> [in Russian].
10. Slavoj Zhizhek. Kak chitat' Lakana. Elektronnyj resurs: <http://dreamwork.org.ua/slavoj-zhizhek-kak-chitat'-lakana> [in Russian].
11. José Angel García Landa. The (In)definition of Reality: Reframing and Contested Toposight. Elektronnyj resurs: https://docs.wixstatic.com/ugd/3b11da_36190c7dd7e34db78be52587391d4d3d.docx?dn=In-definition.docx [in Russian].
12. Frankl V. Thcelovek v poiskach smysla/V. Frankl – [in Russian]. – M.: M. Big-Press, 1990. – 204 s.
13. Watts A. Priroda, muzhchina i zhenshcina. Put' osvobozhdeniya/Per. s angl. – K.: «Sofiya», Ltd., 1999, 288 s. [in Russian].

Quis custodiet ipsos custodes? A SKETCH OF REALITY

Yu. Sinebryukhov

The title is emerged of a Latin saying translating as "Who will guard the guards themselves?" and noticing the infinity of a context of a term "to guard – to check – to control". Working with various levels of cognitive activity – from visual perception up to conceptual reasoning – it is possible to speak about a feature of perception which is designated as function of a reality representation. But how to school oneself to understand and to accept the world just like it exists? If to take some fragments of the reality and to consider them from a point of view of Freudian Ego-subject, quite competent in its field, but having increased attention to the adaptation of a person to the today's tragic world, to problems of freedom and autonomy of the person, and to particularities of personality professional activity, then the selected subjects put the researcher in the interdisciplinary field of physics-philosophy-psychology. On the other hand, the possible solutions obtained in this field will be more or less universal answers to the burning problems of the whole mankind. Obviously, the reality of this world is accessible through our cognitive ability. And one has to speak about a category of choice in life of a person, which category is the integral part of a person life.

Keywords: reality, cognitive, reasoning, Ego, choice, psychoanalysis.

POLITICAL SCIENCES

Економічні теорії та державна регуляторна політика:
механізми та інструменти реалізації

М. О. Дурман, О. Л. Дурман

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: mykola.durman@gmail.com, ol.durman@gmail.com

Paper received 09.02.20; Accepted for publication 26.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-11>

Анотація. В статті проводиться аналіз різних економічних теорій та можливість реалізації в них положень державної регуляторної політики (ДРП). Вказано, що більшість економічних теорій в тій чи іншій мірі допускають втручання держави в діяльність ринкової економіки через формування і реалізацію державної регуляторної політики. Механізми та інструменти ДРП в різних економічних теоріях можуть відрізнятися, проте саме за державою залишається право на вибір таких інструментів (крім лібертаріанства, яке обмежує таку можливість тільки дерегуляцією). Для України, на нашу думку, найбільш повно підходить неолібералізм, який поєднує в собі державне регулювання економічними процесами на всіх стадіях формування та дії ринкової економіки, використовуючи для цього інструменти, що відповідають не тільки потребам держави, але й потребам ринкової економіки.

Ключові слова: економічні теорії, регулювання ринкових відносин, державна регуляторна політика, механізми та інструменти державної регуляторної політики, неолібералізм, лібертаріанство.

Вступ. З обранням у 2019 році Президентом України Володимира Зеленського та «перезавантаження» влади (як законодавчої, так і виконавчої) в Україні почалися дискусії щодо того, яку теорію економічного розвитку може обрати нова українська влада. Суттєва підтримка українського соціуму, якою користувався Президент України, трансформувалося в можливість прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, що поведуть країну в новому напрямку. Це досягається через підтримку президентських ініціатив Верховною Радою України, в якій президентська фракція має більшість, а також через формування відповідних політик соціально-економічного розвитку держави через ухвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Проте, досі залишається невизначеним, яку економічну теорію буде використовувати нова влада як фундамент для покращення соціально-економічного розвитку країни та формування відповідних політик. Крім того, цікавим є й відношення нової влади до державної регуляторної політики, а саме, і яких напрямках та у якій мірі буде відбуватися регулювання економіки за нових умов.

Короткий огляд публікацій по темі. Теоретико-методологічну основу різних видів економічних теорій, процеси формування державної політики, в тому числі й регуляторної, вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Л. Ергард [1], У. Митчел [2] і українські учені: В. Тертичка [3], О. Юлдашев [4], В. Ляшенко [5], І. Колупаєва [6] та інші.

Мета. Метою нашого дослідження є аналіз історичних та сучасних економічних теорій, а також вивчення можливості формування та реалізації державної регуляторної політики в тих чи інших економічних умовах.

Матеріали та методи. Організаційно-правові механізми формування та реалізації державної регуляторної політики в Україні ми вже розглядали в [7]. Так вказувалося, що управлінські процедури форму-

вання державної регуляторної політики, відповідні механізми та інструменти покликані створювати умови, які дають змогу своєчасно реагувати на виклики і гарантують ефективність прийняття регуляторних управлінських рішень в ринкових економічних системах. Проте в ринкових економічних системах, що ґрунтуються на положеннях різних економічних теорій, набір цих механізмів та інструментів буде різний. Тому, насамперед, слід проаналізувати, які економічні теорії застосовувалися раніше чи застосовуються зараз для розвитку економік різних держав світу [8] і визначити, які механізми та інструменти можуть в них використовуватися для формування та реалізації державної регуляторної політики.

Теорія меркантилізму. Цю теорію пропагував А. Сміт у своїх ранніх роботах А. Сміт [9]. На першому етапі свого розвитку (XV – початок XVI ст.) меркантилізм набув форми монетаризму, який ідеалізував благородні метали і вважав їх єдиною формою багатства. Для другого етапу розвитку меркантилізму характерне те, що його прихильники обстоювали розширення зовнішньої торгівлі.

З точки зору державної регуляторної політики можна вводити обмеження на вивезення грошей із країни, обмежувати імпорт та проводити інші аналогічні заходи. Обмеження на вивіз капіталу можуть проводитися адміністративним шляхом через встановлення умов центральним банком, а обмеження імпорту – через встановлення високих ставок ввізних мит або високих акцизів на споживання імпортованих товарів всередині країни.

Теорія вільного підприємництва. Найвище її досягнення – пізніші праці А. Сміта та Д. Рікардо [10]. Ринки вони розглядали як саморегульовану систему, що найефективніше “невидимою рукою” розподіляє ресурси. Ринкова економіка за умов конкуренції забезпечує найкращий результат для усіх суб’єктів ринкових відносин – і для підприємців, що отримують ринок збуту з цінами, о гарантують прибуток, і для

покупців, які отримують товари з ефективним співвідношенням «ціна-якість», і для держави, яка зменшує свої адміністративні витрати на проведення регулювання, забезпечуючи при цьому високий рівень справедливості.

Принципи державної регуляторної політики у цьому випадку полягають у тому, що держава не втручається (або має мінімальний регуляторний вплив) у ці процеси, але мусить захистити конкуренцію від самих підприємців, не допускаючи її обмеження (через відповідне антимонопольне законодавство), а також створює загальні умови виробництва й забезпечує деякі загальні соціальні та державні послуги (освіту, дороги, зв'язок, безпека, кордони тощо).

Теорія економічної рівноваги. Представники неокласичної економічної теорії також висунули теорію загальної економічної рівноваги, згідно з якою механізм вільної конкуренції (насамперед ринкового ціноутворення) забезпечує «справедливу винагороду кожного з факторів виробництва і повне використання економічних ресурсів». Це теорія А. Маршалла і А. Пігу [11]. Учені використовували поняття «ціна рівноваги», обґрунтували поняття «еластичність попиту», розвинули теорію ціни, що спирається на концепцію виробничих витрат.

З точки зору цієї теорії, роль державної регуляторної політики полягає у перерозподілі доходів через активну податкову політику держави (прогресивна система податків, висока ставка податку на спадщину). Передбачається дві можливих форми державного втручання в економіку – через державний контроль над цінами та обсягами випуску продукції, а також через запровадження механізму прямих субсидій та «реверсних субсидій» (наприклад, у вигляді податків) як інструментів регулювання економіки. Також за цієї теорії не заперечується необхідність прямого втручання держави за умов посилення позицій монополій в економічному житті держави.

Теорія монетаризму (неоконсерватизму). Економічна теорія, згідно із якою грошова маса в обігу відіграє визначальну роль у формуванні економічної кон'юнктури та встановленні причинно-наслідкових зв'язків між зміною кількості грошей і величиною валового національного продукту, а також у розвитку виробництва. Її засновник – глава чиказької школи політичної економії М. Фрідмен [12]. Виходячи з кількісної теорії грошей, монетарної теорії економічного циклу, монетаризм розглядає роль грошової маси як визначальної ланки господарського механізму.

Роль державної регуляторної політики в цій теорії лежить в більшості випадків на монетарній політиці центрального банку країни (регулювання кількості грошей в обігу, встановлення відповідних облікових ставок, таргетування інфляції). Проте в якості інструментів таргетування інфляції можуть виступати секвестр соціальних програм держави або зменшення витрат держави через приватизацію державних підприємств або скорочення штатів на державних підприємствах.

Кейнсіанство — у економічній теорії ХХ століття — одна з чільних макроекономічних шкіл, закладених Джоном Мейнардом Кейнсом. Започаткована працею

«Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей» [13]. Кейнсіанська теорія внесла фундаментальні зміни в економічну теорію, здійснивши принципово новий аналіз макроекономічних взаємозв'язків. Важливим є те, що Кейнс переніс центр тяжкості з цінних і грошових факторів на виробництво, знайшовши механізми, які призводять до недосконалості ринкового саморегулювання, що визначає доцільність і необхідність державного регулювання економіки [14].

З точки зору державної регуляторної політики доводилася необхідність активного втручання держави в макроекономічне функціонування ринкового господарства. Таке втручання здійснюється при проведенні такої макроекономічної політики уряду, яка втілюється в життя в залежності від стану економічної кон'юнктури. Також державне регулювання економічних процесів може бути пов'язане і з тим, що деякі послуги (витрати) можуть бути неефективними для окремих суб'єктів господарювання, але ефективними для суспільства у цілому. Як приклад, може виступати встановлення такого рівня тарифів на перевезення пасажирів залізничним транспортом, який нижче за собівартість, проте цей вид транспорту є єдиним або забезпечує велику частку транспортних перевезень. У цьому випадку держава може створювати умови для «перехресного» субсидювання перевезень або забезпечити покриття різниці, що буде порушенням правил вільного ринку.

Теорія неолібералізму. Лібералізм – сукупність поглядів, основним змістом яких є заперечення необхідності втручання держави в економічне життя й розуміння механізму самоорганізованого ринку як єдиного ефективного регулятора господарських процесів. Сучасні послідовники економічного лібералізму – неоліберали [15] – виступають за мінімальне втручання держави в економіку, за надання максимальної свободи підприємцям і торговцям. Ідеї неолібералізму були покладені в основу теорії соціально орієнтованого ринкового господарства, що проголошує необхідність вільної конкуренції, вільних цін тощо, гарантування державою цих умов і соціальну спрямованість їхнього розвитку.

У 80-90-их роках 20-ого століття неолібералізм став виступати за максимальну раціоналізацію процедур державного соціально-економічного регулювання. Крім того, у теорії неолібералізму спостерігалася орієнтація на своєрідне згортання процесів соціалізації лібералізму, що проявлялося у неприйнятті соціал-демократичних тенденцій [16]. На думку adeptів неолібералізму, прагматизм соціальної політики має полягати в оптимізації стратегій відновлення „людського капіталу”, але аж ніяк не в утвердженні примарної „держави загального добробуту”. Тобто, ресурси насамперед слід спрямовувати на перепідготовку робочої сили, але не на допомогу безробітним.

Неолібералами для державної регуляторної політики відводилася роль державного заохочення розвитку малого бізнесу, допомога технологічній перебудові традиційних галузей, встановлення податкових пільг для галузей, які є конкурентоздатними на світовому ринку [17]. Наслідком такої політики повинна стати державна підтримка умов вільної конкуренції (формування дієвої системи антимонопольного законодав-

ства), а також створення державою законодавчо-нормативної бази, що гарантує свободу особистої ініціативи в рамках ринкової економіки.

Теорія лібертаріанства. За лібертаріанським світоглядом, всі людські відносини мають базуватися на добровільних засадах; законом мають бути обмежені тільки такі дії, що силою примушують інших проти їхньої волі (вбивство, пограбування, зґвалтування, викрадання за викуп та шахрайство) [18]. Як правило, більшість лібертаріанців виступають за право людини робити з собою та своєю власністю що завгодно, доки це не заважає здійсненню аналогічних права іншими.

Класик лібертаріанства – Фрідріх Гаск – мав Нобелівську премію з економіки і в своїй праці «Шлях до кріпачтва» вважав, що цей шлях починається з централізованого планування економікою, що пригнічує вільний ринок та завершується зникненням економічних та особистих свобод людини [19]. Принципово Гаск не був проти державного втручання в економіку, але вважав, що мають існувати певні принципи, які б відокремлювали законне втручання від незаконного. До того ж, повинен виконуватися принцип справедливості – бізнесмен, який бажає, аби «державна злізла з його спини» не може, наприклад, вимагати протекціонізму від іноземної конкуренції

Проте і в цій економічній теорії є місце для втручання держави в економіку, в тому числі й з метою формування регуляторної політики. Наприклад, мінархисти (помірковане крило лібертаріанців) вважають за потрібне або необхідне існування податків, що їх стягує держава, єдиним завданням якої є захист життя, здоров'я та приватної власності громадян [20]. Також державна регуляторна політика у їх розумінні полягає в тотальній дерегуляції, тобто скасуванні всіх законів, норм і правил, що заважають вільному розвитку та існуванню особистості.

Результати і їх обговорення. В результаті проведеного аналізу можна сказати, що більшість економічних теорій в тій чи іншій мірі допускають втручання держави в діяльність ринку через формування і реалі-

зацію державної регуляторної політики. Механізми та інструменти ДРП в різних економічних теоріях можуть відрізнитися, проте саме за державою залишається право на вибір таких інструментів (крім лібертаріанства, яке обмежує таку можливість тільки дерегуляцією).

Висновки. Яка ж економічна теорія з одного боку дає можливість розвивати економіку держави на достатньо високому рівні, не утискуючи при цьому суб'єктів господарювання, але залишаючи у держави важелі впливу на господарську діяльність цих суб'єктів через реалізацію положень державної регуляторної політики? Яка економічна теорія буде ефективною для України? Для України, на нашу думку, найбільш повно підходить неолібералізм, який поєднує в собі державне регулювання економічними процесами на всіх стадіях формування та дії ринкової економіки, використовуючи для цього інструменти, що відповідають не тільки потребам держави, але й потребам ринкової економіки. Так, активне державне регулювання економічних процесів відбувається на початковій стадії формування ринкової економіки (доки не почнуть діяти ринкові механізми самоорганізації). Після формування цих механізмів функції ДРП будуть відповідати за формування активної антимонопольної політики і за справедливий розподіл ресурсів держави. І, наостанок, державна регуляторна політика повинна створювати інституціональні механізми регулювання ринку людського капіталу, спрямованих, насамперед, не тільки на допомогу соціально незахищеним прошаркам населення, а й на стимулювання навчання і перепідготовки працівників, створенні нових робочих місць, в тому числі й за рахунок малого підприємництва та самозайнятості.

Проте нова влада України проголосила, що вона бере в основу економічного розвитку теорію лібертаріанства, тому подальші розвідки плануємо проводити саме у вивченні можливості використання різних механізмів ДРП у процесі економічного розвитку за цією теорією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія економічних учень./Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. — К.: КНЕУ, 1999. — 564 с
2. Mitchell W. Lecture Notes on Types of Economic Theory, 2 volumes, 1967
3. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні/В. Тертичка. — К.: Основи, 2002. — 750 с.
4. Юлдашев О.Х. Проблеми вдосконалення регуляторної політики. — К.: МАУП, 2005. — 364 с.
5. Ляшенко В. Регуляторна політика та удосконалення бізнес-середовища в Україні [Електронний ресурс]/Г. Толмачова, В. Ляшенко, В. Хахулін, О. Якуб'як//Вісник економічної науки України. - 2013. - № 2. - С. 156-165. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2013_2_39
6. Колупаєва І. В. Державна регуляторна політика: сутність та принципи формування [Електронний ресурс]/І. В. Колупаєва//Проблеми економіки. - 2013. - № 4. - С. 99-107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_4_14
7. Дурман М.О. Організаційно-правові механізми управлінської діяльності у формування державної регуляторної політики. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_2
8. Економічні теорії та їхні загальні положення. Сайт України - це ми! URL: <https://we.org.ua/ekonomika/ekonomichni-teoriyi-ta-yihni-zagalni-polozhennya/>
9. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)/пер. Олександра Васильєва. — К.: Наш Формат, 2018. — 722 с. — ISBN 978-617-7552-14-6.
10. Рікардо Давид//Митна енциклопедія: у 2 т./Л. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін.. — Хм.: ПП Мельник А. А., 2013. — Т. 2: М — Я. — С. 332. — 536 с. — ISBN 978-617-7094-10-3.
11. Principles of Economics by Alfred Marshall. London: Macmillan and Co., Ltd. 1890 (англ.). URL: <https://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>
12. Фрідман, Мілтон Капіталізм і свобода/пер. з англ. Неля Рогачевська. — К.: Наш Формат, 2017. — 216 с. — ISBN 978-617-7279-77-7
13. John Maynard Keynes. General Theory of Employment, Interest and Money: Vol.7. URL: <https://www.bookdepository.com/General-Theory->

Employment-Interest-Money-Vol-7-John-Maynard-Keynes/9780333009420

14. Мозговий О.М., Мусієць Б.Р. Державне регулювання товарно-грошових відносин: теоретичні основи. Економіка і організація управління • № 4 (24) 2016. URL: jeou.donnu.edu.ua/article/2927-5896-1-SM.pdf
15. Стедмен-Джоунз, Даниел. Рождение неолиберальной политики. От Хайека и Фридмана до Рейгана и Тэтчер = Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics. — Социум, Мысль, 2017. — 528 с. — ISBN 978-5-906401-71-7, 978-5-244-01191-3, 978-0-691-16101-3.
16. Куц Г. М. Неолиберализм: основні ідеї та інтерпретації. URL: <http://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3223-Текст%20статті-6589-1-10-20150702.pdf>
17. Звеспер Дж. Лібералізм/Джон Звеспер/Енциклопедія політичної думки ; [пер. з англ. Н. Лисюк, С. Альошкіної, І. Підлусської/редколег.: К. Сігов, В. Скуратівський, Л. Фінберг]. - К.: Дух і Літера, 2000. - 472 с. - С. 203-207.
18. Charles Murray. What It Means to Be a Libertarian, Broadway Books, 1997, ISBN 0553069284.
19. Friedrich A. Hayek. The condensed version of "The Road to Serfdom" as it appeared in the April 1945 edition of Reader's Digest. London: The Institute of Economic Affairs. 1999. ISBN 9780255365307
20. Ronald Hamowy, ред (2008). «Liberalism, Classical». The Encyclopedia of Libertarianism. Sage. ISBN 978-1-4129-6580-4.

REFERENCES

1. History of economic students./L. YA. Korniychuk, N. O. Tatarenko, A. M. Poruchnyk ta in. — К.: KNEU, 1999. - 564 p
3. Tertichka V. State policy: analysis and implementation in Ukraine/V. Tertichka. - К.: Osnovy, 2002. - 750 p.
4. Yuldashev O. Problems of improvement of regulatory policy. - К.: MAUP, 2005. - 364 p.
5. Lyashenko V. Regulatory policy and improvement of the business environment in Ukraine//Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny. - 2013. - № 2. - P. 156-165. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2013_2_39
6. Kolupayeva I.V. State regulatory policy: the essence and principles of formation//Problemy ekonomiky. - 2013. - № 4. - P. 99-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_4_14
7. Durman M.O. Organizational and legal mechanisms of managerial activity in the formation of the state regulatory policy. The theory and practice of public administration and local self-government. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_2
8. Economic theories and their general provisions. Site Ukraine is us! URL: <https://we.org.ua/ekonomika/ekonomichni-teoriyi-ta-yihni-zagalni-polozhennya/>
9. Smith A. Wealth of nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations/trans. Alexander Vasilyev. - К.: Nash Format, 2018. - 722 p. - ISBN 978-617-7552-14-6.
10. Ricardo David//Customs Encyclopedia: 2 vols./IG Berezhnyuk (ed.), Etc. - Khm.: PP Melnik A.A., 2013. - Vol. 2: M - Ya. - P. 332. - 536 p. - ISBN 978-617-7094-10-3.
12. Friedman, Milton Capitalism and freedom/trans. from English. Nelya Rogachevskaya. - К.: Nash Format, 2017. - 216 p. - ISBN 978-617-7279-77-7
14. Mozhovyy O.M., Musiyets' B.R. State regulation of commodity-money relations: theoretical basis. Economics and Management • No. 4 (24) 2016. URL: jeou.donnu.edu.ua/article/2927-5896-1-SM.pdf
15. Steadman-Jones, Daniel. The birth of neoliberal politics. From Hayek and Friedman to Reagan and Thatcher = Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics. - Sotsyum, Mysl', 2017. - 528 p. - ISBN 978-5-906401-71-7, 978-5-244-01191-3, 978-0-691-16101-3.
16. Kuts G.M. Neoliberalism: basic ideas and interpretations. URL: <http://periodicals.karazin.ua/political-science/article/download/3223-text%20art-6589-1-10-20150702.pdf>
17. Zasper J. Liberalism/John Zasper//Encyclopedia of Political Thought; [trans. from English. N. Lysyuk, S. Alyoshkina, I. Podluskaya/editor.: K. Sigov, V. Skuratovsky, L. Finberg]. - К.: Duh i Litera, 2000. - 472 p. - P. 203-207.

Economic theories and state regulatory policy: mechanisms and tools for implementation

M. Durman, O. Durman

Abstract. The article analyzes various economic theories and the possibility of implementing the provisions of the state regulatory policy (SRP). It is pointed out that most economic theories in one way or another allow state interference in the activities of a market economy through the formation and implementation of state regulatory policy. The mechanisms and instruments of the SRP may differ in different economic theories, but it is the state that has the right to choose such instruments (except libertarianism, which limits this possibility to deregulation only). In our opinion, neoliberalism is the best fit for Ukraine. It combines state regulation of economic processes at all stages of the formation and operation of a market economy, using for this purpose tools that meet not only the needs of the state, but also the needs of a market economy.

Keywords: economic theories, regulation of market relations, state regulatory policy, mechanisms and instruments of state regulatory policy, neoliberalism, libertarianism.

Гібридна війна у парадигмі сучасної теорії пізнання

Б. Калініченко

Кафедра державної служби, публічного адміністрування і політології, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна.

Paper received 10.02.20; Accepted for publication 26.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-12>

Анотація. В статті з позицій еволюційної епістемології аналізуються явище гібридної війни; відмічається, що більшість публікацій про неї подаються з позицій теорії відображення і тому наголошується на тому, що гібридна війна є комбінацією традиційних та нетрадиційних методів ведення війни, які включають використання сил спеціального призначення, нерегулярних збройних формувань, підтримку внутрішніх заворушень та сепаратистських рухів, інформаційну війну та пропаганду, дипломатичні заходи, кібератаки, економічний тиск та ін.; у той же час погляд з позицій методології еволюційної епістемології висвітлює більш глибокі залежності і більш потужні детермінанти у мисленні і поведінці державного керівництва РФ, що веде агресивну війну проти України, оскільки гібридність тут виявляється у змішанні форм буття двох несумісних цивілізацій: індустріальної - від якої унаслідуювано форми мислення, світосприйняття, світогляд, ідеологія поведінки і інформаційної – від якої запозичуються засоби і технології ведення війни.

Ключові слова: війна, гібрид, еволюційна епістемологія, світогляд, технократизм, ідеологія, мілітаризм, політика, індустріальна цивілізація, інформаційна цивілізація, мислення, держава-агресор, методи, епоха.

Постановка проблеми. Сучасний стан соціального світу знаходиться, як відомо, у гострій кризі. Вона, світова криза, настільки глибока, що породжені нею суперечності кровоточать гострими локальними, міжрегіональними, етнічними, міждержавними і внутрішньодержавними військовими конфліктами. Саме до таких криз міждержавного походження відноситься російсько-українська гібридна війна, що точиться з 2014 року і забрала декілька десятків тисяч людських життів з обох сторін, зрушила з насиджених місць декілька мільйонів мирних мешканців Донбаського регіону, рознесла вщент їх домівки і майже знищила будь-яке виробництво.

На шостий рік війни, що отримала визначення як гібридна війна, фактично немає чіткого теоретичного пояснення з яких причин вона виникла, які джерела її живлять, у чому її суть, до чого вона веде, а головне – коли і чим вона має завершитись. «Визначення «гібридна війна» відсутнє в міжнародно-правових документах. Більше того, такого поняття не існує й у Воєнній доктрині України - документі, що є національною системою керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів» [1]. Тому вивчення даного явища було і залишається актуальною не тільки практичною, але й теоретичною проблемою, що має бути у центрі уваги філософів і науковців, а не тільки політиків і військових.

Аналіз досліджень і публікацій. Не можна сказати, що на шостому році ведення війни проблема не отримала певного теоретичного осмислення. Відомою є колективна монографія, що підготовлена фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, вперше у вітчизняній та світовій науці детально досліджено явище світової гібридної війни в перспективі російської агресії проти України. В ній сутність гібридної війни розглянуто у контексті системної кризи світової безпеки, а її феномен – як новітній вид глобального протистояння. Детально розглянуто причини та передумови російської агресії проти України, її стратегічні цілі, а також особливості ведення гібридної війни у різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. Аналізуються локальні успіхи нашої держави у протидії ворожим планам РФ за окремими напрямками. Зроблено загальний висновок про доведення Україною своєї спроможності як держави, що

відстоює свій суверенітет у боротьбі з агресором. Розглянуті питання реформування міжнародних безпекових інститутів та пошуку балансу сил у новій, гібридній реальності [2].

З 2015 року в Україні створено й працює «Бюро протидії гібридній війні», що спрямовує свою дію на розробку стратегії протистояння російській агресії. Його співзасновники Тарас Березовець і Євген Мага стали авторами відповідно двох теоретичних праць: «Анексія: острів Крим. Хроніки гібридної війни» й «Гібридна війна: вижити і перемогти». На національному телебаченні країни виходить авторські програми, наприклад, авторська програма Артема Конопкіна - «Міжнародні військові новини», спецпроект Вадима Павловського «Війна – це коли болить серце» та ін..

Виникли спеціалізовані аналітичні центри вивчення гібридної війни і створені відповідні аналітичні передачі на телебаченні. Так, наприклад, Борис Бідічев, керівник «Центру вивчення гібридної війни», ГО «Українська тактика» на питання «Що таке "гібридна війна"? Що включає в себе це поняття?» зазначає так: «Це війна яка поєднує традиційні і нетрадиційні методи. Тобто, симетричні і асиметричні, військові і невійськові методи ведення війни. Тут є кілька формулювань від Натана Фрера, Френка Хоффмана, від Філіпа Карбера. Кожен з них по-своєму визначає, що таке гібридна війна. Але я вважаю, що краще за все нам розуміти, те що гібридна війна - це війна, яка поєднує звичайні і незвичайні форми ведення війни, які дійсно переплітаються, і ніхто вже не може зрозуміти взагалі: це війна чи не війна точиться. І це, мабуть, найнебезпечніше» [3].

Сьогодні тема «гібридних війн» вже широко висвітлюється у ЗМІ, а також є предметом спеціальних досліджень. Зокрема, такі дослідження проводились відомими експертами світового рівня, в т. ч. Френком Гофманом, Деніелом Ласіком, Джорджем Девісом та Девізом Кілалленом (США), а також Френком ван Каппеном (Нідерланди). До цього треба додати низку статей, що вийшли за цей час у вітчизняних виданнях за авторством Володимира Горбуліна [4], Євгена Магди [5], Ольги Гойман [6], Михайла Требіна [7], Валентина Предборського [8] та ін.

Вітчизняні та іноземні політологи та дослідники військових конфліктів впевнені, що саме використання

традиційних та нетрадиційних форм і методів ведення війни, а саме: комплексне використання регулярних підрозділів ЗС РФ, економічний тиск (з використанням енергетичного фактору), безпрецедентна пропагандистська кампанія, дипломатичне блокування правових механізмів міжнародних організацій по врегулюванню конфлікту і т. п. Саме дії РФ в Україні додали важливі визначальні методики до дискусій з проблематики «гібридної війни» [9].

Є й інші трактовки даного явища. Як правило робиться наголос, що «вони мають прихований характер та спостерігаються, переважно, у політичній, економічній, інформаційній і спеціальній сферах. Військо для вирішення окремих завдань залучається в невеликій кількості. ... Суттю такого підходу є зміщення центру зусиль з фізичного знищення супротивника в рамках масштабної війни до вживання засобів «м'якої сили» проти країни-супротивника з метою дезінтеграції та зміни її керівництва, включення до сфери свого впливу. При цьому, характерні особливості «гібридних війн» наступні: агресія без офіційного оголошення війни; приховування країно-агресором своєї участі в конфлікті; широке використання нерегулярних збройних формувань (в т. ч. під прикриттям мирного населення); нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами і досягненими домовленостями; взаємні заходи політичного та економічного тиску (за формального збереження зв'язків між двома країнами); широка пропаганда та контрпропаганда з застосуванням «брудних» інформаційних технологій; протистояння у кібернетичному просторі».

Ми вважаємо, що вищевикладене розуміння явища гібридної війни не достатньо для того, щоб: по-перше, визначити глибинні причини і джерела самої можливості такого роду війн, по-друге – для протистояння у гібридній війні треба оволодіти теоретичним горизонтом і мати там перевагу, оскільки він є сегментом ідеологічного і військового протистояння; по-третє, просування РФ «руського миру» в Україні є культурологічним рівнем протистояння двох держав, що є похідним від цивілізаційного розвитку і для протистояння на цьому рівні також треба мати більш теоретичну і методологічну перевагу у розумінні даного явища, а не уповати тільки державну політику, міжнародну дипломатію і національну військову силу.

Нагадаємо, що термін «гібрид» походить від (лат. *hibrida, hybrida* – помісь), тобто, організм або клітина, отримані внаслідок схрещування генетично розрізняються форм. Цікаво, що поняття гібрид особливо поширене в ботаніці, але застосовується і в зоології. Можливість штучного отримання гібридів вперше припустив німецький учений Р. Камераріус в 1694 році. Вперше штучну гібридизацію здійснив англійський садівник Томас Фейрчайлд, схрестивши в 1717 році різні види гвоздик [10].

Логічно постає питання, а чи можна його використати й у сфері соціально-політичних відносин, як у просторі конкретної держави, так і у міждержавному просторі?

До речі, у XVIII столітті гібриди в російській народній мові називалися «ублюдками». У 1800 році Тимофій Андрійович Смеловській ввів термін «помісі», який проіснував весь XIX століття, і тільки в 1896 році Андрій Миколайович Бекетов запропонував термін «гібриди» [11].

Тож, наша дослідницька проблема полягає в тому, щоб уточнити гібрид яких саме цивілізаційних форм світоустрою є сучасна гібридна війна, що розв'язала РФ проти України. При цьому термін «війна» ми сприймаємо у загальновизнаному сенсі, а саме, як: «комплекс заходів спрямований на захоплення чужих природних, енергетичних та людських ресурсів. Війна - складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням суперечностей між державами, народами, національними й соціальними групами з переходом до вжитку засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їхніми збройними силами. Це специфічна форма вияву соціальних відносин, в якій панує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя. Зазвичай характеризується крайньою колективною агресією, руйнуваннями та високою смертністю. Головний інструмент у війні – армія» [12]. За відомим визначенням Клаузевіца, «війна є продовження політики іншими засобами».

Методологія дослідження. Для іншого бачення явища гібридної війни слід змінити методологічну призму для аналізу військового конфлікту між Україною і РФ. Викладені вище експертні оцінки і висновки з реальних подій щодо гібридної війни ґрунтуються на теорії відображення, що справедлива лише для певного етапу соціально-політичного розвитку соціальних відносин.

Якщо ж суспільство у своєму еволюційному розвитку піднімається на більш високу ступінь розвитку, то мають змінюватись й методологічні підходи до його вивчення. Тому ми ж пропонуємо поглянути на дану проблемну ситуацію з позицій еволюційної епістемології (теорії пізнання). Вона зародилася, як відомо, в середині XX ст.. Біля її витоків стояли: Ж. Піаже, К. Поппер, М. Полані, К. Лоренц, Х. Ортега-і-Гассет, М. К. Мамардашвілі, С. Е. Тулмін, І. П. Меркулов, А. С. Майданов та ін.

В її основі лежить гіпотеза, про те, що процеси біологічної соціальної еволюції мають різний темпоральний вимір, тобто, можуть не співпадати у часі і просторі. Нагадаємо, що темпоральна логіка (англ. *temporal logic*) в сучасній некласичній логіці – логіка, яка враховує причинно-наслідкові зв'язки в умовах часу. Так ось гібридна війна є, за нашою робочою гіпотезою, продуктом «відставання» мислення державного керівництва РФ, а не тільки В. Путіна, від темпів і результатів цивілізаційного розвитку сучасного планетарного світу.

Мета роботи полягає у аналізі розриву між технократичним мисленням державного керівництва РФ і цивілізаційно-оновленим планетарним розвитком, що й породив гібридну російсько-українську війну.

Результати теоретичного дослідження. Російська агресія проти України не перша і не остання спроба державного керівництва утримати світ у рамках застарілої ідеології «руського миру». До цього були, як відомо, російсько-грузинська війна, військові конфлікти РФ з державами Прибалтики і Середньої Азії, а також конфлікт у Придністров'ї, що пов'язаний з Молдовою. Їх причина та ж сама, що й у випадку з розв'язуванням агресії проти України.

Причини чому саме Україна стала об'єктом гібридного нападу пояснюється у «Докладі №1», що підготувало у квітні 2016 року Бюро протидії гібридній війні. Він мав, як відомо, назву «Росія - 2016: контури гібридної війни». Його автори вважають, що агресія РФ проти

Україні є закономірним кроком В. Путіна, чия зовнішня політика будується на суміші двох основних принципів.

Наведемо їх точку зору такою, як вона подана в оригіналі даної доповіді у Всеукраїнському прес-центрі Українського національного інформаційного агентства "Укрінформ" під час презентації першої доповіді аналітика Бюро протидії гібридній війні Сергія Постоловського: "Росія-2016: контури гібридної війни". «Перший - ґрунтується на спробі відновити біполярність в сучасному світі, як було за часів існування СРСР. Намагаючись нав'язати США новий світовий порядок, де буде існувати чіткий поділ сфер впливу між двома країнами, Росія не усвідомлює згубність такої ідеї в XXI столітті. По-перше, Америка ніколи не піде на такий варіант, розуміючи, що сьогодні Росію можна задавити економічно, минаючи прямого військового конфлікту між РФ і США. По-друге, Росія не може бути супердержавою в тих умовах, якими мислить сьогодні цивілізований світ. Тут ми говоримо, звичайно, про громадянське суспільство, ефективної соціальної політики, зростання внутрішнього виробництва, існування стабільного середнього класу, розвиненій інфраструктурі, науково-технічному прогресі, незалежності судів, верховенство закону, наявності ефективного політичної опозиції і так далі, тобто всім тим, чого немає в путінській Росії.

Говорячи про «радянську спадщину» сьогоденного світогляду Володимира Путіна, потрібно відзначити його захоплення саме сталінської моделлю побудови владної вертикалі і реалізації імперської політики СРСР...

Другий принцип черпає свій початок з Російської імперії, точніше з часів Миколи I, чіє правління історики називають піком абсолютизму в Росії. З цього випливає, що Володимир Путін має на меті відтворити імперію, рівну за розмірами Російської імперії до 1917 року і одночасно досягти з США домовленості про невтручання кожної з країн в сфері впливу іншої. До речі. Центральну і Східну Європу Путін розглядає виключно як сферу впливу Росії. Тому європейська інтеграція цих країн, так само як і їх членство в НАТО розглядається Кремлем виключно як загроза національній безпеці РФ» [13].

Автори даного доповіді цілком слушно підмітили оцінили реакційний характер дії державного керівництва РФ. Наша корекція оцінки у даному випадку агресивних дій РФ полягає у тому, що ми пояснюємо їх причину з більш глибоких підвалин розуміння сучасного еволюційного процесу.

Свєген Магда, у свою чергу, зазначає, що «мабуть, можна виділити дві головні причини розв'язання гібридної війни проти України - масштаб і нерєформованість нашої держави. Це фатальне поєднання, укупі з наявністю у Росії достатнього обсягу золотовалютних резервів і легіону агентів впливу в українських (і не тільки українських) коридорах влади і бізнесу, забезпечує стрімке перетворення України з ситуативного союзника Росії в жертву її агресії. Подібні прецеденти у світовій історії траплялися і раніше, але протистояння найбільшій державі світу і найбільшій країні в Європі привертає до себе увагу. Дозволю собі припустити, що саме цього Путін і домагався, оскільки гіпотетичне поразки України може надати гнітючий вплив не тільки на пострадянські країни, а й держави Балтії і Центральної Європи, що стали членами Європейського союзу і НАТО. Нагадаю: ослаблення цих альянсів є стратегічним завданням Російської Федерації» [14].

Наша подана вище дослідницька позиція полягає у тому, щоб розглянути предмет дослідження у просторі міжцивілізаційного зсуву, коли індустріальна цивілізація майже завершила проходження свого життєвого циклу і нині знаходиться у стані аномії. Її шлях був довгим і Росія увесь час відставала від розвитку європейських держав. Нагадаємо, що життєвий шлях індустріальної цивілізації складається з чотирьох етапів, а саме: зародження – XVI (1543) – кінець XVII ст.; зростання – кінець XVII ст. - кінець XIX ст.; зрілість – кінець XIX (1895) - 80-ті роки XX ст.; занепад – 70-і роки XX ст. - середина XXI ст.

З вищеподаною систематизацією розвитку індустріальної цивілізації гармоніє висновок М. Фуко, що поданий ним у праці «Слова и вещи» (1977). Його праця присвячена, як відомо, нарису історії європейської культури від Відродження до середини XX ст. [15].

Розвиток світової спільноти М. Фуко аналізує як зміну парадигм знання. Тому він у її розвитку виділив наступні етапи, що охоплюються поняттям епістемі (епістема по-грецьки - знання, пізнання): на першому етапі (Відродження) – епістема подібності або подоби; на другому етапі (Просвітництво) – епістема відмінності; на третьому етапі (XIX століття) – епістема систем і організацій; на четвертому етапі (сучасність) – це епістема контролю. «Епістема контролю проявляється в тому, що над усіма уявленнями про системи та організації панує можливість доступу до інформації. Влада дає доступ до інформації та можливість маніпулювати нею, а через неї маніпулювати людьми» [16]. Контроль набуває, як бачимо, глобального масштабу й охоплює усі складові нашого життя і на його «вудочку» й попалося державне керівництво РФ і не тільки воно одне. Технократична жага взяти усе під адміністративний контроль сьогодні проглядається у діяльності будь-якого адміністративного апарату.

Вищевикладене означає, що мислення державного керівництва РФ перебуває у інерційному стані і тому воно планує шляхом жорсткого контролю за допомогою військової сили і сучасних так званих «м'яких» технологій маніпулювання свідомістю людей повернути соціальний розвиток назад і загнати фактично нові суспільно-політичні структури, що виникли за роки перебудови, у морфологічну форму індустріалізму, що себе пережила.

До цього його, державне керівництво РФ, спрямовує й інші духовні чинники старої доби, ми маємо на увазі так званий «дух епохи», філософію, провідний світогляд і панівну ідеологію етапу зрілої індустріальної цивілізації.

Нагадаємо, що у ідеологічному просторі СРСР експлуатувався суспільно-політичний клімат, що склався в результаті Перемоги 1945 року, а це означає що нині у духовному просторі РФ панує еkleктика і аномія, крайній цинізм по відношенню до людини та її життя і правовий нігілізм у правовому полі держави і міждержавних відносинах.

Якщо бути послідовним у оцінці змісту і дії духовних чинників третього і четвертого етапів життєвого циклу індустріальної цивілізації, то ми повинні відмітити, що вони або їх залишки утворили у духовному просторі російського суспільства гримучу суміш.

На етапі її зрілості, а це кінець XIX (1895) -80-ті роки XX ст.: дух епохи утримував у собі ідеї Світової революції і холодної війни; у сфері філософії панувала не-класична філософія і постмодернізм; наукова картина світу пояснювалась через релятивізм і через взаємодію

різних об'єктів; провідним світоглядом був милітаризм, а панівною ідеологією – технократизм.

Перебудова, що була об'явлена при М. Горбачові за-свідчила перехід світового співтовариства у четвертий етап – етап занепаду індустріальної цивілізації, що розпочався з 80-х років ХХ ст. і продовжується по сьогодні. Він характеризується: духом планетарної катастрофи глобалізації, екологічної, військової загрози; пост-модернізм поступився пост-постмодернізму; наукова картина світу характеризується як конструктивний Хаос, тобто, аномія і фрустрація; у світоглядному плані вибухнув неприкритий цинізм і правовий нігілізм, а панівною ідеологією визнано мультикультуралізм, що на початок ХХІ ст. виявився абсолютно провальним.

І якщо, духовна атмосфера російського суспільства виявилася під повним контролем пропаганди Кремля, то матеріальна база суспільства отримала певний розвиток під тиском інновацій інформаційної цивілізації, що у цей час вступила у етап породження. Її вихід на ззовні забезпечується механізмами самоорганізації соціального світу. Саме вона принесла на терени РФ Інтернет, Facebook і інші світові мережі, оскільки на цьому етапі саморозгортання соціального світу суспільство розвивається значно швидше, чим змінюється мислення людини.

Таким чином, у діяльності державного керівництва РФ чітко прослідковується наявність ідеологем попередніх етапів життєвого циклу індустріальної цивілізації. Тому далеко не випадково, що у своїх заявах, президент РФ не раз критикував як Володимира Леніна, так і Микиту Хрущова, захоплюючись виключно стратегією Йосипа Сталіна, а по регіонам відновлюються пам'ятники І. Сталіну. Це з одного боку, а з іншого – виявляється гостре неприйняття ним, російським керівництвом, реалій інформаційної доби і звідси намагання заборонити в країні сучасні мережі, й інші нові комунікативні можливості для спілкування громадян країни між собою і світом.

На керівництво РФ впливає страх, що поведінка народу виявиться поза можливістю контролювати силовим блоком держави. У той час як згідно з даними російського аналітика Степана Демури, сьогодні в Росії армія з усіма вузами і конструкторськими бюро становить трохи більше 1 млн осіб; ФСБ, ФСО, спецв'язок, спецслужби - 2 млн 160 тис.; МНС, МВС, УФСІН, прокуратура і так далі - 2 млн 561 тис.; митниця, податкова та інші інспекції - 1 млн 356 тис.; чиновники, ліцензуючі, контролюючі організації - 1 млн 321 тис.; інші службовці - 1 млн 252 тис.; клерки пенсійних, соціальних, страхових та інших фондів - 1 млн 727 тис.; депутати і їх апарат - 1 млн 872 тис.; священнослужителі - 530 тис.; нотаріуси, юридичні бюро, адвокати, ув'язнені - 1 млн 843 тис.; приватна охорона, детективи - 1 млн 98 тис.; офіційно безробітні - 8 млн 420 тис [17]. Відзначимо також, що в розвинених країнах на соціальні витрати - охорону здоров'я, освіту, культуру, спорт, житлово-комунального господарства і так далі витрачається 70% бюджету. У

Росії - 15%. Витрати на держапарат в розвинених країнах - 11%, в Росії - 63% [18].

Керівництво РФ на повну силу намагаються використати технічні і технологічні можливості інформаційної цивілізації для нарощування військової потужності, а у сфері пропаганди з метою взяти під контроль свідомість пересічного громадянина країни і не жалкують грошей для підтримки пропагандистських каналів, наприклад, Russia Today, що працюють на зарубіжну аудиторію.

Тому гібридність поведінки сучасного державного керівництва РФ полягає у тому, що духовний елемент, яким вони послуговуються, зберігається той, що напрацьований ще у просторі індустріальної доби, а технічні і технологічні можливості для ведення агресивної політики і гібридної війни проти сусідів, запозичуються ними з інформаційної цивілізації.

Тому цілком не дивно, що розуміючи визначальний вплив вищевикладених духовних чинників, якими керується державне керівництво і більша частина національної еліти РФ, «ще в 2008 році, відразу після агресії Росії проти Грузії, видатний український політичний експерт, на той час науковий директор Інституту Євро-Атлантичного співробітництва Олександр Сушко в своїй статті «Україна - наступна?» Говорив, що «Росія почала в Грузії війну за встановлення нового світового порядку. Грузія - це перший етап, але разом з тим і «пробна куля». Демократичному світові кинута виклик, не менш небезпечний, ніж політичний іслам. Якщо Захід проковтне пігулку і пробачить Росії грузинську війну, вторгнення «миролюбних танків» в Україні стане лише питанням часу» [19]. І він виявився, на жаль, правим.

Висновки. Категорія «війна» отримує, як виявляється, розвиток у ході сучасного культурно-історичного і політичного розвитку світової спільноти. Якщо «війна першого покоління» – це стиль відомий як «наполеонівський», що характеризується лінійними та фланговими побудовами та ґрунтується, загалом, на застосуванні людської сили. Умови Першої світової війни, які обумовили застосування тактики, що базувалась на вогневій потужності, отримали назву «війни другого покоління». Під час Другої світової війни Німеччина використовувала ресурси агентурної розвідки для проникнення в тил ворога з метою нанесення проти нього ударів зсередини, що отримало назву «війни третього покоління». То, на початку ХХІ століття вона, категоріальна матриця, збагатилася, на жаль, ще одним видовим поняттям «гібридна війна». Це означає, що ми маємо справу з «четвертим поколінням війни».

Сучасна російсько-українська війна має гібридний характер, оскільки у її веденні державним керівництвом РФ змішуються і використовуються на практиці дві цивілізаційні форми, а саме: засоби маніпулювання, кібертехнології і закономірності, що несе у собі інформаційна цивілізація, а стереотипи мислення, світоглядні і ідеологічні засади, цілеутворення і цілепокладання, форми реалізації ті, що залишилися від індустріальної доби.

ЛІТЕРАТУРА

- [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war/>
- Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
- Так що ж таке гібридна війна? і чи гібридна війна в Україні? [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://www.armyfin.com.ua/tak-shho-zh-take->
- g%D1%96bridna-v%D1%96jna-%D1%96-chi-g%D1%96bridna-v%D1%96jna-v-ukra%D1%97n%D1%96/
- Горбулін В. "Гибридная война" как ключевой инструмент российской геостратегии реванша Зеркало недели: международная общественно-политическая газета.-2015.-№ 2.-С.3.; В поисках асимметричных ответов: киберпространство в гибридной войне/Зеркало недели: международная общественно-политическая газета.-2015.-№ 6. - С. 3.;

5. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір/Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014. - № 5. - С. 138-142.
6. Гойман О.О. Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни Грані. - 2015. - № 1. - С. 50-56
7. Требін М. П. Україна перед воєнними викликами сучасності Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. - 2014. №4 (23).-С.246-251.
8. Предборський, Валентин "Гібридна війна" як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної трансформації/Формування ринкових відносин в Україні. - 2014. - № 10. -С. 13-18
9. Интервью Франка ван Каппена. Гибридная война Путина – никто не знает, как ответить//Аргумент, 28.04.2014. – [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/gibridnaya-voyna-putina-nikto-ne-znaet-kak-otvetit> (дата звернення 22.08.2016 г.).
10. Гібрид [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4>
11. Щербак А. А. История ботаники в России до 60-х годов XIX века (додарвиновский период). – Новосибирск: "Наука", 1979. – 368 с.
12. Війна [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>
13. Россия - 2016: контуры гибридной войны». Киев, 13 апреля 2016 года.
14. Евгений Магда. Гибридная война: выжить и победить,;
15. Мишель Фуко. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Перевод на русский язык: В. П. Визгин, Н. С. Автономова. – М., «Прогресс», 1977.//Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. – 20.06.2012. [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5169>
16. «Порядок дискурса» Мишеля Фуко: кто управляет знаниями, управляет всем//Заголовок з екрану/ [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://monocler.ru/poryadok-diskursa-fuko/>
17. [Е. ресурс]. - Режим доступу: <http://besttoday.ru/posts/11229.html>
18. Россия - 2016: контуры гибридной войны». Киев, 13 апреля 2016 года. [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://www.slideshare.net/AnnaMakota/2016-60861130>
19. Олександр Сушко, науковий директор Інституту Євро-Атлантичного співробітництва, для УП. [Е. ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/12/3517426/>

REFERENCES

1. [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war/>
2. Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyi front: monohrafiya / za zah. r ed. V. P. Horbulina. – К.: NISD, 2017. – 496 s.
3. Tak shcho zh take hibrydna viyna? i chy hibrydna viyna v Ukraini? [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://www.armyfm.com.ua/tak-shho-zh-take-g%D1%96bridna-v%D1%96jna-%D1%96-chi-g%D1%96bridna-v%D1%96jna-v-ukra%D1%97n%D1%96/>
4. Horbulin V. "Hybrydnaya voyna" kak klyuchevoy ynstrument rossyyskoy heostrategy revansha Zerkalo nedely: mezhdunarodnaya obshchestvenno-polytycheskaya hazeta. - 2015. - № 2. - S. 3.; V poyskakh asymmetrychnykh otvetov: kyberprostranstvo v hybrydnoy voyne/ Zerkalo nedely: mezhdunarodnaya obshchestvenno-polytycheskaya hazeta. - 2015. - № 6. - S. 3.;
5. Mahda YE. Vykylyky hibrydnoyi viyny: informatsiynny vymir/Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy. - 2014. - № 5. - S. 138-142.
6. Hoyman O.O. Manipulyvannya masovoyu svidomistyu v umovakh suchasnoyi hibrydnoyi viyny Hrani. - 2015. - № 1. - S. 50-56
7. Trebin M. P.Ukrayina pered voyennymy vykylykamy suchasnosti Visnyk Natsional'noho universytetu "Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". . Seriya: Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya. - 2014. №4 (23).-S.246-251.
8. Predbors'kyi, Valentyn "Hibrydna viyna" yak vidbyttya zakonimostey rozvytku suspil'stva nezavershenoyi transformatsiyi/Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. - 2014. - № 10. -S. 13-18
9. Ynterv'yu Franka van Kappena. Hybrydnaya voyna Putyna – nykto ne znaet, kak otvetyt//Arhument, 28.04.2014. – [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <http://argumentua.com/stati/gibridnaya-voyna-putina-nikto-ne-znaet-kak-otvetit> (data zvernennya 22.08.2016h.).
10. Hibryd [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4>
11. Shcherbakova A. A. Ystoryya botanyky v Rossyy do 60-kh hodov XIX veka (dodarvynovskyy peryod). – Novosybyrsk: "Nauka", 1979. – 368 s.
12. Viyna [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>
13. Rosyya - 2016: kontury hybrydnoy voyny».Kyeв, 13 aprelya 2016 hoda.
14. Evhenyy Mahda. Hybrydnaya voyna: vyzhyt' y pobedyt',;
15. Myshel' Fuko. Slova y veshchy. Arkheolohyya humanytarykh nauk. Perevod na russkyy yazyk: V. P. Vyz'hyn, N. S. Avtonomova. – М., «Prohress», 1977.//Élektronnaya publikatsyya: Tsentr humanytarykh tekhnolohyy. – 20.06.2012. [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5169>
16. «Poryadok dyskursа» Myshelya Fuko: kto upravlyayet znanyyamy, upravlyayet vsem//Zaholovok z ekranu/ [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://monocler.ru/poryadok-diskursa-fuko/>
17. [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <http://besttoday.ru/posts/11229.html>
18. Rosyya - 2016: kontury hybrydnoy voyny». Kyev, 13 aprelya 2016 hoda. [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://www.slideshare.net/AnnaMakota/2016-60861130>
19. Oleksandr Sushko, naukovyy dyrektor Instytutu Yevro-Atlantychnoho spivrobotnytstva, dlya UP. [Е. sours]. - Rezhym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/12/3517426/>

Hybrid war in the paradigm of modern theory of knowledge

B. Kalinichenko

Abstract. The article deals with the phenomenon of hybrid warfare from the standpoint of evolutionary epistemology; it is noted that most publications about it are from the standpoint of reflection theory, and therefore emphasizes that hybrid warfare is a combination of traditional and unconventional methods of warfare, which include the use of special forces, irregular armed forces, support for internal disturbance and separatist movements, information and advocacy, diplomatic activities, cyberattacks, economic pressure, etc.; at the same time, a view from the standpoint of the methodology of evolutionary epistemology sheds light on the deeper dependencies and more powerful determinants in the thinking and behavior of the RF government, which leads an aggressive war against Ukraine, since hybridity here manifests itself in the blending of the forms of being incompatible with civilizations: forms of thinking, worldview, worldview, ideology of behavior and information - from which the means and technologies of warfare are borrowed.

Keywords: war, hybrid, evolutionary epistemology, worldview, technocratism, ideology, militarism, politics, industrial civilization, information civilization, thinking, aggressor state, methods, era.

Functioning of the main elements of the checks and balances system in Ukraine: a comparative analysis under the provisions of different Constitutions

Kh. Zabavska

Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: khrystyna.y.zabavska@lpnu.ua

Paper received 27.01.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-13>

Abstract. The main elements of the system of checks and balances and their transformation in the course of political practice in Ukraine are considered in the article. Based on the historical method, the article deals with the main historical stages of the checks and balances system development in Ukraine. The article reveals the main differences between the application of the system elements in the conditions of different Constitutions in Ukraine and identifies the main problems concerning their practical implementation. Taking into account the peculiarities of the functioning of the checks and balances system, the transformation of such elements of the checks and balances system as *impeachment, legislative initiative, formation of courts and appointment of judges, vote of no confidence, appointment of key state officials, veto and formation of government* are analyzed in the article.

Keywords: checks, balances, system, democracy, Ukraine, Constitution, branches of state power.

The beginning of the process of political transformation in independent Ukraine, the consequences of which are still ongoing, has had a number of features. It is noteworthy that Ukraine's independence has set itself the dual task of moving to democratic forms of government. The functioning of the system of checks and balances in Ukraine has also been significantly influenced by a number of objective factors, which has directly affected the peculiarities of its regulatory fixing and practical implementation and creating a new legislative framework for the practical implementation of such a transition.

In addition, we may consider the significant ethno-cultural transformations and the general deformation of the structure of the society, such phenomena as russification, changes the ethnic composition of the population of Ukraine. So we should also mention that there was the lack of democratic consciousness and culture.

The checks and balances system as an indicator of democratic was and remains a significant prerequisite for Ukraine's political progress. Therefore, the topic of the article is extremely *relevant*, because the study of the evolution of the practical application of elements of checks and balances remains a problematic and debatable scientific problem. Current political experience demonstrates the need for a theoretical justification for the development and historical practice of the system of checks and balances elements implementation in Ukraine.

Among researchers, who paid attention to the problem of studying the evolution of the system of checks and balances in Ukraine L. Sylenko, N. Haydaenko, N. Zhuk, V. Rabkalo and others should be mentioned. At the same time, notwithstanding the wide range of scholars who have paid attention to this aspect of the system of checks and balances, today there is no single integrated approach to the and history of the development of the checks and balances system elements in Ukrainian political experience.

Therefore, the *aim of the article* is to investigate the peculiarities of the implementation of the elements of the system of checks and balances in the conditions of different Constitutions in Ukraine. To achieve this purpose, we will use such *methods* as: historical method (to show how historically the approach to the use of elements of the checks and balances system has changed), the method of document analysis (for a detailed analysis of the main normative legal

acts of Ukraine), comparative method (to compare the main elements of the checks and balances system according to different normative legal documents of Ukraine) the system method (to consider the elements of the checks and balances system as constituents systems) as well as methods such as induction, deduction, analysis and synthesis.

Taking into account the historical approach, the beginning of evolution in the checks and balances system in the independence of Ukraine in may be considered from two perspectives:

1) From the time, the practical use of the delimitation of the state powers and the functioning of the system of checks and balances was produced, without their improper legislative fixing. Functioning of the checks and balances system between the branches of state power in Ukraine from 1991 to 1995 existed at the level of the norms of the Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1978 and there should have been state legal bodies that regulated, invested in bowls when Ukraine was part of the USSR.

2) In accordance with the emergence of the first regulatory document in the history of independent Ukraine that would regulate relations between branches of state power (the *de jure* component). Therefore, the Constitutional Treaty of 1995, the Constitution of 1996 and the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine» of December 8, 2004 will be in the focus of our comparative analysis [3; 6; 7].

For the first time in the history of independent Ukraine, the system of checks and balances acquired its legal formulation in the «Constitutional Treaty between the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine on the Fundamental Principles of Organization and Functioning of State Power and Local Self-Government in Ukraine for the until the New Constitution of Ukraine is adopted» of June 8, 1995. This document has become an important prerequisite for the adoption of the Constitution for an independent young democracy, as it outlined the basic principles of the distribution of branches of state power in order to overcome the economic, social and constitutional crisis for the first time in the history of independent Ukraine. The Constitutional Treaty stipulates that the absence of a basic law in the state «... prevents the proper functioning of the entire state mechanism both at the center and on the

ground, hinders economic reforms» [6]. The Treaty also took into account the pronounced influence of the absence of the Constitution on the processes of democratization of society and the prospects of impoverishment of the vast majority of the population and social conflicts aggravation.

For the first time, the most extensive system of checks and balances was legally enshrined in the basic law of Ukraine – the Constitution, in 1996. The basic law of the state enshrined the presidential-parliamentary form of government with its inherent set of elements of the system of checks and balances. Subsequently, the system of checks and balances has been adjusted as a result of the introduction of Constitutional reform in 2004. Therefore, it is advisable to consider the evolution of changes in the main elements of the checks and balances system between branches of state power, given the regulatory approval of them in the relevant regulatory acts of Ukraine.

Impeachment. The Constitutional Treaty did not provide a possibility of bringing the President by the Verkhovna Rada of Ukraine to liability in the form of a special procedure – impeachment. The lack of formal fixing of impeachment deprived Parliament of any real influence on the President and strengthened the position of the Head of State at all levels of government [6].

For the first time in the Constitution of 1996, according to Article 111 the President of Ukraine may be removed from office by the Verkhovna Rada of Ukraine in order of impeachment in case of committing treason or other crime [7].

On September 10, 2019, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law «On the Special Procedure for Removal of the President of Ukraine from office (impeachment)», which defines the legal and organizational bases for bringing the President of Ukraine to constitutional liability according to the impeachment procedure. The Law became the first legal act in the history of independent Ukraine that regulates the phased implementation of the impeachment procedure in Ukraine. The Law provides for participation in the impeachment procedure of the Constitutional Court of Ukraine, which monitors the constitutional procedure of investigation and consideration of the case, and the Supreme Court of Ukraine, which concludes whether the actions of the President contain treason or other crime [4].

Legislative initiative. According to the Treaty, the right of legislative initiative was exercised by the people's deputies of Ukraine, standing committees of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine and the Supreme Arbitration Court of Ukraine. It is noteworthy that the Treaty provided for the right of the President to consider the bills introduced by him first and foremost, if this is necessary for the regulation of a certain sphere of public life. Such bills shall be submitted without delay to the plenary session by the Verkhovna Rada of Ukraine [6].

The right of legislative initiative in the Verkhovna Rada of Ukraine under the Constitution from 2004 belongs to the President of Ukraine, the People's Deputies of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine [3]. The first Constitution also mention the National Bank of Ukraine among the holders of the legislative initiative. Bills designated as urgent by the President of Ukraine are subject to extraordinary consideration under both Constitutions [7].

Formation of courts and appointment of judges. The formation of courts of higher jurisdiction and the appointment of judges, in accordance with the Constitutional Treaty, are jointly conducted by the President and the Verkhovna Rada of Ukraine, but the President obviously has significant advantages in the formation of judicial bodies. Half of the judges of the Constitutional Court and its Chairman are appointed by the President upon formal approval of the Verkhovna Rada. In addition, the President has the power to appoint the President of the Supreme Court of Ukraine and the President of the Supreme Arbitration Court of Ukraine. Appointment by the Verkhovna Rada of Ukraine is also subject to consideration by the President of the composition of the Supreme and Supreme Arbitration Tribunals of Ukraine. At the request of the Ministry of Justice of Ukraine, on the basis of an agreement with the Supreme Court of Ukraine and the Supreme Arbitration Court of Ukraine, the President also appoints judges of general and arbitration courts [6].

Under the 1996 Constitution, the President, the Verkhovna Rada, and the Congress of Judges of Ukraine jointly form the composition of the Constitutional Court of Ukraine. At the same time, Article 106, paragraph 23 provides that the President shall form courts in the manner prescribed by law [7]. However, in the modern model of the Constitution, this paragraph was deleted in connection with the adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine (on Justice)» of June 02, 2016, according to which most of the powers in the field of appointing judges and forming courts to a specialized independent body, the High Council of Justice. In our view, the adoption of this law has made the process of appointing judges more transparent and independent.

Vote of no confidence. This element of the system of checks and balances under the Constitutional Treaty constituted the right of the Verkhovna Rada to declare no confidence to the all personnel of the Government, or to individual members. The exercise of this right entails their resignation. The Treaty outlines certain cases where the Verkhovna Rada of Ukraine is entitled to express a vote of no confidence in the Cabinet of Ministers. Article 22 enshrines the possibility of expressing a vote of no confidence in case of disagreement with the submitted Program of work of the newly created Government of Ukraine. In case of approval of the Program of the Government, the Verkhovna Rada of Ukraine is entitled to express a vote of no confidence not earlier than after one year of its work. Article 33 of the Constitutional Treaty provides the Verkhovna Rada to express a vote of no confidence in the Government as a whole, or individual members thereof, in case of late submission of the draft State Budget of Ukraine [6].

Under both versions of the Constitutions, the Verkhovna Rada of Ukraine exercises control over the Cabinet of Ministers of Ukraine and has the right to adopt a resolution of no confidence in the Cabinet of Ministers of Ukraine by a majority of the constitutional composition of the Verkhovna Rada of Ukraine. The Constitution provides the possibility of expressing distrust not more than once during one regular session, as well as during the year following the adoption of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine [3; 7].

Appointment of key public officials. Due to the Constitutional Treaty of 1995, the President of Ukraine submits to the Verkhovna Rada of Ukraine proposals for the composition of the Central Election Commission. The President heads the National Security Council and approves other personnel. In addition, the President of Ukraine nominates the Prosecutor General of Ukraine, the Chairman of the Board of the National Bank of Ukraine, and the Verkhovna Rada, in turn, formally appoints these key officials. The President also establishes the right to appoint and recall diplomatic representatives of Ukraine in foreign countries and international organizations, accepts the credentials and certificates of diplomacy of foreign diplomats accredited by him. In fact, the President retained the power to influence the sole appointment of key public officials [6].

Under the Constitution of 1996, the President appoints and dismisses with the consent of the Verkhovna Rada of Ukraine the Chairman of the Antimonopoly Committee of Ukraine, the Chairman of the State Property Fund of Ukraine, the Chairman of the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine. In addition, the Head of State appoints and dismisses the Prosecutor General of Ukraine with the consent of the Verkhovna Rada of Ukraine. The President, together with the Verkhovna Rada of Ukraine, appoints and dismisses half of the Board of the National Bank of Ukraine and the National Television and Radio Broadcasting Council. At the request of the President, the Verkhovna Rada of Ukraine appoints and dismisses the Chairman of the National Bank of Ukraine and members of the Central Election Commission [7]. These provisions on the appointment of key state bodies and individual officials have not undergone significant changes under the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine» of December 08, 2004. It is worth noting that the Constitution model of 2004 added a subparagraph to Article 85, paragraph 12, which refers to the appointment of the Chairman of the Security Service of Ukraine by the Verkhovna Rada of Ukraine upon the submission of the President [3].

At the same time, with regard to the appointment of the Chairman of the Antimonopoly Committee of Ukraine, the Chairman of the State Property Fund of Ukraine, the Chairman of the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine – they, under the Constitution of 1996, only require the Verkhovna Rada's consent to their appointment, and under the Constitution of 2004 their appointment depends on the Verkhovna Rada of Ukraine greater including the formal submission of the President.

Both versions of the Constitution provide for the Verkhovna Rada's consent to the appointment of the Prosecutor General of Ukraine by the President, and enshrines the President's right to confer higher military and diplomatic ranks. In addition, the President has a fixed right to appoint and dismiss senior commanders of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, taking into account his status as Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine and Chairman of the National Security and Defense Council of Ukraine.

Veto. According to the Constitutional Treaty, the President promulgates with his signature the laws of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine. In case of disagreement with the content of the law, the President is

entitled within two weeks to veto the law and send it for reconsideration with his remarks. However, the Treaty does not set out procedures for overcoming the presidential veto. However, there is an obligation to reconsider a law that has been subject to a presidential veto. At the same time, the Treaty provides for the right of the Verkhovna Rada of Ukraine to veto the decrees of the President of Ukraine in case of inconsistency of their Constitution and laws of Ukraine with simultaneous appeal to the Constitutional Court of Ukraine [6].

The veto right enshrined in the Constitution of 1996 and the Constitution of 2004 excludes the possibility to veto laws relating to the amendment of the Constitution [3; 7].

Formation of government. According to the Constitutional Treaty, the President is the head of the executive branch of power in Ukraine. Within one month after taking his office, or from the date of resignation of the previous composition of the Government, he appoints the Prime Minister of Ukraine and forms the composition of the Government of Ukraine – the Cabinet of Ministers of Ukraine. In addition, the President creates, reorganizes and liquidates ministries, departments and other central and local bodies of state executive power branch within the limits of the state budget of Ukraine, and appoints and dismisses the heads of these bodies. Also, the President has the power to repeal acts of central and local bodies of state executive power in case of their inconsistency with the Constitution, the laws of Ukraine, as well as decrees and orders of the President of Ukraine [6].

The Constitution of 1996 provides the procedure of appointment of the Prime Minister of Ukraine with the consent of the Verkhovna Rada of Ukraine; termination of his powers and decision on his resignation. On the proposal of the Prime Minister of Ukraine, the President appoints members of the Cabinet of Ministers of Ukraine, heads of other central executive bodies, as well as heads of local state administrations and suspends their powers in these positions. In this way, the President creates, reorganizes and liquidates ministries and other central executive bodies [7]. At the same time, according to the Constitutional Reform of 2004 the President proposes to the Verkhovna Rada of Ukraine on the proposal of the coalition of deputies of the Verkhovna Rada of Ukraine. The President should submit a proposal for consideration of the Prime Minister's candidature no later than the fifteenth day after receiving such proposal and submits it to the Verkhovna Rada. Also the President makes a submission of the Minister of Defense of Ukraine, the Minister for Foreign Affairs of Ukraine and other members of the Cabinet of Ministers of Ukraine [3].

Under the Constitution of 1996, the President may, at his own discretion, repeal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, while under the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine» of 2004 he may suspend their acts on grounds of non-compliance with the Constitution, while simultaneously appealing to the Constitutional Court Of Ukraine.

The Cabinet of Ministers of Ukraine is accountable and exercises its authority before the President of Ukraine under the Constitution of 1996, while at the same time, under the Constitution of 2004, he is accountable to the President and the Verkhovna Rada of Ukraine and is under the control and accountability of the Verkhovna Rada of Ukraine. It should be added that the Cabinet of Ministers of Ukraine in its work

is guided by the Constitution, laws of Ukraine and acts of the President of Ukraine, in accordance with the Constitution of 1996 [7]. At the same time, the Constitution of 2004 does not stipulate powers by the acts of the Head of State [3].

An important difference between the Constitutions of 1996 and 2004 is the envisaged fulfillment of the President's duties in the event of early termination of his/her powers: these powers are transferred to the Prime Minister of Ukraine (according to the Constitution of 1996); – they are performed by the Chairman of The Verkhovna Rada of Ukraine (according to the constitutional reform of 2004) [3; 7].

Dissolution of Parliament. The Constitutional Treaty does not provide the possibility of the President to dissolve the Parliament [6].

Under the Constitution of 1996, the President of Ukraine may terminate the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine ahead of time if plenary sessions cannot begin within thirty days of one regular session. The version of the Constitution of 2004 added two more grounds for dissolving the Parliament by the President: if a coalition of parliamentary factions has not been formed in the Verkhovna Rada of Ukraine within one month; if within sixty days after the resignation of the Cabinet of Ministers of Ukraine the personal composition of the Cabinet of Ministers of Ukraine has not been formed [7].

From the above analyzed elements of the checks and balances system, it is clear that in fact the Constitutional Treaty of 1995 enshrined the presidential form of government in Ukraine. This form of government was evidenced by the fact that the President concentrated in his hands the entirety of the executive power. In addition, the procedures for the formation of a court of higher jurisdiction, a body of constitutional oversight, as well as judges of general and arbitral tribunals testify to the factual control of the judicial branch of power by the head of state. It is also worth noting that ministers, heads of other central bodies of state power, heads of bodies of state executive power of oblasts are accountable before the President of Ukraine. At the same time, Parliament's only counterbalance against the President was to use a vote of no confidence in the government; however, the Treaty does not clearly regulate all possible instances of this element of checks and balances system.

The system of checks and balances under the Constitutional Treaty was characterized by an imbalance between the legislative and executive branches of government, with greater influence of the latter. The President's powers extend not only to the executive branch,

which is accountable to him and under his control, but the head of state also has a wide range of powers over the judicial branch. In fact, the judicial branch is formed under the influence and will of the President, and the legislative branch reserves the right to formally appoint them to office [6].

The Constitution of 1996 enshrined the presidential-parliamentary form of government in Ukraine. The President has concentrated in his hands much of the powers pertaining to the functioning of the executive branch of power. To a greater extent, the Prime Minister of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine are under the control and accountability to the President of Ukraine, and the latter has a greater influence on the appointment of the Prime Minister and Government personnel. In addition, the President has a wide range of staffing responsibilities. Unlike the Constitution of 2004, the President has the advantage of appointing key government officials than the Verkhovna Rada of Ukraine.

Today, Ukraine is a parliamentary-presidential republic with an inherent set of elements of a system of checks and balances. The amendments to the Constitution, which were introduced in 2004, are now considered to be valid (according to the restoration of these amendments in 2014) [3] and, therefore, all the features of this year's constitution model have been taken into account when implementing the mechanisms of checks and balances between branches of state power. The return to the Constitution model of 2004 took place on the backdrop of the tragic events surrounding the Dignity revolution in Ukraine. According to the Law, the part of the powers of the President in the influence on the executive branch again transferred to the Verkhovna Rada.

To conclude, we should mention that the system of checks and balances is an important attribute of a democratic political regime. In Ukraine, the process of formation and practical implementation of the system of checks and balances has gone its way. Regulatory consolidation of such key elements of the system of checks and balances has passed several stages of development. Ukraine has tried the following forms of government: from presidential to parliamentary-presidential. At present, our country faces a number of important tasks to improve the functioning of the existing elements of the system of checks and balances by the type of parliamentary-presidential republic. There are many problems in the practical application of the elements of the checks and balances system in Ukraine. Therefore, the theoretical study of the elements of the system of checks and balances is important for further scientific research.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гайдаєнко Н. В. Проблеми наукового дослідження системи стримувань і противаг в сучасній політичній теорії/Н. В. Гайдаєнко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 152-158
2. Жук Н. А. Система стримувань і противаг у державному апараті: витоки та основний зміст/Н. А. Жук // Вісник Академії правових наук України. – 2003. - № 4 (35). – С. 52-62
3. Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8.12.2004 р., № 222-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/main/2222-15>
4. Закон «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)» від 10.09.2019 р., № 39-IX [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/main/39-20>
5. Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21.02.2014 р., № 742-VII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
6. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8.06.1995 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу:

<https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>

7. Конституція України від 28.06.1996 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу:

<https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>

8. Силенко Л. М. Система «стримань і протываг» та закріплення її складових в Конституції України/Л. М. Силенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1998. – № 3. – С. 37-39

REFERENCES

1. Haidaenko N.V. Problems of scientific Research of the System of Checks and Balances in contemporary Political Theory/N.V. Haidaenko // Contemporary Ukrainian Politics. Politicians and political scientists about it. - K., 2005. – Vol. 7., P. 152-158.
2. Zhuk N. A. System of Checks and Balances in the State Apparatus: Origins and main Content/N. A. Zhuk // Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. – 2003. – № 4 (35). – P. 52-62
3. The Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine» from 8 Dec. 2004 No 222-IV [Digital resource] // The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. The Legislation of Ukraine. –Access mode: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/main/222-15>
4. The Law of Ukraine «On the special Procedure for the removal of the President of Ukraine from Office (Impeachment)» from 10 Sept. 2019, No 39-IX [Digital resource] // The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. The Legislation of Ukraine. – Access mode: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20/sp:info->
5. The Law of Ukraine «On the renewal of certain provisions of the Constitution of Ukraine» from 21 Febr. 2014, № 742-VII [Digital resource] // The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. The Legislation of Ukraine. – Access mode: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
6. Constitutional Treaty between the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine on the Fundamental Principles for the Organization and Functioning of State Power and Local Self-Government in Ukraine until the New Constitution of Ukraine is adopted from 8 June 1995 [Digital resource]. – Access mode: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80/ed19950608>
7. Constitution of Ukraine from 28 June 1996 [Digital resource] // The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. The Legislation of Ukraine. – Access mode: <https://www.zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Sylenko L.M The System of Checks and Balances and the fixing of its Components in the Constitution of Ukraine/L. M. Sylenko // Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine. – 1998. – № 3. - P. 37-39.

RECREATION AND SPORT

Фізичне виховання та спорт, як засіб інтеграції людей з особливими потребами в повноцінне суспільне життя та аналіз їх спортивних досягнень

I. М. Скрипка*, М. Б. Чхайло, І. М. Кравченко, В. В. Гладов, В. О. Лапицький

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, г. Суми, Україна

*Corresponding author. E-mail: iraskripka1986@gmail.com

Paper received 01.02.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VШ37-14>

Анотація. У статті підтверджено необхідність за рахунок оптимальної організації рухової активності людей з особливими потребами ліквідувати недоліки в розвитку їх рухової сфери, підвищити рівень їх фізичного розвитку з метою інтеграції в суспільство. Підтверджено популярність оздоровчо-спортивного руху в Україні серед дітей та людей з особливими потребами, який висуває нові вимоги до методики проведення фізкультурно-спортивних занять в спеціальних закладах освіти (школах-інтернатах). Встановили, що навчально-виховний процес в спеціальних закладах освіти повинен бути спрямований на корекцію та розвиток розумових і фізичних здібностей вихованців для подальшої їх спортивної спеціалізації та участі у змагальній діяльності, як спортсмени паралімпійці. Визначено, що мотивація до занять фізичними вправами та спортом під час навчання дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти впливає на їх подальші спортивні досягнення в різних видах спорту.

Ключові слова: люди з особливими потребами, спортсмени паралімпійці, спорт, фізичне виховання.

Поширення Паралімпійського руху в Україні в останній час є популярним серед осіб з особливими потребами та висуває нові вимоги до методики підготовки спортсменів збірних команд України з різних видів спорту. Широка мережа центрів компенсуючого типу, де здійснюється спортивна підготовка осіб з різними патологіями, задовольняються їхні потреби в спортивному удосконаленні, соціальній допомозі, корекції та підготовці до інтеграції в суспільство. Паралімпійські ігри, як одне з найбільш потужних засобів соціальної і фізичної реабілітації та рекреації для таких осіб [2, 3]. Зважаючи на зростання популярності Параолімпійських ігор саме в даний момент зростає необхідність за рахунок оптимальної організації рухової активності людей з особливими освітніми потребами не лише ліквідувати недоліки в розвитку їх рухової сфери, але й підвищити рівень їх фізичного розвитку та підготовленості, що сприятиме їхній подальшій спортивній спеціалізації (І.М. Скрипка, М.Б. Чхайло, 2020).

За останні роки істотно збільшилась кількість осіб, які мають захворювання різних аналізаторів (зору й слуху), порушення опорно-рухового апарату, тому з метою координації та пропагування фізичної культури і спорту для таких осіб Національний комітет спорту інвалідів України включає 4 федерації, створені за нозологічним принципом: спортивна федерація глухих; Спортивна федерація незрячих України; Спортивна федерація інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату; Спортивна федерація інвалідів з порушеннями розумового і фізичного розвитку.

Проблемі організації спортивного руху сліпих і слабозорих в науковій літературі присвячені дослідження (В.Б. Крутько, 2006, В.А. Громов, 2011, С.І. Горошніков, 2014, М.Б. Чхайло, 2018). Більшість робіт спрямовані на вивчення корекції рухової сфери школярів з вадами слуху швидкісно-силовими вправами та розробці моделі ігрової діяльності для школярів з різними фізичними вадами, застосування в про-

цесі їх навчання та фізичного виховання елементів різних видів спорту (Н. Г. Байкіна [1], А. А. Івахненко [3], І. Кріль [5]). Також більшість досліджень спрямовані на вивчення аспектів адаптивного фізичного виховання людей, що мають у результаті захворювань або травм різні стійкі порушення життєво важливих функцій організму і пов'язаних з ними обмежень фізичних можливостей [7]. Дослідження М. Розторгуй, А. Передерій [9] пов'язані з розробкою теоретико-методичних основ підготовки осіб з вадами зору в пауерліфтингу, А.В. Іванов [4] вивчав проблему техніко-тактичної підготовки дзюдоїстів-паралімпійців. Недостатня кількість досліджень спрямована на вивчення підготовки спортсменів в спортивних іграх, куди включається і заняття футболом (футзалом) незважаючи на те, що збірна команда України з вадами зору є лідером в світовому рейтингу. Необхідно зауважити, що збірна Паралімпійська команда України на зимовій та на літній паралімпіаді досягли високих результатів за всю історію незалежної України. Але у науковій та методичній літературі недостатньо даних, де б було чітко окреслено напрями підготовки дітей з особливими потребами для їх подальшої спортивної спеціалізації та відборі учнів спеціальних загальноосвітніх закладів до занять спортом, а також мало досліджень пов'язаних з аналізу результатів та спортивних успіхів паралімпійців. Так, у дослідженій літературі відсутні дані щодо динаміки результатів на спортивних змаганнях міжнародних та всеукраїнських рівнів спортсменів Сумської області (м. Суми, Україна).

Мета дослідження: визначити пріоритетні види спорту серед учнів в спеціальних закладах освіти та проаналізувати динаміку спортивних досягнень спортсменів паралімпійців.

Завдання дослідження:

1. Аналіз наукової та методичної літератури з проблеми дослідження;

2. Проаналізувати протоколи змагань спортсменів пара олімпійців.
3. Визначити пріоритетні види спорту, які використовуються у позакласній фізкультурно-масовій роботі спеціальних загальноосвітніх закладах для дітей з особливими потребами.

Матеріал і методи дослідження. Аналіз програм та нормативних документів здійснювали на базі Сумського регіонального центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» та КУСОР Косівщинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат Сумського району.

В даному дослідженні були застосовані наступні методи дослідження: методи теоретичного аналізу й узагальнення даних науково-методичної літератури та документальних матеріалів; педагогічне спостереження.

Результати дослідження та їх обговорення. Відомо, що підготовки кваліфікованих спортсменів паралімпійців є однією з найбільш актуальних у теорії та практиці фізичного виховання. Аналіз спортивних досягнень паралімпійців є актуальним питанням, яке потребує вивчення з метою підтвердження даних про те, що спорт та фізичне виховання допомагає дорослим та дітям з особливими потребами сприйняти себе як особистість, яка може досягти успіхів не зважаючи на свої фізичні вади.

Право на заняття спортом людей з обмеженими фізичними можливостями гарантується Законом України, а держава стимулює розвиток паралімпійського руху [10]. Якісні зміни у системі освіти спостерігаються також завдяки співпраці з громадськими організаціями (Національна Асамблея інвалідів України, українські товариства глухих, сліпих, Асоціація тифлопедагогів України, Асоціація корекційних педагогів України, Асоціація офтальмологів України, Коаліція захисту прав інвалідів та осіб з інтелектуальною недостатністю), які опікуються питаннями державної підтримки, соціального захисту осіб з особливими потребами, результатами їх роботи є: удосконалення управлінської структури; впровадження інноваційних педагогічних технологій, що свідчить про позитивні зрушення, які набувають системного характеру (запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання).

Тому, на сьогодні важливим питанням залишається зміцнення здоров'я і формування засад здорового способу, відновлення функціонального стану організму, відновлення адаптаційних резервів, нормалізацію емоційної, морально-етичної та мотиваційної сфер дітей та дорослих з особливими потребами, досягнення оптимального рівня особистісної адаптації та професійно важливих якостей, відновлення якості їх життя [3, 7]. Проблеми фізичної культури і спорту інвалідів в Україні початку XXI ст. вирішує суспільна організація Український центр фізичної культури інвалідів «Інваспорт» (створена у 1993 році), Центр інвалідного спорту «Інваспорт» є структурою, що об'єднує 27 обласних відділень, 26 спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл, 24 спеціалізовані відділення підготовки спортивного резерву, 56 відділень регіональних центрів, міських центрів, 163 фізкультурно-оздоровчих клубів [11].

Рівень прояву змагальної мотивації у паралімпійців є достатньо високий, про що свідчать ті великі об'єми тренувальних навантажень, які вони виконують на тренуваннях, незважаючи на фізичні особливості свого організму. Змагальна емоційна стійкість – це здатність регулювати емоційні стани або бути емоційно стабільним, тобто мати незначні зміни у показниках, які характеризують емоційні реакції в умовах змагальної діяльності, де змагальна мотивація – це мотивація досягнення успіху [5]. Слід зауважити, що не лише дорослі кваліфіковані паралімпійці позитивно реагують на необхідність участі у змаганнях різного рівня, але і учні з особливими освітніми потребами із задоволенням приймають участь у різних спортивних заходах. Мета таких заходів відбір обдарованих дітей з урахуванням їх можливостей до занять у спортивних секціях з видів спорту, які популяризуються в спеціальних закладах освіти. Саме це підтверджує необхідність запровадження нових інноваційних програм та фізкультурно-оздоровчих технологій з елементами різних видів спорту з метою підвищення уваги школярів з ООП до занять спортом та їх інтеграції в повноцінне суспільне життя засобами спорту.

З метою інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство за підтримки Сумського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді на базі спортивного комплексу СДПУ проводяться змагання з футболу серед вихованців інтернатних закладів Сумщини. Також з метою популяризації міні-футболу, волейболу, флорболу в області проводяться змагання за програмою обласної Олімпіади "Сяйво надій" для дітей з особливими потребами.

Підготовка спортсмена паралімпійця – багатокomпонентний процес успіх якого залежить від реалізації багатьох завдань, а саме: фізичної, технічної, тактичної, психологічної, теоретичної та змагальної підготовки спортсменів. А реалізація цих завдань залежить від уміння тренера застосовувати певні засоби і методи у залежності від контингенту спортсменів і умов, у яких проводиться тренування. Слід зауважити, що спортивна підготовка включає: систему тренувань; систему змагань; систему чинників, що підвищують ефективність тренувальної і змагальної діяльності. За даними спеціалістів [2, 4, 5, 9] з підготовки паралімпійців зміст тренувального процесу визначається змістом змагальної діяльності та умовами їх ефективного виконання, тому було проведено аналіз змагальної діяльності відомих спортсменів-паралімпійців області.

Також було проаналізовані результати виступу Національної збірної команди України з футболу серед спортсменів з вадами зору на чемпіонатах світу та Європи за період 2015-2019 років. Збірна команда України здобула золоту нагороду на Чемпіонаті світу у 2015 році м. Сеул (П.Корея), у 2017 році м. Кал'ярі (Італія) та найвищу сходинку п'єдесталу збірної посіла у 2019 році м. Анталія (Туреччина). У 2016 році м. Анталія (Туреччина) та 2018 році м. Тбілісі (Грузія) здобули золоті медалі на Чемпіонаті Європи з футболу серед спортсменів з вадами зору. Кращим гравцем світового форуму було визнано гравця збірної України, Заслуженого майстра спорту Роберта Трембу, а в 2018 році кращим гравцем Чемпіонату Європи

став Олексій Заволовий. Високі результати збірної команди України в змаганнях найвищого рангу вказують на актуальність застосування корекційних вправ з м'ячем, які є обов'язковим компонентом програми з корекційно-розвиткової роботи спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором «Лікувальна фізична культура», так як зацікавленість до цього виду спорту у дітей з вадами зору прищеплюється з початкових класів.

Велику роль в підготовці спортсменів дефлімпійців прикладають заклади спеціальної освіти в різних областях країни, так наприклад Косівщинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат є переможцем у Всеукраїнському конкурсі на кращий стан фізичного виховання у навчальних закладах 2004 р. і 2010 р. серед спеціальних шкіл-інтернатів. Збірна України серед глухих на Дефлімпійських іграх 2017 р в Туреччині була представлена командою, яка складалась з найбільшої кількості спортсменів (217 спортсменів) за всю свою історію незалежної України. Випускники даного закладу є багаторазовими переможцями та призерами чемпіонатів України, учасниками та переможцями Дефлімпійських ігор. Мажаєв Дмитро – випускник 2014р., майстер спорту міжнародного класу, член збірної команди України, триразовий переможець Дефлімпійських ігор 2019 в Італії, який приніс Україні перше золото в лижних перегонах. Денисенко Руслан – випускник 2018р., майстер спорту, бронзовий призер Дефлімпійських ігор 2019 в Італії, чемпіон і неодноразовий призер України з лижних

гонок серед здорових спортсменів, багаторазовий переможець та призер чемпіонату України з лижних перегонів серед спортсменів з порушеннями слуху. Затилкіна Анна – майстер спорту міжнародного класу, чемпіонка Європи – 2018 року, чемпіонка Дефлімпійських ігор з пляжного волейболу – 2017, студентка СумДПУ імені А.С.Макаренка. На XXIII Дефлімпійських Іграх в Самсуні (Туреччина), чергову золоту нагороду здобула дзюдоїстка «Заслужений Майстер спорту України» Анна Шостак, срібна призерка XXI Дефлімпійських ігор (Тайвань, 2009), чемпіонка XXII Дефлімпійських ігор (Болгарія, 2013), випускниця СумДПУ імені А.С.Макаренка.

Висновки. В результаті аналізу літературних джерел підтверджено, що саме спорт та фізичне виховання дійсно допомагає людям з особливими потребами сприйняти себе як особистість, яка може досягти успіхів не зважаючи на свої фізичні вади. А підготовка спортсмена паралімпійця це – процес успіх якого залежить від реалізації багатьох завдань (фізичної, технічної, тактичної, психологічної, теоретичної та змагальної підготовки спортсменів), а їх реалізація залежить від уміння тренера застосовувати певні засоби і методи у залежності від контингенту спортсменів і умов, у яких проводиться тренування. Визначено, що суттєву допомогу при підготовці спортсменів паралімпійців надають заклади спеціальної освіти (школи-інтернати) в різних областях країни, саме в них діти з особливими потребами на секційних заняттях ознайомлюються з різними видами спорту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байкіна Н. Г. Методика корекції рухової сфери у глухих школярів під час орієнтування на заняттях з оздоровчого туризму / Н. Г. Байкіна, П. Ф. Пипнюк//Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 7. – С. 15–24.
2. Бріскін Ю.А. Організаційні основи Паралімпійського спорту: навчальний посібник. / Ю. А. Бріскін. – Львів: Кобзар, 2004. – 180 с. 137
3. Івахненко А. А. Корекція і розвиток психомоторної функції глухих дітей молодшого шкільного віку засобами рухливих ігор / А. А. Івахненко//Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 2013. – № 3. – С. 66-68.
4. Иванов А. В. Техничко-тактические характеристики соревновательной деятельности элитных дзюдоистов-паралимпийцев / Иванов А. В., Борьяев А. А.//Адаптивная физическая культура. – 2009. – № 1 (37). – С. 4-7
5. Каковкіна О. А. Перспективні напрями наукових досліджень особливостей психологічної підготовки баскетболістів з вадами слуху / О. А. Каковкіна//Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. - 2013. - Вип. 112(1). - С. 151-154.
6. Кріль І. Використання засобів бадмінтону у системі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху: перспективи досліджень / Ірина Кріль, Мар'ян Пітин, Любов Ціж//Вісник Прикарпатського університету. – Серія: Фізична культура. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 18. – С. 274–277.
7. Колишкін О. Особливості використання засобів адаптивного фізичного виховання у процесі розвитку мовлення слабочуючих старшокласників / Олександр Колишкін//Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. - Л., 2008. - Вип. 12, т. 3. - С. 120 - 125.
8. Чхайло М. Б., Кравченко І. М., Гладов В. В. Удосконалення технічної підготовки футболістів збірної команди України з вадами зору//Електронний науковий журнал «Спортивні ігри». – Харків, № 4 (10). – 2018. – С. 51-59.
9. Mariia Roztorhui. The training system of athletes with disabilities in strength sports / Mariia Roztorhui, Alina Perederiy, Yuriy Briskin, Olexandr Tovstonoh//Sportlogia. – Banja Luka, 2018. – Т. 14, nr. 1. – Р. 98–106.
10. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6.10.2005 № 2961-IV. / [електронний ресурс] — Режим доступу: www.zakon.nau.ua
11. Special Olympics [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.specialolympics.org/Default.aspx?LangType=1049>.

REFERENCES

1. Baykina N. H., Pipnyuk P. F.. Metodyka korektsiyi rukhovoyi sfery u hlukhykh shkolyariv vo vremya oriyentuvannya na zanyattya z ozdorovchoho turizmu ///Pedagogika, psykholohiya ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu. - 2012. - № 7. - S. 15-24.
2. Briskin YU.A. Orhanizatsiyini osnovy Paralimpiys'koho sportu: navchal'nyy posibnyk. - L'viv: Kobzar, 2004. - 180 s. 137
3. Ivakhnenko A. A. Korektsiya u rozvytok psikhomotornoyi Funktsiyi hlukhykh ditey molodshoho shkil'noho viku zasoby

- rukhlivikh ihor. Pedahohika, psykholojiya ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu: zb. nauk. prats' / za red. S. S. Yermakova. - Kharkiv, 2013. - № 3. - S. 66-68.
4. Ivanov A. V. Borya A. A. Tekhniko-taktychni kharakterystyky zmahal'noyi diyal'nosti elitnykh dzyudoyistiv-paralimpiytsiv. Adaptivna fizychna kul'tura. - 2009. - № 1 (37). - S. 4-7
5. Kakovkina O. A. Perspektivni napryamy naukovykh doslidzhen' osoblyvo psykhologichnoyi podhotovky basketbolistiv z vadami slukhu. Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky. Fizychno vykhovannya ta sport. - 2013. - Vyp. 112 (1). - S. 151-154.
6. Kril' I. Pitin M., Tsizh L. Vykorystannya zasobiv badmintonu u systeme fiizychnoho vykhovannya ditey molodshoho shkil'noho viku z vadami slukhu: perspektyvy doslidzhen'. Visnyk Prykarpat-s'koho universytetu. - Seriya: Fizychna kul'tura. - Ivano-Frankivs'k, 2013. - Vyp. 18. - S. 274-277.
7. Kolishkin O. Osoblyvosti yspol'zovanye zasobiv adaptivnoho fizychnoho vykhovannya u protsesi rozvytku movlennya slabochuyuchykh starshoklasnykiv. Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zb. nauk. pr. z Haluzi fiz. kul'tury ta sportu. - L., 2008. - Vyp. 12, t. 3. - S. 120 - 125.
8. Chkhaylo M. B., Kravchenko I. M., Hladov V. V. Udoskonalennya tekhnichnoyi pidhotovky futbolistiv zbirnoyi komandy Ukrainy z vadamy zoru//Elektronnyy naukovyy zhurnal «Sportyvni ihry». – Kharkiv, № 4 (10). – 2018. – S. 51-59.
10. Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiyu invalidiv v Ukraini» vid 6.10.2005 № 2961-IV. / [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: www.zakon.nau.ua

Physical education and sports as a means of integrating people with special needs into a full-fledged social life and analyzing their sporting achievements

I. M. Skripka, N. B. Chaylo, I. N. Kravchenko, V. V. Gladov, V. O. Lapitsky

Abstract. The necessity to eliminate the deficiencies in the development of their motor sphere, to increase the level of their physical development in order to integrate into society, was confirmed in the article due to the optimal organization of the motor activity of people with special needs. The popularity of the health and sports movement in Ukraine among children and people with special needs has been confirmed, which puts forward new requirements for the method of conducting physical and sports classes in special educational institutions (boarding schools). They found that the educational process in special educational institutions should be aimed at the correction and development of mental and physical abilities of pupils for their further sports specialization and participation in competitive activities as athletes of Paralympics. It is determined that the motivation to exercise and sports during the training of children with special educational needs in special educational institutions influences their further sports achievements in various sports.

Keywords: disabled people, Paralympic athletes, sports, physical education.

Особливості аналізу техніко-тактичних дій у змагальній діяльності висококваліфікованих спортсменок у хокеї на траві

В. І. Гончаренко, В. О. Лапицький, І. М. Скрипка*, О. М. Гончаренко, С. В. Заяц

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, м. Суми, Україна

*Corresponding author. E-mail: iraskripka1986@gmail.com

Paper received 01.02.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-15>

Анотація. У статті визначили, що чільне місце в системі підготовки спортсменів високої кваліфікації займає техніко-тактична підготовка, а одним з об'єктивних методів оцінки змагальної діяльності в хокеї на траві є реєстрація та визначення їх ефективності виконання техніко-тактичних дій. Встановлено, що аналіз змагальної діяльності хокеїсток допомагає виявити сильні та слабкі сторони як команди в цілому, так і кожного гравця окремо, що дозволяє вносити відповідні корективи в навчально-тренувальний процес підготовки.

Ключові слова: хокей на траві, спортсмени, техніка, тактика.

Хокей на траві одна з найпопулярніших ігор у світі і, як результат рівень його розвитку в Україні останнім часом значно підвищується. За даними М. Перепелиці [7] характерною рисою сучасного спорту є зростання конкуренції на змаганнях різного рівня, що вимагає удосконалення системи підготовки спортсменів високої кваліфікації. В. І. Гончаренко, В. О. Лапицький [6] підтвердили необхідність вдосконалення техніко-тактичні дії (ТТД) гравців клубних і збірних команд з метою досягнення високих результатів у змагальній діяльності.

Актуальність питання удосконалення системи спортивного тренування та вдосконалення техніко-тактичної майстерності спортсменів в ігрових видах спорту підтверджують дослідження В. М. Костюкевич (2005-2010), Т. В. Вознюк, В. Бурятинський (2014), В. Кашуба, Ю. Яхно, І. Хмельницька (2013), В. О. Лапицький, О. М. Гончаренко (2018). В.М. Костюкевич у посібнику [1] зазначає, що за умови рівності сил команд в усіх інших компонентах гри, саме вдало обра-на тактика разом із високою технічною підготовленістю надає перевагу команді, яка краще підготовлена в плані техніко-тактичної майстерності.

Техніко-тактична підготовка займає центральне місце в системі підготовки спортсменів високої кваліфікації, а одним з об'єктивних методів оцінки змагальної діяльності в хокеї на траві є реєстрація ефективності виконання ТТД та визначення їх ефективності. Одержана інформація допомагає виявити сильні та слабкі сторони як команди в цілому, так і кожного гравця окремо, що дозволяє вносити відповідні корективи в навчально-тренувальний процес, таблиця 1. Тому питання пов'язані з удосконалення техніко-тактичних дій у змагальній діяльності висококваліфікованих спортсменок у хокеї на траві завжди залишаються актуальними.

Мета дослідження: полягає в аналізі ефективності техніко-тактичних дій у змагальній діяльності висококваліфікованих спортсменок у хокеї на траві

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми техніко-тактичної підготовки у ігрових видах спорту на основі вивчення науково-методичної літератури.

2. Дослідити значення та особливості аналізу техніко-тактичних дій у процесі підготовки висококваліфікованих спортсменок у хокеї на траві.

3. Експериментально перевірити ефективність техніко-тактичних дій у хокеї на траві в змагальному періоді.

Матеріал і методи дослідження.

Дослідження проводилось на базі муніципального спортивного клубу «Сумчанка» м. Суми та ІФК СумДПУ імені А.С.Макаренка. Дослідження проводились протягом 2017-2019 ігрового сезону.

Одним з об'єктивних методів оцінки змагальної діяльності в хокеї на траві є реєстрація виконання ТТД. Одержана інформація допомагає виявити сильні та слабкі сторони як команди в цілому, так і кожного гравця окремо, що дозволяє вносити відповідні корективи в навчально-тренувальний процес.

Результати дослідження та їх обговорення. Характерною рисою сучасного спорту є зростання конкуренції на змаганнях різного рангу та одночасне збільшення соціальної значущості перемог. Підготовка спортсменів високої кваліфікації, які можуть гідно представляти країну на міжнародній арені та складати конкуренцію провідним командам, неможлива без глибокого і всебічного наукового обґрунтування системи підготовки [4].

Однією з найактуальніших проблем спортивного тренування хокеїсток є вдосконалення техніко-тактичної майстерності. Хокеїсту необхідно володіти широким арсеналом різноманітних технічних прийомів і способів їхнього виконання, уміти обрати оптимальні для кожного ігрового моменту, ігрові прийоми або їхнє сполучення, швидко й точно їх виконати. Від того, наскільки гарно володіє гравець всім різноманіттям цих засобів, наскільки раціонально й ефективно застосовує їх для вирішення тактичних завдань у екстремальних умовах ігрової діяльності, при активній протидії суперників, а нерідко і в стані наростаючого стомлення, у великій мірі залежить можливість досягнення високих спортивних результатів [3].

Висококваліфіковані хокеїсти, як правило, мають досить високий рівень технічної підготовленості, що дозволяє їм вирішувати різноманітні по складності тактичні завдання, що виникають в екстремальних умовах ігрової діяльності. Разом з тим, у хокеїсток різної кваліфікації можна спостерігати суттєві недоліки при виконанні окремих технічних прийомів, низький рівень надійності, що приводить до істотної кількості помилок й позначається на результаті гри в ці-

лому [6, 8]. Не можна не враховувати й постійне поповнення технічного арсеналу хокеїстів новими технічними прийомами. У зв'язку з цим процес постійного вдосконалювання технічної майстерності гравців незалежно від віку й кваліфікації має вкрай високу значимість[2].

За умови рівності сил команд в усіх інших компонентах гри, саме вдало обрана тактика, разом із високою технічною підготовленістю, надасть перевагу команді, яка добре підготовлена в плані техніко-тактичної майстерності. Якщо розглядати питання взаємозв'язку оволодіння техніко-тактичними діями і розвитком рухових якостей, котрі визначають ефективність техніко-тактичних дій виникає проблема техніко-тактичного тренування, або в більш широкому значенні – техніко-тактичної підготовки [2].

Оскільки тактична організованість у діях хокеїстів досягається за рахунок чіткого розподілу функцій між окремими хокеїстами та поєднання ігрових спеціалізацій. Особливо це стосується хокею на траві – гри досить складної у оволодінні елементами техніки та тактики. Одним з об'єктивних методів оцінки змагальної діяльності в хокеї на траві є реєстрація ефективності виконання техніко-тактичних дій [1]. Одержана інформація допомагає виявити сильні та слабкі сторони як команди в цілому, так і кожного гравця окремо, що дозволяє вносити відповідні корективи до процесу підготовки. Зокрема, це стосується рекомендацій тренера хокеїстам щодо елементів, які потрібно опанувати на індивідуальних заняттях. У зв'язку зі зміною правил у 2014-2019 роках в хокеї на траві, також міняються і техніко тактичні дії хокеїсток. Збільшується обсяг та інтенсивність рухової активності у змагальній діяльності [3]

Хокею на траві, як і будь-якій іншій спортивній грі, регламентованій правилами, притаманні свої особливості, що стосуються обсягів й інтенсивності рухової діяльності, не кажучи вже про своєрідність техніки та тактики. Так, за гру гравці висококваліфікованих команд виконують у середньому 800 – 1100 ігрових прийомів із загальним коефіцієнтом ефективності (КЕ), що коливається у межах 0,61 – 0,66 до 2014 року [4]. А після 2014 р. 900–1290 що коливається у межах 0,85–0,96 КЕ. Прийоми, що їх найчастіше виконують хокеїстки, після 2014-2019 року подані у таблиці 1.

Таблиця 1. Ігрові прийоми, які виконують хокеїсти в змагальній діяльності

Ігровий прийом	Кількість разів		Частка від загальної кількості, %	
	До 2014 року	Після 2014 року	До 2014 року	Після 2014 року
Передачі	500	600	39	45
Зупинки	150	190	10	16
Ведення	70	100	7	12
Обведення	65	100	7	10
Відбори	80	130	7	14
Перехоплення	60	90	6	10
Удари	20	25	6	10
Кидки, зокрема 6,4 – метрові	12	20	3	4

Точність попадання коливається в досить широкому діапазоні (КЕ 0,4 – 0,9). Більше половини всіх

м'ячів забивається з гри (50 – 60%), 30 – 40 % – після штрафних кутових ударів і приблизно 10% з 6,4- метрових кидків. Реалізація ударів з гри складає 15 – 25 %, а штрафних кутових ударів – 10 – 20%. З найбільшим КЕ хокеїсти виконують ведення (0,97 – 1,0) і зупинки м'яча (0,84 – 0,92). Проте, якщо враховувати велику кількість зупинок м'яча, що виконуються у процесі матчу, кількість втрат буває досить значною (25 – 45 за гру). Часто спортсмени втрачають м'яч також під час передач (60 – 90, КЕ 0,70 – 0,76). Привертає увагу низький КЕ при виконанні відборів (0,25 – 0,40). На наш погляд, це пов'язано з тим, що в хокеї на траві гравець, який володіє м'ячем, має певні переваги над тими, хто обороняється (відбирати м'яч можна лише пласкою стороною ключки, бити по ключці, піднімати та затримувати її з метою відбору м'яча забороняється, ногами чи іншими частинами тіла відбирати м'яч також не можна)[3].

Обведення і перехоплення виконуються з достатньо високим КЕ (0,73 – 0,86), але при цьому слід ураховувати, що втрати м'яча, особливо при обведенні, як правило, надають команді суперника перевагу в організації атаки.

З таблиці 2 констатуємо, що найбільшу ігрову активність під час матчу виявляє центральний півзахисник, дещо меншу – крайні захисники та крайні півзахисники. Значно менше ТТД виконують крайні та центральні нападники [2]. Приведені дані є орієнтирами для тренерів при оцінці змагальної діяльності гравців своїх команд.

Таблиця 2. Характеристики змагальної діяльності з урахуванням ігрового амплуа гравця

Ігрова спеціалізація	Зупинки м'яча	Ведення м'яча	Обведення суперника	Передачі м'яча	Перехоплення м'яча
Крайній захисник	15 ± 0,83	9±0,98	7,5±0,75	23,5 ± 0,69	6,5 ± 0,7
Передній центральний захисник	15,5 ± 0,8	7±0,98	4,5±0,71	17 ± 0,67	7,5 ± 0,7
Центральний захисник	18 ± 0,85	8±0,98	4,5±0,72	24,5 ± 0,69	8,5 ± 0,7
Крайній півзахисник	14 ± 0,81	11±0,98	13±0,72	31,0 ± 0,71	6,5 ± 0,7
Центральний півзахисник	14 ± 0,83	13,5±0,98	13,5 ±0,7	26,0 ± 0,7	6,5 ± 0,71
Крайній нападник	9,5 ± 0,82	11±0,98	12 ± 0,69	13,0 ± 0,66	4,5 ± 0,7
Центральний нападник	8,5 ± 0,80	13±0,98	13 ± 0,68	15,0 ± 0,68	4,5 ± 0,7

Висновки. Оцінка ефективності ігрової діяльності є найважливішою частиною тренувального процесу управління командою. Змагальна діяльність в хокеї на траві характеризується певними закономірностями щодо гравців, які виконують різні ігрові функції в процесі гри, і передбачає диференційований підхід у проведенні тренувального процесу. При аналізі зма-

гальної діяльності хокеїсток на траві необхідно враховувати не тільки кількісні показники виконання техніко-тактичних дій, а й умови, в яких вони вико-

нуються. Такий підхід дозволяє більш цілеспрямовано будувати програми техніко-тактичної підготовки гравців різних амплуа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту). Навчальний посібник / В. М. Костюкевич. – Вінниця: Планер, 2014. – 616 с.
2. Костюкевич В. М. Управление соревновательной деятельностью спортсменов высокой квалификации в хоккее на траве / В. М. Костюкевич. – К.:Освіта України, 2010. – 270 с.
3. Курочкін В.Г. Правила з хокею на траві /В.І. Курочкін, О.О. Борисов, Г.В. Курочкін.– Київ: Ювента,2011.– 138с
4. Курочкін В.Г. Особливості розвитку хокею на траві на теренах України (1974-2019 рр.) / В.Г. Курочкі, Ю.О. Кривенко//Науковий журнал «Молодий вчений». – № 4.1 (68.1). – квітень, 2019. – С. 186-190.
5. Лапицький В.О., Удосконалення фізичної підготовки воротарів у хокеї на траві / В.І.Гончаренко,О.М Гончаренко//Педагогічні науки: теорія, історія,інноваційні техно-
6. лагії: наук. журнал., голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми:Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – № 1 (85).
6. Лапицький В. О. Техніко–тактична підготовка у хокеї на траві: навч. посібник / В. О. Лапицький, В. І. Гончаренко. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008.– 200 с.
7. Перепелиця М.О. Модельні тренувальні завдання як засіб оптимізації тактичної підготовки в хокеї на траві. / М.О. Перепелиця//Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінниця: Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – 2016. – с. 367–372.
8. Перепелиця М.О. Технічна підготовка висококваліфікованих хокеїстів на траві в контексті модельно-цільового підходу. / М.О. Перепелиця//Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту. – 2013. – с. 69–73.

REFERENCES

1. Kostyukevich V.M. Theory and methodology of sports training (on the example of team play sports). Textbook. - Vinnitsa: Glider, 2014. - 616 p.
2. Kostyukevich V.M. Management of competitive activity of high-skill athletes in field hockey. - K.: Education of Ukraine, 2010. - 270 p.
3. Kurochkin V.G. Borisov O.O., Kurochkin G.V. Rules for field hockey. – Kiev: Juventa, 2011.– 138p
4. Kurochkin V.G., Chicken V.G., Kryvenko Yu.O., Features of the development of field hockey in the territory of Ukraine (1974-2019)//The Young Scientist scientific journal. - № 4.1 (68.1). - April, 2019. - P. 186-190.
5. VA Lapitsky, Goncharenko V.I., Goncharenko O.M. Improvement of goalkeepers' physical training in field hockey//Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: Sciences. journal, chapters. ed. AA Zbrueva. - Sumy: AS Makarenko SSU, 2019. - № 1 (85).
6. Lapitsky VA Goncharenko V.I. Technical and tactical training in field hockey: study. manual - Sumy: Sumy State University. AS Makarenko, 2008. - 200 p.
7. Perepulucya M.O. Model training tasks as a means of optimizing tactical training in field hockey//Physical Culture, Sports and Health of the Nation. Coll. of sciences. Vinnytsia avenue: Vinnytsia state. ped. University of Mykhailo Kotsyubynsky. - 2016. - p. 367–372.
8. Perepulucya M.O. Technical training of highly skilled field hockey players in the context of a model-goal approach.//Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports. - 2013 - p. 69–73.

Features of the analysis of technical and tactical actions in the competitive activity of highly skilled female athletes in field hockey

V. I. Goncharenko, V. A. Lapitsky, I. M. Skrypka, O. M. Goncharenko, S. V. Zaiats

Abstract. The article confirmed that technical and tactical training occupies a central place in the system of training high-level athletes, and one of the objective methods of evaluating competitive activity in field hockey is to record the effectiveness of performing technical and tactical actions. The article determined that one of the objective methods of evaluating competitive activity in field hockey is to record the effectiveness of performing technical and tactical actions. It is established that the analysis of hockey players' competitive activity helps to identify the strengths and weaknesses of both the team as a whole and each player individually, which allows to make appropriate adjustments in the training process.

Keywords: field hockey, athletes, technique, tactics.

RECREATION AND TOURISM

Щодо впливу оздоровчого туризму на функціональний стан організму студентів першого року навчання

Ю. Л. Тонкопей, Л. М. Максименко, М. Б. Чхайло, В. О. Удовиченко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Corresponding author. E-mail: gulia-dl@mail.ru, lyshher@gmail.com

Paper received 30.01.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-16>

Анотація. На сьогодні продовжує спостерігатися стійка тенденція до зниження фізичного стану здоров'я студентів. Дослідження умов режимності елементів добового розподілу часу свідчить, що для молодого покоління притаманний малорухливий спосіб життя, на фоні чого вже під час першого року навчання у студентів налічується ряд скарг щодо стану здоров'я. Із метою підвищення пристосовування організму студентів до нових умов навчання було впроваджено оздоровчу програму засобами оздоровчого туризму, що дало позитивну динаміку функціональних фізіологічних змін стану організму. Встановлено взаємозв'язок між рівнем рухової активності і показниками функціонального стану серцево-судинної системи. Виявлено покращення показників функціонально-резервних можливостей та зниження напруженості механізмів адаптації, що підтверджує оптимальність застосування навчання аеробно-циклічного характеру для підвищення адаптаційної здатності низки систем організму.

Ключові слова: студенти, оздоровчий туризм, рухова активність, функціонально-резервні можливості.

Короткий огляд публікацій по темі. Україна прагне бути високорозвиненою, правовою, демократичною державою, що зумовлює необхідність не лише розв'язання економічних та політичних проблем, а й загострює питання здоров'язбереження населення.

Суттєва роль у вихованні здорової особистості, готової реалізовуватися на високому рівні у всіх сферах життя, зберігати та примножувати духовні й матеріальні цінності, продукувати нові ідеї і творчо їх утілювати, належить освіті. Одним із вагомих завдань освітянського простору сучасності є формування особистості, яка має ціннісне ставлення до власного здоров'я та здатна пристосовуватися до будь-яких ендогенних та екзогенних чинників сьогодення [1, 2].

Незважаючи на активну пропаганду здоров'язбережувальної діяльності у закладах освіти та суспільстві у цілому, в Україні та країнах ближнього зарубіжжя спостерігається стійка тенденція до зниження фізичного стану здоров'я студентської молоді. На думку багатьох авторів спостерігається негативна тенденція до збільшення кількості молоді з низьким і нижчим за середній рівнями фізичного здоров'я [1, 3]. Однією із соціально значимих причин цього явища є недотримання фізіологічно-пріоритетних умов збереження здоров'я – режимності елементів добового розпорядку дня, неповноцінність харчування, скорочення рухової активності, гіподинамія та підвищення психічних навантажень тощо [3].

Прямим наслідком цього є суттєве «омолоджування» серцево-судинних, ендокринних та нервових патологічних та стійких передпатологічних станів. М. М. Безруких (2012), О. М. Кудря (2012), Л. В. Копилевич (2012) звертають увагу на своєчасне виявлення та поширеність відхилень у розвитку опорно-рухового апарату системи ока та придаткового апарату.

Здоров'я людини визначається мірою її адаптації, яка забезпечує підтримку або відновлення сталості внутрішнього середовища організму. Інтегральною характеристикою стану здоров'я є рівень пристосувальних можливостей організму, який включає гомеостаз, функціональні резерви та ступінь напруження регуляторних меха-

нізмів. Зокрема, об'єктивним показником є здатність організму адаптуватися до рухової активності різного спрямування [1, 2].

Загальновідомо, що оптимальний рівень рухової активності сприяє підтримці нормального функціонального стану систем організму, працездатності та стійкості до несприятливих чинників зовнішнього середовища.

Проблема раціональної організації рухової активності у сучасному суспільстві набула особливої актуальності внаслідок зростання захворюваності серед молодого покоління, та поширення гіподинамічних форм відпочинку. Це повною мірою стосується організації рухового режиму осіб розумової праці, робота яких пов'язана із низькою руховою активністю (РА). В останні роки, на тлі інтенсифікації навчального процесу у закладах вищої освіти спостерігається тенденція до зниження обсягу рухової активності студентів, що негативно позначається на показниках їхнього фізичного стану, у зв'язку із чим особливої соціальної значимості набувають питання формування, збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді [3, 4].

Відомо, що навчання у вищих закладах освіти має стресовий характер, а критичні періоди супроводжуються зниженням адаптаційних можливостей організму, розвитком ряду патологічних станів. Адже висока інтенсивність інтелектуальних навантажень навчального процесу призводить до різкого зниження емоційного і психічного тону, підвищення рівня тривожності і зниження розумової і фізичної працездатності [1, 3].

Результати наукових досліджень свідчать про суттєве розширення адаптаційних можливостей людини шляхом регулярного застосування та правильного дозування режимів РА [4, 5].

Значною проблемою, на думку більшості дослідників, є гіпокінезія молоді, яка безпосередньо пов'язана не тільки з навчанням, але і з таким важливим чинником, як мотивацією до РА.

Проблема раціональної організації РА у сучасній студентській молоді є не тільки фізіологічною, але і психологічною. Складно мотивувати підростаюче покоління до використання сучасних здоров'язбережувальних тех-

нологій у повсякденному житті, коли виникає потреба пристосування до нових умов навчального закладу. Особливий інтерес викликає оздоровчий туризм що має свою специфіку. Цінність туристичних заходів полягає у систематичному перебуванні людини у природних умовах, позитивному впливі різноманітних факторів у поєднанні фізичної активності та психоемоційного розвантаження [5, 6].

Оскільки саме у період студентства формуються звички та навички життя у майбутньому, відбувається вибір важливих цілей та установок, а неправильно сформовані моделі поведінки студентів можуть стати причиною дезадаптації. Тому залучення молоді до оздоровчого туризму може стати вирішенням низки проблем у контексті фізичного та психоемоційного здоров'я підростаючого покоління.

Мета: на основі теоретичних та практичних знань щодо оздоровчого впливу туризму дослідити функціональний стан організму студентів першого року навчання під впливом

Матеріали і методи. У ході дослідження проведено оцінку та аналіз рівнів рухової активності та життєдіяльності 24 студентів ($13 \pm 2,34$ юнаків та $11 \pm 2,98$ дівчат) віком 17-18 років (спеціальності «Туризм» першого року навчання) методом формалізованої самозвітності (анкетування). Для характеристики функціонального стану серцево-судинної системи реєстрували показники САТ, ДАТ та ЧСС.

Адаптаційні можливості організму оцінювались за показником адаптаційного потенціалу (Р. М. Баєвський, 1987). Функціонально-резервні можливості серцево-судинної системи молоді досліджувались за результатами проведеної проби Руф'є. Отримані дані підлягали математичній та статистичній обробці за допомогою прикладної програми «STATISTICA 8.0». Для первинної підготовки таблиць і проміжних розрахунків використовувався пакет Excel

Матеріали та їх обговорення. Адаптацію студентів, особливо першого року, до навчання слід оцінювати як процес побудови певного стилю життя та пристосування до майбутньої професії. Сам процес фізіологічної адаптації є сукупністю трьох фаз – порушення внутрішньої сталості, зміна звичного стереотипу та формування нового алгоритму дій.

Вивчаючи проблему соціально-психологічної адаптації першокурсників, було акцентовано увагу на режимності елементів добового розподілу часу. У процесі дослідження встановлено, що починаючи з перших днів навчання, максимальна кількість часу (59,08%) включали дії та заняття із низьким рівнем рухової активності (заняття у навчальному закладі, підготовка домашнього завдання, перегляд TV, робота із гаджетами та дрібні побутові справи). Тривалість сну лише у $12,24 \pm 2,59$ (51,1%) осіб наближена до фізіологічної норми та становить 7-8 годин, інші респонденти взагалі не мають стабільної тривалості відпочинку.

Було визначено, що більшість представників когорти респондентів потерпають від того, що навантаження поєднанні із навчанням та вивченням нормативних дисциплін проводяться на тлі хронічної втоми та емоційного виснаження. Часті фізичні та психологічні перевантаження призводять до перенапруження ряду функціональних систем. Досліджені скаржилися на стан тривоги, порушення сну та відсутності відчуття відновлення.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що більшість респондентів мали негативний симптомокомплекс у анамнезі $13,44 \pm 3,23$ (56,3%) респондентів, особливо скаржилися на головний біль, втому, біль в очах, безсоння, тривогу, хвилювання та занепокоєння. Тривалість таких симптомів з боку нервової системи можуть неминуче призвести до зниження функціонального стану організму та різних передпатологічних станів.

Уже із перших тижнів навчання студентам було запропоновано програму, що включала систематичні оздоровчо-фізкультурні заняття у турклубі щодня, оздоровчо-туристичні походи тривалістю декілька годин. У програму практичного виконання було впроваджено кожні 14 днів проведення двуденних походів із дистанцією від 25 км із подальшим ускладненням маршрутів та підвищенням тривалості і відстані походів по заміській місцевості Сумської області (Україна). Тривалість програми оздоровлення студентів першого року становила 90 днів, тобто осінній триместр навчання.

Показники серцево-судинної системи (ССС) обстеженого контингенту відповідали наведеним в спеціальній літературі віковим нормам та не мали значних відмінностей, коефіцієнт варіації знаходився в межах значення.

У результаті проведеного дослідження було встановлено взаємозв'язок між рівнем рухової активності (РА) та показниками функціонального стану ССС. Різниця величин систолічного артеріального тиску (САТ) у обстежених із низьким та високим рівнем РА становить 7,17% ($123,04 \pm 5,52$ мм рт. ст. та $114,21 \pm 4,17$ мм рт. ст. відповідно; $p < 0,05$). У дівчат з високим та низьким рівнем РА різниця САТ (13,09%) є більшою, ніж у юнаків із вказаними руховими режимами. Встановлено відсутність статевих відмінностей показників діастолічного артеріального тиску (ДАТ) у осіб із низьким та високим рівнем РА, що пов'язано зі стабілізацією ДАТ за рахунок нервової регуляції, та випрямляючого ефекту периферійного опору.

Після впровадження програми оздоровчого туризму у студентів першого року навчання виявлено позитивну динаміку змін показників функціонально-резервних можливостей. Так за допомогою аналізу показників функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи із застосуванням проби Руф'є встановлено, що до початку дослідження у 52,12% обстежених відновлення після фізичного навантаження тривало довше ніж $2,31 \pm 1,21$ хв., тоді як після завершення дослідження і повторного обстеження контингенту, було встановлено, що їх кількість скоротилася до 20,42% осіб ($p < 0,05$, відповідно).

Рис. 1 Динаміка змін функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи студентів (%)

Вказаний факт підтверджую думку попередніх досліджень про оптимальність застосування навантаження аеробно-циклічного характеру для підвищення адаптаційної здатності ССС організму до різних умов перебування (рис.1).

Встановлено, що серед юнаків та дівчат до початку впровадження оздоровчої програми із низьким рівнем РА переважав стан незадовільної адаптації до умов навколишнього середовища (3,10 у.о. та 3,4 у.о. відповідно). Стан напруження механізмів адаптації більше притаманний юнакам та дівчатам із середнім рівнем РА. Після завершення реалізації програми оздоровчих туристичних походів, представників із високим рівнем РА визначено у двічі більше ніж на початку і спостерігався прямий зв'язок із підвищенням адаптаційного потенціалу молоді, що у свою чергу є інтегральним показником пристосованості до умов адаптації. Підвищення рівня РА свідчить про тенденцію до підвищення пристосувальних можливостей організму, оскільки у юнаків та дівчат з відповідним рівнем РА визначено стан задовільної адаптації (1,9 у.о. та 2,2 у.о. відповідно).

Отже, ґрунтуючись на аналізі отриманих даних, що свідчать про ефективність систематичного впровадження здоров'язбережувальних заходів у формі оздоровчого туризму, можна підтвердити, що наші висновки збігаються із результатами сучасних науковців (Прізвища вказати) про необхідність систематичного підвищення рухової активності та дотримання режиму життєдіяльності серед студентської молоді першого року навчання.

Висновки. Режимність елементів добового розподілу часу серед студентів побудована таким чином, що більшість справ які виконують протягом доби є характерними для гіпокінетичного стилю життя, тобто відповідають низькому рівню рухової активності.

Навчання та вивчення нормативних дисциплін проводяться на тлі хронічної втоми та емоційного виснаження. На фоні початкового етапу навчання було визначено ряд скарг на фізіолого-психологічному рівні.

Для підвищення функціональної адаптації студентів до нових умов перебування, була розроблена здоров'язбережувальна програма із використання форм і засобів оздоровчого туризму. Внаслідок чого спостерігалися ряд функціональних змін серед лімітуючих систем організму. У результаті проведеного дослідження було встановлено взаємозв'язок між рівнем рухової активності та показниками функціонального стану серцево-судинної системи (обернено пропорційна залежність між ієрархією рівня та проявами гіпертонії).

Після впровадження здоров'язбережувальної програми оздоровчого туризму у студентів першого року навчання виявлено позитивну динаміку змін показників функціонально-резервних можливостей на фоні підвищення рівня рухової активності та зниження напруженості механізмів адаптації оптимальність застосування навантаження аеробно-циклічного характеру для підвищення адаптаційної здатності серцево-судинної системи організму до різних умов перебування (рис.1).

ЛІТЕРАТУРА

1. Безруких М. М. Здоровьезберегающая образовательная среда и факторы, препятствующие ее созданию // Человек и образование, 2012. № 2 (31), С. 10–16.
2. Кудря О.Н., Белова Л. Е., Капилевич Л. В. Адаптация сердечно-сосудистой системы спортсменов к нагрузкам разной направленности // Вестник Томского государственного университета, 2012. № 3 (56), С. 162–166.
3. Томенко О. А., Лазоренко С. А. Рівень соматичного здоров'я і рухової активності студентів вищих навчальних закладів // Слобожанський науково-спортивний вісник, 2010. Випуск 2, С. 17–20.
4. Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності: збірник наукових праць – Харків: ХДАФК, 2016. – 358 с. – URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn055>.
5. Чалій Л., Кіндрат В. Місце спортивно-оздоровчого туризму в системі фізичної активності студентів закладів вищої освіти // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2018, № 2 (42), С.43 – 50
6. Мулик К. В. Спортивно-оздоровчий туризм в системі фізичного виховання школярів і студентів: монографія/К. В. Мулик. – Х.: ФОП Бровін А. В., 2015. – 418 с

REFERENCES

1. Bezrukykh M. M. Health-saving educational environment and factors hindering its creation // Chelovek y obrazovanye, 2012. № 2 (31), P. 10–16.
2. Kudria O. N., Belova L. E., Kapylevych L. V. Adaptation of the cardiovascular system of athletes to loads of different directions // Vestnyk Tomskoho hosudarstvennoho unyversyteta, 2012. № 3 (56), P. 162–166.
3. Tomenko O. A., Lazorenko S. A. The level of physical health and physical activity of students in higher education // Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk, 2010. Vipusk 2, P. 17–20.
4. Basics of sports tourism in recreational activity: a collection of scientific works – Kharkiv: KDAFK, 2016. – 358 p. – URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn055>.
5. Chaliy L., Kindrat V. The Place of Sports and Health Tourism in the System of Physical Activity of Students of Higher Education Institutions // Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society. 2018, № 2 (42), P.43 – 50
6. Mulyk K.V. Sport-improving tourism in the system of physical education of schoolchildren and students: monograph/K. V. Mulyk. – H.: FOP Brovin A. V., 2015. – 418 p.

The impact of health tourism on the functional state of the first year students 'organism

J. L. Tonkopei, L. M. Maksymenko, N. B. Chhaylo, V. O. Udovichenko

Summary. Today there is a tendency to decrease the physical health of students. In order to increase students' adaptation to the new conditions of education, a wellness program was introduced by means of wellness tourism, which gave a positive dynamics of functional physiological changes in the state of the organism. The relationship between the level of motor activity and the indicators of the functional state of the cardiovascular system was established. Improvement of indicators of functional reserve capacity and reduction of tension of adaptation mechanisms have been revealed.

Keywords: students, wellness tourism, physical activity, functional reserve capacity.

SOCIAL COMMUNICATIONS

Брендинг украинских городов как фактор развития внутреннего туризма в Украине

В. Перехейда

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Paper received 28.01.20; Accepted for publication 13.02.02.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-17>

Аннотация. Бренд города толкуется как комплекс знаков, символов, вызывающих у потенциальных и реальных посетителей определенный набор ассоциаций, эмоций, связанных с соответствующей территорией. Учитывая суггестивное влияние, которое оказывает бренд на сознание посетителей, брендинг украинских городов рассматривается как фактор развития туризма в Украине. Предложена авторская разработка методологических основ брендинга города как социокоммуникационной практики.

Ключевые слова: бренд города, брендинг, внутренний туризм в Украине.

Актуальность исследования. Абсолютное большинство украинцев, а именно 69 % (на 01.01.17), живет в городах¹. Поэтому современность, а тем более будущее Украины тесно связаны с урбанистикой. В этом общем демографическом тренде развивается и внутренний туризм в Украине – он становится во многом городским. Киев, Харьков, Одесса, Каменец-Подольский, Луцк, Чернигов – это только малая толика из того большого количества туристически привлекательных городов, которыми изобилует карта Украины.

Развитие городского туризма требует смыслового стержня – им является бренд города. Классическое определение этой нематериальной сущности дала Американская ассоциация маркетинга: бренд – это имя, термин, знак, символ, дизайн или комбинация всего этого, идентифицирующие товары или услуги определенного продавца или группы продавцов, а также отличающие товары или услуги от товаров или услуг конкурентов [4].

Поэтому бренд города имманентно суггестивен и связан с устойчивым набором ассоциаций, которые возникают в сознании, когда речь заходит о соответствующей территории. Большинство известных городов в мире имеют бренд, который воспринимается органично и самоочевидно: Париж – город романтики, Гонконг – город торговли. Для многих городов невозможно сформулировать бренд однословного, потому что эти города многогранные, кроме того, они быстро меняются, например, Глазго.

Сильные бренды украинских городов постепенно формируются как современные социальные конструкты. Для постсоветских городов, в частности украинских, проблема брендинга сложна и актуальна, учитывая, что в условиях развития собственной государственности, реконструкции национальной памяти им приходится не только производить собственное уникальное позиционирование, но и преодолевать последствия плановой экономики, обесценивания провинции на фоне всесоюзной метрополии, преодоления социалистического реализма в архитектуре, разрушения культурных памятников и тому подобного.

Украинским городам, если они стремятся привлечь как можно больше отечественных посетителей, придется формировать свой новейший дискурс – формировать и продвигать свой бренд, а это требует отработки методологии соответствующих прикладных коммуникаций.

Цель исследования – изучить потенциал брендинга города как фактора развития туризма в Украине.

Эта цель достигается через решение таких исследовательских **заданий**: изучить профессиональные источники по теме; выполнить эмпирические исследования; проанализировать результаты первичных и вторичных исследований; сделать выводы относительно потенциала брендинга города как фактора развития туризма в Украине.

Объект исследования – брендинг украинских городов.

Предмет исследования – методологические основы брендинга украинских городов, коммуникационный инструментальный бренд во внутреннем туризме в Украине.

Методы исследования. Исследование проведено в течение 2012–2018 гг. Использованы литературный метод для изучения печатных и электронных источников, в которых представлены взгляды исследователей на проблему. Таким образом проанализированы работы К. Л. Келлера, А. С. Безлюбченка, А. В. Завального, В. В. Кривошеина, Н. А. Степанюк и др. В период 2012–2017 гг. нами были осуществлены первичные эмпирические исследования: проведены 435 индивидуальных интервью с украинскими внутренними туристами и гугл-опрос (более 900 респондентов), выполнен дискурс-анализ более 800 отзывов и постов туристов в сегменте UAнета.

Уровень изученности проблемы.

Вопросы развития городов и брендинга городов активно дискутируются в различных областях знаний.

Авторы пособия «Урбанистика» (2015), специалисты по градостроительству, в типичном плане развития города выделяют следующие позиции:

- демографический прогноз;
- решение градообразующего комплекса города;
- планирование отраслевой структуры хозяйства, определение целей и перспектив экономико-производственного развития города;
- перспективы социально-культурного развития;

¹ Чисельність наявного населення України : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – С. 5.

• программа экологического развития города [2, с. 15].

По нашему мнению, в этом перечне не хватает социоммуникационных программ, в частности брендинга города.

Как известно, «бренд» происходит от английского «brand», что означает «клеймо». Экономист Н. Степанюк и соавт. напоминает, что издавна право на «бренд» заслуживали только высококачественные товары, чем они выделялись среди себе подобных. Бренд города – целостный комплекс признаков, оригинальных характеристик города, образных представлений, толкований, позволяющих идентифицировать этот город среди других в глазах целевых групп.

Бренд должен выполнять следующие функции:

- 1) идентифицировать город среди других;
- 2) формировать у целевых аудиторий чувство привязанности к городу, идентичности с ним,
- 3) быть гарантом качества города.

Для получения желаемого результата нужно, чтобы бренд выполнял все функции комплексно [6, с. 104].

Социолог В. Кривошеин, во многом отождествляя имидж и бренд, утверждает: «...Имидж как целенаправленно структурированный образ приобретает оценочное и мотивационное содержание, благодаря чему он оказывает влияние на поведение людей, носителей этого образа, на их отношение к реальным событиям. Относительно города имидж целесообразно рассматривать как нематериальный актив соответствующей территории, способствует вместе с другими ресурсами обеспечению устойчивого развития данной самоуправляющейся территории» [5, с. 76].

Западные исследователи разрабатывают методики измерения потенциала городских брендов. С. Анхольт предложил комплекс из шести основных критериев, а именно:

- 1) международное значение (вклад города в мировой прогресс);
- 2) месторасположение (живописность и климат местности);
- 3) потенциал (экономические и образовательные возможности города, которые могут быть предложены его гостям, эмигрантам и представителям бизнеса);
- 4) ритм жизни (количество привлекательных занятий и развлечений, что можно найти в этом городе);
- 5) условия (наличие необходимых бытовых условий и степень развитости инфраструктуры для проживания в городе);
- 6) люди (общая безопасность и дружеское отношение жителей города к гостям и эмигрантам) [цит. по: 1, с. 141].

Современные работы по проблематике брендинга и урбанистики интересны и полезны, но пока они мало обращены к проблеме применения брендинга для развития внутреннего туризма в Украине.

Брендинг городов мира: практический опыт.

Мы проследили опыт брендинга нескольких городов мира, пытаясь выявить сущности брендов, закономерности их успеха или неудачного применения.

Нью-Йорк – эклектичная человеческая масса и место, где каждый, независимо от пола, возраста и веры, может реализовать свою мечту. NYC прежде означает «воз-

можности», которые проявляется во всем, начиная от небоскребов и до повсеместно высококлассного обслуживания клиентов. Эта комбинация настолько захватывающая, что безупречно брендируется на любом объекте, начиная от бейсбольной кепки и до кофейной чашки. Корни мема «Я люблю Нью-Йорк» можно проследить с 1970-х гг., когда город проходил этап становления самосознания и производил месседжи о том, почему в него следует приехать. Нью-Йорк в течение нескольких десятилетий провел серию PR-кампаний, направленных на развитие репутации.

Сидней максимально реализовал возможности проведения Олимпийских игр 2000 года, скоординировав бизнес, туризм и разработку профиля для всего города. В результате появились логотип и бренд, которые сообщают о современном успешном мегаполисе на берегу океана, с дружественной неторопливой атмосферой и хорошим климатом.

Более сложной и менее успешной была история формирования бренда Лондона. Ценности бренда Лондона сфокусированы. Город имеет системные проблемы в управлении транспортом, охране правопорядка, охране окружающей среды. Для сравнения: бренд Нью-Йорка отражает прогресс; бренд Лондона говорит о неопределенности. Очевидный пример – маловыразительный и невыразительный логотип Олимпиады-2012.

Также не особенно сильна идентичность Торонто. Бренд Toronto Unlimited, запущен в 2005 г., не свел воедино различные лица города, в частности туризм и бизнес, не создал месседж о том, Торонто, по своей природе, круглосуточный город.

Сегодня эксперты утверждают, что Иерусалиму также необходим ребрендинг. Старинный «золотой Иерусалим» – столица крупнейшей мировой религии, на которую все имеют имманентные претензии. Но бренд должен иметь единую цель, поэтому сегодня речь идет о необходимости найти современный уникальный дискурс города.

Короткие ремарки о брендинге известных городов свидетельствуют: в условиях урбанизации брендинг городов остается актуальной и сложной проблемой, фактором конкуренции и коммуникаций.

Проблема брендинга украинских городов.

Обсуждение этой проблематики, как и попытки ее решить, в свое время активизировались в контексте организации Чемпионата Европы по футболу EURO-2012. Тогда были разработаны официальные логотипы украинских городов, которые, правда, вызвали неоднозначную оценку экспертов². В пример приводились всемирно известные города, которые можно узнать только по одной картинке: Эйфелева башня – Париж, Колизей – Рим, Статуя Свободы – Нью-Йорк, Биг-Бен – Лондон. А украинские?

Речь шла и о том, что бренд города формируют люди, а не создают дизайнеры с нуля. Поэтому было запущено проект «Бренд города – дело горожан», который позиционировали как некоммерческий, неполитический, построенный по принципу «снизу вверх»...

Также тогда для принимающих городов создавались

² Українські міста, що приймають фінальну частину Євро-2012, представили свої логотипи [Електронний ресурс] (10.05.10) // Режим доступу: <http://shnick.com.ua/archives/2960>

официальные бренды. К примеру, Донецк представлял себя как город «силы и красоты». Сочетание этих противоположностей в концепции было графически отображено в символах угля и розы, которые идентифицировали Донецк как промышленный центр, а вместе с тем как самый зеленый из индустриальных городов Европы³. Но EURO-2012 закончился, а с ним и погасла активность...

События конца 2013–2017 гг. с новой силой вынесли на повестку дня вопрос о региональных брендах и государственном бренде. В условиях гибридной войны устойчивые бренды – талисманы нации, основа сплоченности общества. Поэтому внутри- и внешнеполитическая задача формировать и продвигать украинские территориальные бренды не только не умалилась, а приобрела актуальность как элемент информационной войны и контрпропаганды. Ведь, как справедливо сказал основатель цифровой агентства «Postmen» Я. Медведь, «на нас нельзя не обращать внимание. Мы для мира – театр, иногда драматический, иногда комедийный. Украинская драма очень привлекает мир»⁴.

Усиливать узнаваемость и привлекательность украинских городов нужно еще и для укрепления и расширения внутреннего туризма в Украине – и этот аспект особенно важен в нашем исследовании.

Практические предложения по брендированию украинских городов.

Брендирование города как комплексная программа коммуникаций. Как превратить украинские города в популярные туристические дестинации? По нашему мнению, посредством активного брендирования, что с коммуникационной точки зрения является многосторонним диалогом.

Программа брендирования города должна предусматривать привлечение большого количества заинтересованных сторон к диалогу, адекватно представлять информацию об истории города, знаковые достопримечательности, места и ассоциированную с ними атмосферу, современные достижения города, планирование, текущие сроки тех или иных мероприятий по градостроительству.

Формирование бренда города – дело коллективное. К главным субъектам, которые должны были бы присоединиться к соответствующим коммуникациям и взаимодействиям, следует отнести:

- органы местной власти;
- экспертов по брендингу территорий;
- местные культурные, научные, образовательные, спортивные учреждения (музеи, театры, библиотеки, культурные центры и др.)
- региональные и местные медиа;
- общественные организации;
- бизнес-структуры и их объединения;
- жителей города.

Конечно, могут быть и другие субъекты, к примеру, во Львове с 2009 г. действует Институт города.

Команда, которая будет работать над брендом города,

должна осознавать, что ее главная задача – создать историю о городе, четко очертить его образ для внутренних посетителей, трансформировать всю инфраструктуру города таким образом, что речь шла о посещении города как своеобразной коммуникационной среды.

Определение внутренних туристов как целевой аудитории бренда. Обычно бренд города имеет три основные целевые аудитории: туристы, инвесторы и таланты⁵. Город продвигают или как туристическое направление, или как место, привлекательное для инвестиций, или как площадку для реализации талантов.

Для развития бренда города как фактора развития туризма в Украине аспект туристической привлекательности города – ведущий. В выявлении актуального уровня осведомленности о городе, его культурных артефактах, других интересных объектах, а также отслеживании прогресса этой осведомленности и запросов могут помочь опросы потребителей.

Определение внутренних туристов целевой аудиторией бренда города обуславливает комплекс дальнейших действий: обеспечение гостиничного фонда, развитие сети заведений питания, разработку экскурсионных программ и мероприятий, обустройство пешеходных зон в местах расположения туристических объектов и тому подобное.

Определение преимуществ города. Бренд города – это сильная коммуникационная идея, направленный и интегрированный миф.

В основе брендирования – позиционирование. Бренд города должен основываться на том, что уже есть в городе. Для этого прежде всего следует объективно оценить активы города, выявить его конкретное преимущество или преимущества. Например, отреставрированная дилетанткой-дизайнером фреска, получившая в Интернете название-мем «Пушистый Иисус», создала бренд испанского города Борха и привлекла тысячи туристов⁶.

Формула бренда заключается в том, чтобы сделать образ города осязаемым и ненавязчиво привлечь людей жить в этом формате.

Управление туризма Львовского городского совета, совместно с Институтом города, в 2015 г. провели исследование рынка отдыха туристов. Оказалось, что Львов ассоциируется у гостей города с кофе (48,2 %), архитектурой (47,9 %) и шоколадом (31,1 %), которые соответственно можно считать самыми сильными брендами Львова⁷.

Круг символов, лежащих в основе бренда города, создает идентичность. Желательно, чтобы эта идентичность была пригодной для универсального использования в разных странах и культурах, а вместе с четко отличалась от конкурентов. Успешный брендинг может превратить город в место, где люди захотят жить, работать и отдыхать. Сильная идентичность жизненно важ-

³ Бренд «Сила и красота» – новый образ Донечка [Электронный ресурс] (22.08.13) // Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/338515/>

⁴ Просувати бренд «Україна» в світі повинен кожен – Ведмідь [Электронный ресурс] (04.03.16) // Режим доступа: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27431914.html>

⁵ Как создать бренд города: 7 советов Жозе Торреса [Электронный ресурс] (17.02.2018) // Режим доступа: <http://www.the-village.ru/village/city/situation/123549-branding-gorodov-intervyu>

⁶ «Пушистый Иисус»: реставратор-дилетант из Испании случайно прославила город Торреса [Электронный ресурс] (01.03.2018) // Режим доступа: <https://vokrugsveta.ua/lively/pushistyj-iisus-restavator-diletant-iz-ispanii-sluchajno-proslavila-gorod-18-09-2017>

⁷ У Львові проаналізували туристичний ринок міста [Электронный ресурс] (18.01.2017) // Режим доступа: https://lviv.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/259748-yaki-turysty-buvaitu-lvovi-v-nyzkomu-sezoni

на, если город хочет соперничать с другими городами за внимание в туризме и бизнесе.

Идентичность со знаменитостями. Массовому посетителю интересные знаменитые люди. Брендирова город, нужно очертить круг тех, кто с ним связан: родился, жил, работал, приезжал и тому подобное. Такие места памяти должны иметь надлежащую информационную базу: мемориальные доски, памятники, музеи и др., по которой можно развивать туристические маршруты. Например, в г. Виннице 20 лет жил и работал выдающийся ученый, хирург, анатом, педагог Николай Пирогов. В Луцке в двухэтажном доме каменной постройки на углу улиц Драгоманова и Кафедральной в 1890-1891 гг. жила семья Косачей. Такие места архивируют время и культуру. Бренды городов должны их аккумулировать.

В то же время бренд города должен быть обращен к современности. Стоит привлекать как на постоянное жительство и работу, так и способствовать визитам известных современников: ученых – в местный университет, артистов – на гастроли, спортсменов – для участия в оргкомитете соревнований и тому подобное. Поощрением к этому могут стать как финансы, так и нематериальные ресурсы – живописная природа, экологичность региона, удобная инфраструктура и др.

Логотип и слоган как носители идентичности. Бренд – это направленность и интегрированность города как коммуникационного проекта. Эти аспекты бренда должны выражать логотип и слоган, которые, с одной стороны, аккумулируют современность, однако еще в большей степени выражают определенную претензию на будущее. Таким образом, логотип и слоган имеют отчетливо стратегическую миссию.

В 2012 г. проходил конкурс, среди финалистов были слоганы: «Киев – колыбель славянской славы», «Киев – город, где все начинается», «Киев. Живи. Мечтай. Люби», «Киев – мозаика впечатлений», «Киев – красота в многообразии»⁸. Сейчас ни один из них не нашел широкой поддержки.

Другие украинские города также находятся в поиске. Так в Харькове в наибольшей степени применяется слоган: «Харьков – город развлечений»⁹. Вряд ли он передает дух города.

Самоопределение города в логотипе и слогане вводит существенные изменения в плане перспективы, в частности, задает новые подходы к градостроительству и рекламе.

Создание визуального образа. Современный медиапотребитель – визуал, который активно интересуется фотографиями и видео. Поэтому, брендирова город, нужно поручать лучшим дизайнерам, фотографам, художникам, режиссерам-документалистам готовить соответствующие продукты, которые передают дух города.

Для привлечения внутренних туристов нужно разрабатывать различные информационные средства: веб-сайты, журналы, отчеты, брошюры и листовки. Такие

продукты должны содержать галереи фотографий, короткие обзорные сюжеты о городе, видео, тематически посвященные его интересным кварталам, важнейшим объектам и тому подобное. Это должна быть информация, которая дает первичные знания, а вместе питает воображение, эмоции, вызывает на диалог.

Бренд и работа с реальностью. Чтобы создать бренд, необязательно в городе иметь все самого высокого качества и совершенное. Главное – найти в нем что-то уникальное и донести соответствующую информацию до потребителя, сказав при этом правду. Брендирование не является способом замаскировать проблемы города. Брендирова город, следует активно работать над реальностью – через инвестирование, реставрацию, улучшение инфраструктуры, ежедневно делая город комфортным и эстетичным.

Бренд города – это не просто сильное претенциозное выражение. Это множество реальных деталей: маленькие чистые улицы, вкусная еда, радушие и глубокая заинтересованность жителей города быть послами бренда. Если жители будут гордиться своим городом, они непременно донесут это чувство к посетителям.

Поэтому бренд должен быть вполне реальным, осязаемым и измеримым. Сформулированные преимущества и цели следует постоянно мониторить, а по результатам корректировать брендинговую стратегию, рационально использовать финансовые ресурсы. Нужно четко спланировать, как намеченные задачи повлияют на экономику, социальную жизнь, рост ВВП, инвестиций и налоговых поступлений в бюджет, диапазон зарплат, количество студентов в местных вузах и тому подобное. Поэтому брендинговый проект города должен иметь четкую методологию, которая позволит распределять ответственность и оценивать эффективность.

Выводы. Брендирование украинских городов – коммуникационная практика, направленная на развитие новых образов, идентичности и ассоциаций. В условиях урбанизации современной жизни этот ресурс является важным и перспективным для развития украинского туризма.

Бренд города, как суггестивное средство, как узнаваемая марка, является определенной гарантией получения нового опыта, знаний и эмоций. Он должен формироваться как социальный конструкт: сохраняя свои общепризнанные основополагающие идеи, модернизироваться вместе с реальностью.

Проблема брендирования актуальна не только для крупнейших городов Украины, которые уже стали ее туристическими центрами (Киев, Львов, Одесса, Харьков, Каменец-Подольский, Чернигов, Луцк, Умань), но и для других, менее «раскрученных» городов и городков: Житомира, Винницы, Клевани, Острога, Переяслава и др.

Брендирование города требует методологически продуманного подхода: разработки программы по формированию, разработке и продвижению бренда. Реализовывать такую программу должна скоординированная группа, в которую следует привлечь представителей власти, бизнеса, специалистов по социальным коммуникациям, культурных деятелей, другие аудитории города.

⁸ Финалисты конкурса «логотип и слоган Киева» [Электронный ресурс] (12.03.2017) // Режим доступа: <http://www.adme.ua/logotip/finalisty-konkursa-logotip-i-slogan-kieva-84505/>

⁹ Зеленская Д. Туристическую карму Харькова испортил слоган [Электронный ресурс] (25.05.2017) / Дарья Зеленская // Режим доступа: <https://vecherniy.kharkov.ua/news/132958/>

ЛІТЕРАТУРА

1. Басюк Д. Формування туристичного бренда як фактор регіональної політики/Д. Басюк//Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 1. – С. 139–147.
2. Безлюбченко О. С. Урбаністика: навч. посібник/О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 274 с.
3. Біловодська О. А. Теоретико-методичні засади створення бренда міста/О. А. Біловодська, Н. В. Гайдабрус//Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 35–43.
4. Келлер К. Л. Стратегический бренд-менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом. – М.: Вильямс, 2005. – 704 с.
5. Кривошеїн В. В. Імідж міста: соціально-політичний вимір/В. В. Кривошеїн//Грані. – 2014. – № 6. – С. 76–82.
6. Степанюк Н. А. Брендінг міста у сфері туризму: підхід менеджер/Н. А. Степанюк, С. І. Цюх, Ю. І. Цибульський//Економіка та держава. – 2014. – № 2. – С. 103–105.

REFERENCES

1. Basyuk D. Formuvannya turystychnoho brenda yak faktor rehional'noyi polityky/D. Basyuk//Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy. – 2010. – № 1. – S. 139–147.
2. Bezlyubchenko O. S. Urbanistyka: navch. posibnyk/O. S. Bezlyubchenko, O. V. Zaval'nyy. – Kharkiv: KHNUMH im. O. M. Beketova, 2015. – 274 s.
3. Bilovods'ka O. A. Teoretyko-metodychni zasady stvorennya brenda mista/O. A. Bilovods'ka, N. V. Haydabrus//Marketynh i menedzhment innovatsiy. – 2012. – № 1. – S. 35–43.
4. Keller K. L. Stratehycheskyy brend-menedzhment: sozdanye, otsenka y upravlenye marochnym kapytalom. – M.: Vyl'yams, 2005. – 704 s.
5. Kryvosheyin V. V. Imidzh mista: sotsial'no-politychnyy vymir/V. V. Kryvosheyin//Hrani. – 2014. – № 6. – S. 76–82.
6. Stepanyuk N. A. Brendynh mista u sferi turyzmu: pidkhd menedzher/N. A. Stepanyuk, S. I. Tsyukh, YU. I. Tsybul's'kyi//Ekonomika ta derzhava. – 2014. – № 2. – S. 103–105.

Branding of Ukrainian cities as a factor of development of domestic tourism in Ukraine

V. Perekheida

The brand of the city is interpreted as a complex of signs, symbols that cause potential and actual visitors to a certain set of associations, emotions associated with the territory. Given the suggestive effect of branding on the consciousness of visitors, we consider branding of Ukrainian cities as a factor in the development of domestic tourism in Ukraine. We offer methodological principles of city branding as socio-communicative practice.

Keywords: city brand, branding, domestic tourism in Ukraine.

Освітній потенціал соціальної інформатики як дисципліни у рамках соціальних комунікацій

О. В. Ромах

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: oksana@romakh.com

Paper received 13.01.20; Accepted for publication 29.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-18>

Анотація. У статті розглядається феномен соціальної інформатики як міждисциплінарного та міжгалузевого явища. Зазначено, що у рамках соціальних комунікацій соціальна інформатика існує у вигляді наукової спеціальності, за якою захищаються кандидатські та докторські дисертації, проте дисципліни у рамках галузі досі не сформовано. Проаналізовано різні підходи та позиції вчених щодо розуміння поняття соціальної інформатики, а також його місця в гуманітарних та математичних науках. На основі отриманих даних розроблено дисципліну «Соціальна інформатика» у межах спеціальності «Журналістика».

Ключові слова: соціальна інформатика, інформатизація, соціальні комунікації, спеціальність «Журналістика».

Вступ. Соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без модернізації системи вищої освіти, спрямованої на підготовку фахівців на рівні міжнародних вимог. На сучасному етапі розвитку нашої країни до основних напрямів розвитку сучасного суспільства належить його інформатизація, пов'язана із впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (далі - ІКТ) у всі сфери науки, техніки, освіти, виробництва. Сучасне суспільство ставить перед освітою складне завдання: підготувати фахівця, який володіє не тільки певним багажем знань, але й здатного до постійного самовдосконалення, самоосвіти й адаптації до нових вимог. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ ст. пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформатизованому суспільстві. Важливо роль у цьому процесі відіграє журналістика, а отже і сам журналіст має бути фахівцем, який володіє ІКТ та розуміється на усіх процесах інформатизації суспільства.

Слід зазначити, що процес інформатизації суспільства – це об'єктивний, глобальний, соціальний процес, пов'язаний із підвищенням ролі і впливу інтелектуальних видів діяльності на всі аспекти життя людини. Особливість цього процесу полягає у тому, що на основі перспективних ІКТ значно підвищується ефективність всіх галузей, а одним із найважливіших ресурсів для поступу суспільства стають інформаційні ресурси. Поряд із цим, домінуючим видом діяльності у сфері суспільного виробництва стає збирання, накопичення, опрацювання, зберігання, передавання та використання різноманітних даних на основі сучасних ІКТ. Так, інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх швидке проникнення у всі сфери життя сприяли виникненню нового напрямку у сучасній інформатиці та соціальнокомунікаційній науковій парадигмі – соціальної інформатики. Знаменним для розвитку досліджень у галузі соціальних комунікацій став 2006 рік, коли постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 року за № 1718 «Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь» і

наказом Вищої атестаційної комісії України від 14 грудня 2007 року за № 67 «Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» держава фактично визнала галузь суспільного спілкування, в тому числі й масового, як окремий науковий напрям. До цього напрямку, який отримав шифр 27 «соціальні комунікації», увійшло сім спеціальностей, серед яких й спеціальність 27.00.07 – соціальна інформатика. Вища атестаційна комісія України у 2008 році створює під керівництвом професора В. В. Різуна експертну раду, що була покликана проводити експертизу наукових досліджень для присвоєння наукових ступенів кандидата й доктора наук із соціальних комунікацій. На сьогоднішній день захищено 4 кандидатські дисертації за названою спеціальністю, проте дисципліни «Соціальна інформатика» так і не було створено у рамках галузі. Оскільки соціальні комунікації є міждисциплінарною наукою, вважаємо, що варто послуговуватись уже набутим досвідом колег із суміжних галузей.

Короткий огляд публікацій по темі. Проблемі визначення змісту курсу «Соціальна інформатика» приділяють увагу багато вітчизняних дослідників, зокрема, Г. Брахман, О. Матвієнко, К. Серажим, М. Цивін, Є. Цимбаленко та ін., російських: К. К. Колін, Л. Г. Ніколаєва, А.В. Соколов, І. В. Соколова та ін.) та зарубіжних: П. Агр, А. Бішоп, Р. Клінг, С. Соєр та ін. Найзначимішим з них є досвід розробки, впровадження і навчання соціальної інформатики в системі класичної університетської освіти у процесі підготовки майбутніх вчителів інформатики, соціальних педагогів, викладачів соціології та інших фахівців, висвітлений у роботах Л. В. Астахової, К. К. Коліна, Н. І. Лапіної, Л. Г. Ніколаєвої, І. В. Соколової, Б. А. Суслакова та ін. Теоретичні основи соціальної інформатики закладені такими дослідниками, як В. Г. Афанасьєв, В. Б. Бритков, К. К. Колін, А.В. Соколов, І. В. Соколова, А. Д. Урсул, В. Ф. Халіпов та ін.

Мета роботи – розробити зміст дисципліни «соціальна інформатика» у межах соціальнокомунікаційної парадигми. Для досягнення мети ми виконували наступні завдання: проаналізувати поняття «соціальна

інформатика» в науковому дискурсі; визначити специфіку соціальної інформатики як міжгалузевого феномену; спроекувати курс «соціальна інформатика» для спеціальності «журналістика», який враховуватиме сучасні тенденції інформаційно-комунікаційного середовища.

Матеріали та методи. Розглянемо феномен соціальної інформатики у науковому дискурсі для того, щоб бачити освітній потенціал та перспективи розвитку в галузі. Термін «соціальна інформатика», як відзначив А.В. Могильов, з'явився в середині 70-х рр. XX ст. Становлення цієї дисципліни, що має фундаментальні і прикладні аспекти, відбувається і нині. Соціальна інформатика – науковий напрям, який вивчає комплекс проблем, пов'язаних з перебігом інформаційних процесів в соціумі та його інформатизацією. Соціальна інформатика розглядається як наукова база інформаційного суспільства, що зароджується [1, с. 16]. Предметом дослідження соціальної інформатики, якщо розглядати її як окрему науку, є процеси інформатизації суспільства, їх вплив на соціальні процеси, в тому числі на розвиток і місце людини в суспільстві, на зміну соціальних структур суспільства під впливом інформатизації [2, с. 25].

Як справедливо зауважує А. В. Соколов, проблематика інформаційного пошуку (теорія інформаційно-пошукових систем, інформаційно-пошукових мов), завдання автоматизації технологічних процесів та організації інформаційного обслуговування не мали істотної галузевої специфіки і обмежень. Тому виникає ідея побудови узагальнюючої теорії, яка охоплювала б всю інформаційну проблематику, що відноситься до соціально-економічних процесів і систем. До компетенції цієї теорії ставилися й інформаційні концепції в бібліотекознавстві, педагогіці, журналістиці та інших прикладних соціальнокомунікаційних науках, які послуговувались інформаційним підходом [3, с. 350].

Максимально узагальнений підхід до розуміння соціальної інформатики був здійснений в концепції А. Д. Урсула, яку можна віднести до соціально-філософських концепцій. Предметом соціальної інформатики, відповідно до цієї концепції, є взаємодія суспільства та інформаційно-комп'ютерної техніки, а завданням – виявлення закономірностей і тенденцій цієї взаємодії [4, с. 152]. В якості прикладного застосування соціальної інформатики А.Д. Урсул вважає просування ідеї «раціональної гуманістичної орієнтації інформатизації» з тим, щоб глобальне впровадження нових інформаційних технологій служило на благо, а не на шкоду людству.

Слід відзначити підхід до визначення соціальної інформатики К. К. Коліна, автора великої кількості публікацій з цієї тематики, у тому числі підручника «Соціальна інформатика» [5]. На його думку навколо інформатики формується цілий комплекс нових напрямів наукових досліджень, що знаходяться на стику з іншими науками, а саме:

- Соціальна інформатика (наука про процеси інформатизації суспільства);
- Біологічна інформатика (наука про інформаційні процеси в біологічних системах);

- Соціальна когнітологія (наука про розвиток інтелектуального потенціалу суспільства) та інші.

В даному випадку ми маємо справу з підміною понять, і соціальна інформатика, згідно концепції К.К. Коліна, позначає не науковий напрямок, а процес інформатизації соціальної сфери. Це наочно демонструється в підручнику, де превалюють саме сюжети, пов'язані з описом процесів розвитку інформаційних систем в соціальній сфері суспільства. Жодним чином не можна заперечувати важливість процесів інформатизації, однак, на наш погляд, соціальна інформатика як наукова дисципліна відноситься більше до соціологічних дисциплін, ніж до технічних, тобто соціальне повинна превалювати над інформаційним. У цьому розрізі заслуговує на особливу увагу підхід А. В. Соколова, який з початку 1970-х рр. розробляє концепцію соціальної інформатики як узагальнюючої теорії (метатеорії) соціальнокомунікаційного циклу наук [6, с. 36-40]. Так, А. В. Соколов вважає, що інформаційний підхід відіграє в науці дві ролі:

1. Роль одного з науково-дослідницьких інструментів в арсеналі будь-якої конкретної науки, наприклад, генетики чи психології, лінгвістики або бібліографознавства.

2. Важливий як спосіб конституювання наукових дисциплін, які називають предметом свого вивчення інформацію (інформаційні процеси) в цілому або їх різновиди.

У своїй монографії А. В. Соколов розглянув динаміку еволюції різних концепцій соціальної інформатики, систематизував їх появу хронологічно з певною мірою умовності по десятиліттях XX століття:

- соціальна інформатика I (1970-і рр.);
- соціальна інформатика II (1980-і рр.);
- соціальна інформатика III (1990-і рр.).

Наразі, незважаючи на наявність великої кількості публікацій у яких в тій чи іншій мірі зачіпають проблематику соціальної інформатики, ще не вироблений загальноприйнятий погляд на предмет і методи цієї наукової дисципліни. З цього приводу, А. В. Соколов зауважує, що методологія коректного інформаційного підходу вимагає чіткого поділу інформації як дослідницького інструменту і реально існуючих у суспільстві процесів комунікації, управління, пізнання (як об'єктів дослідження). У зв'язку з цим актуальна розробка теорії, предметом якої став би інформаційний підхід. Аналогом подібної теорії, на думку А. В. Соколова, є загальна теорія систем, що вивчає методологію системного підходу. У свою чергу, К. К. Колін зводить предмет соціальної інформатики до вивчення процесів інформатизації суспільства, що, на наш погляд, суттєво звужує область цієї наукової дисципліни. На думку автора можливі два режими використання інформаційного підходу:

1. Методологічний (його ще можна визначити як системно-орієнтований), коли інформаційні моделі та реальна дійсність відокремлюються один від одного;

2. Об'єктно-орієнтований, коли соціальна інформація ототожнюється з об'єктами [5, с. 34].

Другий підхід широко використовується в науці та практиці бо здатний виконувати описову функцію, а також супроводжує процеси інформатизації в суспільстві.

У першій концепції лежить розуміння соціальної інформатики як соціологічної, а не технічної, наукової дисципліни. З'єднання системного (або методологічного, в трактуванні А. В. Соколова) підходу з загальносоціологічним поглядом на процеси інституціоналізації, призводить до розуміння соціальної інформатики як гуманітарної наукової дисципліни. Навіть при такому підході соціальна інформатика, вважаємо, лишається в залежності від інформатики та інформатизації, адже вона наразі має глобальний, всепроникний характер, торкається власне й освітніх процесів.

Досліджуючи зазначене питання, Л. Г. Ніколаєва відзначила, що інформатизація освіти є невід'ємною складовою інформатизації суспільства. Вчена зазначає, що метою інформатизації освіти є:

- 1) Формування основ інформаційної культури фахівців в найрізноманітніших галузях знань і діяльності;
- 2) Інформаційне забезпечення освіти;
- 3) Індивідуалізація освіти на основі новітніх ІКТ.

Більш того, в умовах інформатизації освіти інформатика є однією з фундаментальних галузей наукового знання, в рамках якої вивчаються інформаційні процеси, методи і засоби отримання, опрацювання, передавання, зберігання та використання різноманітних даних і повідомлень, з цим ми цілком погоджуємось [7, с. 8].

В той же час, О. Матвієнко та М. Цивін відмічають, що предметна галузь соціальної інформатики розвивається досить швидко у відповідності з динамікою розвитку інформатизації суспільства. Навчальна дисципліна «Соціальна інформатика» є синтезом таких міждисциплінарних напрямів, як соціологія, інформатика, психологія, соціальна робота, економіка, журналістика, бібліотечні науки, правова сфера, в яких вивчаються соціальні наслідки інформатизації суспільства [8]. Наразі визначення змісту соціальної інформатики як навчальної дисципліни у галузі соціальних комунікацій є неоднозначним. Це пов'язано з тим, що даний курс вивчають у ЗВО студенти різних спеціальностей і спеціалізацій, отже має відбутись синтез знань без сутнісних втрат. Тому О. Матвієнко та М. Цивін пропонують «"Вивести" освітню спеціальність "Соціальна інформатика" із технічного (інженерного) профілю, що є теоретично та методологічно доцільним і обґрунтованим для подальшого розвитку і науки, і освіти за цією спеціальністю... Утворити робочу групу з науково-педагогічних представників спеціальностей "Книгознавство, бібліотечознавство і бібліографія", "Документознавство та інформаційна діяльність", "Консолідована інформація", "Міжнародна інформація" та інших і розробити Галузевий стандарт вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень — магістр) за спеціальністю "Соціальна інформатика", який був би адекватним сучасному стану та тенденціям розвитку наукової галузі "Соціальна інформатика", а саме її як науки про закономірності та форми руху інформації у суспільстві, виникнення якої зумовлене необхідністю вивчення процесів інформатизації суспільства та їхнього впливу на роль та умови існування людини.» [8, с. 35]. Якщо із першим тезисом ми повністю погоджуємось, то другий, на наш погляд, втра-

тив свою (формальну) актуальність, адже закон України «Про вищу освіту» від 2014 року затвердив академічну автономію – ЗВО отримали право впроваджувати власні освітні та наукові програми, а сучасний стандарт вищої освіти (від 20 червня 2019 року) орієнтований на компетентністний підхід, який «руйнує» усталені форми навчання на користь змісту.

Для створення курсу «соціальна інформатика» ми керувались ідеографічним підходом, у рамках якого ми: для дослідження наукового дискурсу і визначення специфіки соціальної інформатики як міжгалузевого феномену використали якісний аналіз джерел та узагальнення, абдукцію для забезпечення евристичної складової дослідження; для проектування курсу «соціальна інформатика», у рамках спеціальності «Журналістика», нам знадобився метод синтезу (для зведення набутої на попередніх етапах інформації) та ідеальне моделювання, формалізоване у вигляді елементів структури запропонованої дисципліни. Варто зазначити також, що у рамках виконання першого завдання ми частково послуговувались міждисциплінарним підходом, що продиктовано логікою дослідження такого складного феномену як «соціальна інформатика».

Результати дослідження. Використовуючи міждисциплінарний підхід при розробці курсу із соціальної інформатики ми спирались, зокрема, на розробки у педагогічній сфері. Так, О. В. Струтинська пропонує орієнтуватись на формування умінь [9]: 1) здійснювати інформаційну діяльність при роботі з ресурсами, що висвітлюють культурну спадщину суспільства; 2) здійснювати перетворення, передавання, зберігання й використання соціально значимих ресурсів у своїй професійній діяльності.

У процесі навчання курсу «соціальна інформатика», за тим же автором, розглядаються такі проблеми: 1) закономірності і проблеми становлення інформаційного суспільства, формування інформаційного середовища; 2) формування інформаційних ресурсів, розвиток особистості в інформаційному суспільстві; 3) розвиток соціальних комунікацій, інформаційно-обмінних процесів у суспільстві; 4) формування інформаційної культури людини; 5) забезпечення інформаційної безпеки людини. Поряд із цим, на думку Я. Б. Сікори, найвагомим елементом базової підготовки сучасних фахівців є вивчення дисциплін математичного циклу. На його думку, зумовлено це тим, що кількісні методи впроваджуються практично в усі сфери діяльності людини. Для підготовки висококваліфікованих фахівців, які вільно володіють комп'ютерною технікою та вміло застосовують її у своїй виробничій діяльності, доцільно використовувати потужні математичні програмні засоби. Такий підхід дає можливість індивідуалізувати процес навчання і контролю рівня знань, а також широко впроваджувати дистанційне та самостійне навчання. Також недостатньо висвітленою залишається проблема методики вивчення дисциплін математичного циклу у рамках гуманітарних наук, пов'язана зі специфікою розуміння та недостатньою обґрунтованістю (науковою) й ефективним використанням ІКТ в подібній підготовці майбутніх фахівців з соціальної інформатики. При аналітичному розв'язуванні низки задач із математи-

чного програмування часто необхідно виконувати складні обчислення як над числами, так і над масивами чисел (матрицями, векторами і тощо), що вимагає багато часу та спеціальних навичок [10]. Отже, соціальна інформатика як феномен у математичних науках також має свої недоліки. Важливо врахувати їх, проєктуючи дисципліну у межах журналістикознавчої парадигми.

Моделюючи зміст навчального матеріалу курсу «Соціальна інформатика», ми намагались перетворити його в змістовну структуру і, таким чином, адаптувати до застосовування в процесі його викладання різні методики. У зв'язку з цим попередньою умовою проєктування змісту навчального матеріалу є його структурування, тобто розчленовування на складові елементи, їх логізація і алгоритмізація, що в свою чергу сприяє упорядкуванню всієї методичної системи. Структурування навчального матеріалу здійснюється з метою актуалізації окремих питань, також для того, щоб привести його у відповідність з цілями, методами і засобами навчання.

Отже, ми виокремили наступні питання для вивчення соціальної інформатики студентами, які навчаються за спеціальністю «журналістика»:

- зміст і завдання соціальної інформатики як соціально-комунікаційного феномену;
- вертикальна та горизонтальна віртуальна комунікація;
- технічна грамотність та інформаційна культура;
- правові та етичні проблеми використання сучасних комунікаційних засобів;
- особистість в у віртуалізованому інформаційному просторі.

Повертаючись до теми актуальних методик викладання дисципліни, вважаємо, що ефективними будуть методи проблемного навчання, які в методиці навчання представлені евристичним і дослідницьким методами. Викладач організовує самостійну пошукову роботу для студентів, в ході якої вони засвоюють нові знання, вміння і розвивають навички. Також при проблемному методі стимулюється дослідницька активність, формуються творчі вміння. Структура навчання при такому підході може мати наступний вигляд [11]:

- створення проблемної ситуації та постановка проблеми;
- висування гіпотез, припущень про можливі шляхи вирішення проблеми, їх обґрунтування, вибір однієї або декількох;
- узагальнення результатів: включення нових знань і умінь в уже засвоєну систему, закріплення і застосування їх в теорії й на практиці.

Варто зупинитись також на основних завданнях дисципліни, а саме освітніх, виховних і розвиваючих. При формуванні освітніх завдань навчання ми спиралася на такі ідеї: ідея особистісно-орієнтованого навчання, яке полягає в тому, що процес вивчення соціальної інформатики повинен забезпечити особистість можливістю включення у використання інформаційних ресурсів суспільства; ідея контекстного навчання, тобто забезпечення студента в першу чергу тими знаннями, які дозволяють йому адаптуватися до будь-

яких технологічних та інших змін, що відбуваються в професійній сфері.

Таким чином нами були визначені наступні освітні цілі:

1. Формування уявлення студентів про соціальну інформатику, основні напрямки її розвитку.
2. Розвиток інформаційної культури студентів.
3. Формування дослідницьких навичок, умінь приймати правильні рішення при роботі з інформацією.
4. Формування уявлень про інформаційні ресурси та інформаційні процеси в сучасному суспільстві інформатизації та глобальної масової комунікації.

Виходячи із цілей запропонованої дисципліни можемо окреслити наступні завдання:

- формування знань про нову інформаційну реальність як у світі в цілому, так і в Україні;
- сформувати вміння швидко та ефективно орієнтуватися в новому інформаційному просторі, що лежить в основі навчання у ЗВО;
- розуміння важливості оволодіння комп'ютерною грамотністю, без якої неможливо органічно включитись в сучасний інформаційний простір і ефективно впливати на нього;
- методологічна підготовка до подальшого вивчення, освоєння і участі в розробці інформаційних технологій у відповідній предметній області.

Як зазначає Л. Г. Ніколаєва, «організувати виховання студентів в процесі вивчення соціальної інформатики - це, перш за все, гуманізувати цей процес, тобто здійснити «двоаспектне цілепокладання», пов'язане із соціальним розвитком студента, і з його особистісним розвитком... Соціальний розвиток студента тісно пов'язаний з процесом інформатизації суспільства. Останнім часом студенти схильні до масованого потоку відомостей з інформаційних систем і Інтернету. Вони не знають, як сприймати цю інформацію, існує думка, що хакери і крєкери – це еліта» [7, с. 35]. Таким чином дисципліна «Соціальна інформатика» має спиратись на те такі виховні засади: важливим є виховання інформаційної культури особистості; виховання адекватного реагування на інформацію, що надходить через електронні засоби масової інформації та соціальні мережі; виховання вміння правильно використовувати сучасне інформаційно-методичне забезпечення.

В результаті вивчення запропонованого курсу з соціальної інформатики студенти повинні знати: основний зміст і закономірності глобального процесу інформатизації суспільства, основні особливості функціонування соціальних мереж як одного з чинників синтезу журналістики та блогерства, мету й завдання правового регулювання в галузі масово-комунікаційних інтернет-ресурсів, види професійної діяльності, спрямовані на вирішення соціальних аспектів інформаційної безпеки особистості та суспільства. Студенти повинні вміти після освоєння курсу: визначати зміст процесу інформатизації суспільства та здійснювати його в журналістській діяльності; використовувати сучасну наукову термінологію, властиву для проблемної сфери соціальної інформатики; використовувати отримані знання при створенні журналістських матеріалів в сфері інформатизації суспільст-

ва; аналізувати, визначати та прогнозувати можливі наслідки подальшого розвитку процесу глобальної інформатизації як складової процесу інформатизації суспільства. Окрім цього студенти повинні мати уявлення: про проблеми і перспективи розвитку соціальної інформатики у сфері соціальних комунікацій; специфіку функціонування різних інформаційних ресурсів, побудову їх процесів; про багатовекторну, підсилену інформатизацію соціальних комунікацій; інформаційну етику та культуру журналіста як основного актора соціально-інформаційного простору.

Прослухавши курс із «соціальної інформатики» студент має оволодіти наступними компетентностями (згідно із прийнятим стандартом вищої освіти 061 «Журналістика» для бакалаврського рівня):

1. Загальні компетентності: Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій»; Здатність навчатися і оволодівати сучасними знаннями.

2. Спеціальні фахові компетентності: Здатність формувати інформаційний контент; здатність ефективно просувати створений медійний продукт; здатність до провадження безпечної медіадіяльності.

Зазначимо також програмовані результати навчання (відповідно до компетентностей): оцінювати свій чи чужий інформаційний продукт, інформаційну акцію, що організована й проведена самостійно або разом з колегами; виконувати пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел; використовувати сучасні інформаційні й комунікаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення для вирішення професійних завдань; розміщувати оперативну інформацію про свій медіапродукт на доступних інтернет-платформах; використовувати необхідні знання й технології для виходу з кризових комунікаційних ситуацій на засадах толерантності, діалогу й співробітництва.

Висновки. Проаналізувавши поняття «соціальна інформатика» у науковому дискурсі можемо констатувати, що це, в першу чергу, наукова дисципліна, що забезпечує систематичне вивчення і аналіз процесів збору, обробки, зберігання, організації, поширення,

оцінки і використання інформації в соціально-економічній сфері, в тому числі процесів трансформації суспільних відносин та соціальних інститутів під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Визначаючи специфічне коло існування соціальної інформатики, вчені виокремлюють поняття інформатизації, інформатики, інформаційного підходу. Активно також вивчаються процеси інформатизації освіти. Специфікою існування соціальної інформатики як дисципліни є входження одразу у декілька галузей наук – технічну, соціологічну, соціальнокомунікаційну. З одного боку це свідчить про актуальність та практичну потрібність у надбанні соціальної інформатики. З іншого – трактувати однозначно цей феномен не можна, будь-які спроби чітко окреслити всі його ознаки та функції робитимуться крізь призму конкретної науки, що звужуватиме справжній зміст, а отже зменшуватиме справжню цінність соціальної інформатики. Створена розробка дисципліни «Соціальна інформатика» для студентів спеціальності «Журналістика» складена на основі міждисциплінарного підходу, а також із врахуванням компетентностей, якими, згідно із новим стандартом вищої освіти, має оволодіти студент. Запропонована дисципліна є моделлю, спроектованою на наукових засадах, і, на наше переконання, має високий практичний потенціал. Структура моделі може бути змінена в будь-яких елементах, для того, щоб врахувати усі особливості викладання конкретного ЗВО, викладача, спеціалізації.

Вважаємо, що навчання курсу «соціальна інформатика» є важливим у процесі підготовки майбутніх журналістів, адже зміст дисципліни відображає особливості інформатизації суспільства, формування інформаційної культури медіадіяча, перспективні напрями у соціальних комунікаціях, а також зачіпає етику професійної діяльності редакторів та власників віртуальних ЗМІ, які мають нести відповідальність за інформаційну безпеку аудиторії, на яку спрямовують свій вплив. Отже, вважаємо, що у соціально-комунікаційній парадигмі соціальна інформатика має високий освітній потенціал, який можна і потрібно використовувати у рамках спеціальності «Журналістика».

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Д. Урсул, "Информатизация общества. Введение в социальную информатику: Учебное пособие", Москва, 1990, с. 152.
2. А. В. Соколов та А. И. Манкевич, "Социальная информатика и библиотечно-библиографические дисциплины", Социальные проблемы информатики, № 1, с. 36-40, 1974.
3. А. В. Соколов, "Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие", СПб, 2002, с. 350.
4. А. В. Могилев та Листрова Л.В., "Информация и информационные процессы. Социальная информатика", Спб: БХВ-Санкт-Петербург, 2006, с. 240.
5. К. К. Колин, "Социальная информатика: Учебное пособие для вузов", Москва: Фонд "Мира", 2003, с. 432.
6. Г. Ф. Бонч-Бруевич та Т. И. Носенко, "Социальная информатика: навчальний посібник", Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2013, с. 136.
7. Л. Г. Николаева, "Подготовка студентов педвузов по социальной информатике в условиях информатизации образования", Москва, 2007, с. 152.
8. О. Матвієнко та М. Цивін, "Соціальна інформатика": наукова та освітня спеціальність в Україні", Вісник Книжкової палати, № 3, с. 31-35, 2011.
9. О. В. Струтинська, "Курс "Соціальна інформатика" у педагогічному університеті", Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання, № 12, с. 182-185, 2012.
10. Я. Б. Сікора, "Використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі прикладної математичної підготовки майбутніх фахівців з інформатики", Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання, № 1(21), 2011.
11. Д. В. Гулякин, "Методическая система обучения социальной информатике в школе", Ставропол, 2004, с. 160.

REFERENCES

1. A. D. Ursul, "Informatization of society. Introduction to social informatics: a textbook", Moscow, 1990, p. 152. (in Russian).
2. A. V. Sokolov ta A. I. Mankevich, "Social Informatics and Library and Bibliographic Disciplines", *Social Problems of Informatics*, No. 1, pp. 36-40, 1974. (in Russian).
3. A. V. Sokolov, "The General Theory of Social Communication: Textbook", SPb, 2002, p. 350. (in Russian).
4. A. V. Mogilev ta Listrova L.V., "Information and Information Processes. Social Informatics", Spb: BHV-Sankt-Peterburg, 2006, p. 240.
5. K. K. Kolin, "Social Informatics: A Textbook for High Schools," Moscow: Fond "Mira", 2003, p. 432. (in Russian).
6. H. F. Bonch-Bruievych ta T. I. Nosenko, "Social informatics: a textbook", Kyiv: Univ. B. Hrinchenka, 2013, p. 136. (in Ukrainian).
7. L. G. Nikolaeva, "Training of students of pedagogical universities in social informatics in the context of education informatization", Moscow, 2007, p. 152. (in Russian).
8. O. Matviienko ta M. Tsyvin, "Social Informatics: Scientific and Educational Specialty in Ukraine", *Bulletin of the Book Chamber*, No. 3, pp. 31-35, 2011. (in Ukrainian).
9. O. V. Strutynska, "Course" Social Informatics "at the Pedagogical University", *Scientific journal of NP Dragomanov. Series 2: Computer-Oriented Learning Systems*, No. 12, s. 182-185, 2012. (in Ukrainian).
10. Ia. B. Sikora, "Using Information and Communication Technologies in the System of Applied Mathematical Training of Future Informatics Specialists", *Information Technologies and Teaching Aids: An Electronic Scientific Professional Edition*, No.1(21), 2011. (in Ukrainian).
11. D. V. Guljakin, "The methodological system of teaching social informatics at school", Stavropol, 2004, p. 160. (in Russian).

Educational potential of social informatics as disciplines in social communications

O. V. Romakh

Abstract. The article considers the phenomenon of social informatics as an interdisciplinary and interdisciplinarity phenomenon. It is noted that in the framework of social communications, social informatics exists in the form of a scientific specialty in which candidate and doctoral dissertations are defended, but discipline within the industry has not yet been formed. Various approaches and positions of scientists regarding the understanding of the concept of social informatics, as well as its place in the humanities and mathematics, are analyzed. Based on the data obtained, the discipline "Social Informatics" was developed within the specialty "Journalism".

Keywords: social informatics, informatization, social communications, specialty "Journalism".

Бібліотечна періодика в системі наукових періодичних видань

Т. С. Шагайденко

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: t.shelestok@gmail.com

Paper received 31.01.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-19>

Анотація. У статті здійснено видову класифікацію періодичних видань бібліотекознавчого спрямування. Аналіз поділу вітчизняних бібліотекознавчих періодичних видань здійснювався за ознакою цільового (функціонального) призначення. У результаті дослідження з'ясовано, що наукові видання бібліотекознавчого змісту поділяються на науково-практичні, науково-теоретичні, науково-методичні, науково-виробничі та збірники наукових праць, і займають одне з пріоритетних місць в системі наукових видань.

Ключові слова: *періодичне видання, вид, класифікація, наукова періодика, соціальні комунікації.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Періодичне видання бібліотекознавчого змісту займає важливу нішу в системі наукової періодики, охоплюючи питання соціогуманітарної сфери суспільства. Процеси, які відбуваються в світі – науково-технічний прогрес, глобалізація, розвиток комунікаційних технологій, впливають і на бібліотекознавчу періодику. А вже разом зі змінами світових процесів, реорганізовується і розширюється зміст бібліотечної діяльності, поступово переходячи в ширшу нішу – інформатизації, що обумовлює і зміни в фаховій періодиці.

Визначення видової класифікації буде сприяти оцінюванню ролі й місця бібліотекознавчої періодики в загальній системі періодичного друку. А вже періодика все ще розвивається, удосконалюється та частково й поступово переходить у мережеву, на що впливає розвиток комп'ютерних технологій, зручність електронного обміну та пошуку необхідної інформації. Періодичні видання бібліотекознавчого спрямування є специфічним об'єктом вивчення і потребують ґрунтовного аналізу приналежності до типологічної і видової класифікації, визначення їхнього місця в загальній системі періодичного друку.

Аналіз досліджень проблеми. До розгляду як українських так і зарубіжних видань бібліотекознавчої періодики та розвитку бібліотечної галузі зверталось багато науковців, зокрема Бейліс Л. [3], Масловська С. [7], Назаровець С. [10], Пастушенко О. [12], Шевцова Ю.. Дослідженню фахової періодики незалежної України присвятив свої праці Л. Бейліс, дисертаційні дослідження в галузі соціальних комунікацій, де розкрито особливості бібліотекознавчої періодики проаналізувала О. Пастушенко. Бібліометричний аналіз списків цитованої літератури наукових статей у фахових журналах досліджено С. Назаровцем. Тематичний зміст бібліотекознавчої періодики зарубіжних видань досліджено Ю. Шевцовою. Однак, визначення місця бібліотекознавчих видань в системі наукової періодики та визначення видової класифікації не були предметом дослідження, що зумовлює актуальність обраної теми статті.

Методологія дослідження полягає у використанні загальнонаукових методів і спеціальних методик: аналізу, синтезу, логічного методу.

Мета статті – проаналізувати бібліотекознавчі періодичні видання, як специфічний вид наукової періодики. **Завдання** – дослідити приналежність періодичних видань бібліотекознавчого спрямування до видової класифікації, визначити місце бібліотекознавчої

періодики в загальній системі періодичного друку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Значною складовою інформаційних ресурсів національного значення є друквані наукові видання, які виконують соціальну функцію забезпечення первинною науковою інформацією суспільство. Бібліотекознавчі періодичні видання – це спеціалізовані фахові видання (журнали, газети, збірники, бюлетені, праці науково-дослідних установ і навчальних закладів), що стосуються питань розвитку бібліотечної справи, теоретичного і практичного бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, а також суміжних галузей наук, зокрема інформатики, документознавства, джерелознавства, культурології, архівної справи. Розраховані на працівників бібліотечних установ, дослідників у сфері бібліотечно-інформаційних наук, книгознавців, архівознавців, документознавців, істориків, викладачів відповідних спеціальних вищих навчальних закладів та інших дослідників бібліотечної справи.

Такі видання сьогодні виступають засобом наукових комунікацій і слугують науковою спадщиною. «Справжній професійний бібліотечний журнал покликаний поєднувати важко поєднувані якості: науковість і загальнодоступність або популярність, тобто бути потенційно цікавим і досліднику-бібліотекознавцю, і представнику суміжних гуманітарних наук, і будь-якій людині, стурбованій розвитком культури» [8, с. 4].

Однак, на сьогодні важливим аспектом для публікації дослідником наукового матеріалу є вміння обрати гідний ресурс. Оскільки зі зростанням попиту на публікацію матеріалу – зростає кількість «хижацьких» видань, які не відповідають установленим правилам оформлення чи рецензування наукового тексту [1]. Фахівцям бібліотекознавчої галузі, науковцям і молодим вченим також важливо мати на увазі гідні наукові видання для публікації своїх наукових ідей та досліджень, оскільки періодичні видання бібліотекознавчого змісту займають важливу нішу в науковій періодиці та є специфічним об'єктом вивчення.

Загалом, як зауважила І. Галась: у багатьох випадках періодичні видання є єдиним засобом реконструкції та поглибленого вивчення недосліджених окремих етапів розвитку як суспільства, так й історії періодичної преси в Україні, привертаючи увагу в багатьох аспектах – бібліотечно-бібліографічному, джерелознавчому, історичному, науковому» [4, с. 34].

Наукова періодика – один з найважливіших інстру-

ментів для здійснення наукової комунікації між фахівцями в інтересах їхньої професійної діяльності. Наукові журнали, як правило, містять інформацію про теоретичні і прикладні дослідження та призначені для наукових співробітників – фахівців у тій чи іншій галузі науки. Однак не можна не помітити, що коло читачів наукового журналу не обмежується категорією наукових працівників, студентів чи аспірантів [10, с. 62].

З історичним плином часу та розвитком науки постійно змінюються потреби і настрої суспільства, що не може не позначатися на виданнях, які мають функціонувати відповідно до призначення і потреб читача. Періодика і досі залишається невід’ємним атрибутом сучасного життя. Кожне видання має своє функціонально-цільове призначення щодо викладу матеріалу та рівня сприйняття її читачами.

Як зазначає дослідниця М. Комова: «Зміст матеріалів періодичного видання характеризується визначеними ознаками: актуальністю та різнохарактерністю тематики, оперативністю і регулярністю виходу у світ; наявністю однієї або декількох організацій, органом якої (яких) виступає видання; сталість змістового спрямування, який не змінюється протягом тривалого часу» [5, с. 53].

Більшість періодичних видань бібліотечно-наукового спрямування є різновидом серіального видання, яке планується як необмежене, нескінчене у часі видання, його окремі випуски мають суцільну нумерацію, не повторюються за змістом [5, с. 55] виходять під постійною назвою і через визначені проміжки часу.

Бібліографи та книгознавці ще з 20-х років, обговорюючи проблеми класифікації друкованих видань, у багатьох роботах аналізували ознаки ділення, серед яких головним, визначальним «первинним» було визнано саме цільове призначення, вважаючи підставою для поділу видань саме функціональне, або цільове призначення [2, с. 128].

Ця ознака поділу друкованих видань використовується також у книгознавстві, видавничій справі та статистиці друку.

Зауважимо, що класифікацію періодичних видань із бібліотечно-наукового потрібно подавати за чинним національним стандартом ДСТУ 3017:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види». Згідно ДСТУ 3017:2015 видання поділяються на такі види: за цільовим призначенням; за аналітико-синтетичним переробленням інформації; за інформаційними знаками; за матеріальною конструкцією; за обсягом; за складом основного тексту; за періодичністю; за структурою; зокрема, бібліотечно-наукові видання за аналітико-синтетичним переробленням інформації належать до інформаційних; за інформаційними знаками – до текстових; за матеріальною конструкцією – до журнальних тощо.

За цільовим призначенням бібліотечно-наукові періодичні видання належать до наукових, частіше це наукові журнали і збірники наукових праць.

Під науковим розуміють журнал, що містить статті та матеріали досліджень теоретичного або прикладного характеру, призначений переважно фахівцям певної галузі науки. Видаються такі видання, як правило, університетами, академіями наук, науковими товариствами, міністерствами. Ілюстративний матеріал відсу-

тній, або представлений у вигляді графіків, схем, таблиць [6, с. 271].

Бібліотечно-наукова періодика належить до наукових журналів з різним цільовим (функціональним) призначенням (науково-практичні; науково-теоретичні; науково-методичні) [6, с. 271].

Кожне видання за цільовим призначенням має свою специфіку, зокрема, науково-практичні видання містять практичний виклад закономірностей, досліджуваних об’єктів, методи їхнього застосування у практичній діяльності, науково-теоретичні журнали включають академічні принципи досліджуваних теорій чи об’єктів, науково-методичні видання охоплюють методичні положення, рекомендації щодо подальших наукових досліджень. Збірники наукових праць включають виклад основних результатів досліджень, які передбачають обґрунтування доцільності та методів дослідження, достовірності отриманих результатів та теоретичних положень.

Визначення видової класифікації бібліотечно-наукових періодичних видань, здійснено згідно аналізу наступних часописів: «Бібліотечний вісник», «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку», «Вісник книжкової палати», «Бібліотечно-наукове. Документознавство. Інформологія», «Бібліотечна планета», «Світ дитячих бібліотек», «Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотечно-наукове та інформаційні технології», «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника», «Вісник Харківської державної академії культури», «Студії з архівної справи та документознавства», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики». Значна частина даних видань формують національну систему української фахової бібліотечно-наукової періодики (за Л. І. Бейлісом) та індексуються в Google Scholar, що і слугувало критерієм відбору для аналізу [3, с. 7].

Перелічені фахові бібліотечно-наукові видання належать до науково-теоретичних та практичних журналів, наукових, науково-виробничих, науково-методичних журналів, збірників наукових праць, у яких поєднуються різні тематичні напрями.

Наукові матеріали (теоретичні, практичні, методичні, виробничі) із галузі бібліотечно-наукового публікуються у виданнях «Бібліотечно-наукове. Документознавство. Інформологія», тому видання і виступає як науковий журнал, до науково-теоретичних та практичних видань належать: «Бібліотечний вісник», Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку, «Вісник книжкової палати», тому що у зазначених часописах публікуються матеріали науково-теоретичного та практичного характеру. «Бібліотечна планета» – науково-виробничий журнал, оскільки містять матеріали науково-виробничого спрямування. «Світ дитячих бібліотек» – науково-методичний журнал, де публікуються наукові матеріали методичного характеру.

«Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотечно-наукове та інформаційні технології», «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника», «Вісник Харківської державної академії культури», «Студії з архівної справи та

документознавства», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики», «Збірник наукових праць НБУВ – збірники наукових праць, оскільки у них представлені результати наукових досліджень з бібліотекознавства.

Бібліотекознавча періодика також займає чільне місце у загальній системі, адже «професійна періодика в діяльності бібліотеки – це, перш за все, центр консолідації професіоналів, джерело підвищення кваліфікації бібліотекаря, форум обговорення наукових питань і проблем професійного розвитку бібліотекарів, канал управління бібліотечною справою» [12, с. 41].

Отже, періодичні видання бібліотекознавчого спрямування займають важливе місце в системі наукової періодики, звичайно, фахівцям цієї галузі варто рівнятися на досвід європейських країн і з кожним роком не лише збільшувати кількісні показники видань, а й якісні.

Висновки. Проведений аналіз приналежності періодичних видань бібліотекознавчого спрямування до видової класифікації надав змогу отримати уявлення важливості ролі й місця фахової бібліотекознавчої періодики у загальній системі періодичних видань. Усі бібліотекознавчі видання належать до наукових, з них – частину видань становлять збірники наукових праць й наукові журнали, які мають підвиди: науково-практичні; науково-теоретичні; науково-методичні, науково-виробничі. Згідно дослідження, серед чисельності бібліотекознавчих наукових видань переважають збірники наукових праць.

Важко передбачити, яким чином буде розвиватися бібліотекознавча періодика, але можна припустити, що її майбутнє багато в чому буде залежати від загального розвитку системи періодичних видань, які займають важливу нішу соціальних комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dobson H. Think. Check. Submit: the campaign helping researchers navigate the scholarly communication landscape/H. Dobson // Insights. – 2016, Vol. 29 (3). – P. 228–232.
2. Акопов, А. Типология советских научнотехнических журналов: дисс. канд. филол. н.:А.Акопов.–Ростов Н/Д., 1979.–216с.
3. Бейліс Л.І. Українська бібліотечна періодика 1991–2005 років: основні тенденції розвитку [Текст]: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08/Л.І. Бейліс, 2006. – 18 с.
4. Галась І. Періодичні та продовжувані видання (журнали), випущені на терені України в 1944 – 1949 роках/І. Галась // Вісник Книжкової палати. – 2011. – №12. – С. 34-40.
5. Комова М. В. Документознавство: навчальний посібник/Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних і соціальних наук. – Львів-Київ: «Триада плюс», «Алерта», 2007. – С. 187
6. Кушнарченко Н. Документоведение: учебник/Наталія Кушнарченко. – Киев: Знання, 2000. – 460 с.
7. Масловська С.М. Професійне читання бібліотечних працівників: проблеми інформаційного забезпечення. Наукові праці НБУВ, 11, 284–298.
8. Матлина С. Г. Профессиональная библиотечная периодика. Какой ей быть? // Библиотечное дело. – 2007. – № 4. –С. 2–6.
9. Назаровець, С.А. Бібліометричний моніторинг використання українськими бібліотекознавцями інтернет-публікацій відкритого доступу. Вісник Харківської державної академії культури, 30, 104–110.
10. Наукова періодика в Україні: перспективи і проблеми розповсюдження/Т.М. Яцків // Наука України у світовому інформаційному просторі. – Вип. 5. – К.: Академперіодика, 2011. – С. 62-68.
11. Пастушенко О. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект: монографія/Олена Пастушенко; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського.– Київ, 2016.–564 с.
12. Чумакова Т.С. Профессиональная библиотечная периодика в библиотеках вузов Перми // Библиотеки вузов Урала. – 2011. – № 10.

REFERENCES

2. Akopov, A. (1979). Typology of Soviet scientific and technical journals (PhD Thesis), Rostov N/D., – 216 p.
3. Beily, L.I. (2006). Ukrainian Library Periodicals 1991-2005: main trends of development. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: NASU, National Library of Ukraine named after V.I.Vernadskyi
4. Galas, I. (2011). The periodic and continued editions (magazines), are published in a field of Ukraine in 1944 - 1949. The Bulletin of Book chamber, 12, 34-40.
5. Komova, N. (2007). Document science: manual. Lviv-Kyiv: Triada plus, Alert. – 187 p.
6. Kushnarenko, N. (2000). Documentary science: textbook. Kyiv: Knowledge. – 460 p.
7. Maslovska, S. Professional reading of library workers: problems of information support. Kyiv: Scientific works of NASU. – 11. – P. 284 -298.
8. Matlina, S. (2007) Professional Library Periodicals. What is it?. – Librarianship. – 4. – P. 2-6.
9. Nazarovets, S. (2010) Bibliometric monitoring of the use of open access online publications by Ukrainian librarians. – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture. – 30. – P. 104 –110.
10. Iatskiv, T. (2011) Scientific periodicals in Ukraine: the perspective and problems of interpretation, Science of Ukraine in the world information space. – 5. – P. 62–68.
11. Pastushenko, O. (2016) Book and periodicals in dissertation researches of independent Ukraine: social-communication aspect: monography/Olena Pastushenko; responsible editor. L. A. Dubrovina; NASU, National Library of Ukraine named after V.I.Vernadskyi. – Kyiv, 2016. – 564 p.
12. Chumakova, T. (2011) Professional library periodicals in libraries of universities of Perm. – University Libraries of the Ural. – 10. – P. 41-44.

Library periodicals in the scientific periodicals system

T. Shahaydenko

Abstract. In the article species classification of periodicals of librarianship direction is carried out. The analysis of the division of domestic of periodicals of librarianship was carried out according to the purpose, functional. As a result of the study, it was found that academic journals of librarian content are divided into scientific-practical, scientific-theoretical, scientific-methodical, scientific-production and collections of scientific works, and they occupy one of the priority places in the system of scientific publications.

Keywords: periodicals, species, classification, scientific periodicals, social communications.

Modern trends of reading organization as the latest characteristics of Ukrainian reading culture

Y. I. Shmyha*, M. S. Hurytska, O. D. Shmyha

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: shmyga2007@ukr.net

Paper received 09.01.20; Accepted for publication 22.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-20>

Abstract. The article defines the basic tendencies of the organization of reading by the Ukrainian media consumer, which are focused on flexibility in working with multimedia information, readiness for new forms of its presentation, rational search and selection of data. It is found that the determinants of pragmatic reading, dialogue of reading and reading interpretation of the book, technology of reading, surfing reading and visual organization of book material influence the formation of the newest characteristics of the reading culture of modern Ukrainians.

Keywords: *dialogue of reading, reading organization, reading pragmatism, surfing reading, reading technology, reading culture.*

Introduction. Today, the problem of reading is acquiring strategic importance: only an educated society can be able to compete and present its achievements to the world. Book reading is a condition for the intellectual development of the person and humanity. Now fiction in the traditional sense is losing its intellectual role in Ukrainian society. This trend indicates the «primitivization» of reading – the emergence of a generation for which reading is not a priority activity; a significant decrease in readership (especially among adolescents and youth); the appearance of a generation that does not read. Researchers point out the difficulties of cognitive processes in modern people and explain this by so-called «screen culture». The «reading crisis» is a negative trend that requires both reflection and practical steps. At the same time, the high status of the book as a high quality, cost-effective reading (literary classics, non-fiction) is preserved in the reader's culture. Transforming on various platforms (e-book, multimedia book), acquiring new design forms (art books, wimmelbooks), it remains a significant factor in public debate, a determinant of public opinion, and national consciousness. However, not all researchers consider today's reading situation to be a crisis. Although numerous studies have found a reduction in the space of book communication, the book still has a superior status in Ukrainian society.

The purpose of the study is to analyze the current trends in the organization of reading by the Ukrainian reader, formed in a dynamic and controversial reading culture.

Materials and methods. The purpose of the study led to a comprehensive approach to the choice of research methods. In the process of solving research problems are used such scientific methods as analysis and synthesis; structural-functional, axiological methods. Empirical methods have also been used. They are discourse analysis of over 100 messages from Internet users (sites: <http://blog.meta.ua>, <http://createyourlife.com.ua>, <http://akkerman24.com>, <http://chaspik.pp.ua>, <http://azbooka.com.ua>, <http://owomens.com>, <http://www.menshealth.com.ua>, <http://www.mikportal.org>, etc.), secondary analysis of sociological data.

Literature review. The main theoretical basis for the study were works on the subject: book science, publishing theory (S. Antonova, S. Vodolazka, N. Howard,

G. Jenkins, M. Zhenchenko, N. Zelinskaya, T. Krainikova, K. Migon, A. Milchin, M. Nizovyi, E. Ogar, V. Teremko, M. Timoshik, N. Chernysh, G. Shevtsova-Vodka); reading culture and media consumption (N. Abercrombie and B. Longhurst, M. Wolfe, G. Duke, J. Działoszynski, D. Morley, D. Smythe, W. Stevenson, Y. Habermas, S. Hall, V. Schramm; A. Vorontsova, O. Baryshpolets, Z. Kazanzhi, M. Likholetova, V. Rizun, Y. Finkler, O. Sharykov) and others.

The large number of scientific-theoretical works speaks about the multifaceted interest of scientists in the problems of the book, but the issues of representation, how readers perceive, interpret and use the book; the definition of the main trends in the organization of reading by the Ukrainian media consumer is still not well developed. This was the reason for the special study. Due to the fact that this issue remains out of the limelight of researchers on the theoretical foundations of publishing and social communications, this article has been devoted to it.

Results and discussion. Generalizing multilevel reading practices, one can agree with librarians: Although most domestic studies state a reduction in the space of book communication, it is now clear that «high status of the book remains» [4].

Nowadays, buying a book in Ukraine is not such a problem as it was decades ago, but the urgency of the question is growing: say what and why you read – and I will say who you are. Now, once a mass-reading society is conditionally divided into those who do not read, and those who read, and then the latter – into segments «by interests».

In recent decades, the readership of Ukrainians has changed dramatically. Empirical evidence and theoretical generalizations indicate its heterogeneity. Researchers (O. Baryshpolets, T. Krainikova, O. Fedorov, etc.) have identified three major layers of readers: competent, incompetent, and transitional. Therefore, this leads to the heterogeneity of the attitude and perception of the book, the ambiguity and multi-vectority of its conceptualization. However, this heuristically significant problem is currently left unaddressed by researchers.

Based on the discourse analysis of comments, reviews, readers' complaints, as well as secondary analysis of statistical and sociological data, we identified the main

tendencies in the organization of reading by Ukrainian consumers, which influence the formation of readership with new characteristics.

Next, we will consider these trends in details.

Reading pragmatism. Often the Ukrainian reader uses the book as a point of access to the information that the consumer needs for career growth, self-realization, self-improvement, achievement of life success. The book is a springboard in grasping information; the starting point in media consumption – all these important nuances we have noticed in the process of studying and analyzing discussions on the websites <http://akkerman24.com>, <http://chaspik.pp.ua>, <http://azbooka.com.ua>, <http://owomens.com>, <http://www.menshealth.com.ua>, <http://www.mikportal.org> and more. The main reason for the reader to refer to the book is the need to complete knowledge of a specific topic that arises in the course of study or professional activity. There are two main reasons for the presence of such a primacy in the information needs and interests of readers.

The first is the organization of the temporal space of the modern man. Currently, the proportion of working time is increasing and the proportion of free time is decreasing. The desire for a diverse life, the implementation of numerous diversified plans, requires so-called «Time management». The practical approach to the resource of time causes the lion's share of the acquisition of knowledge necessary for real results in self-realization of the individual. By this principle, this gets its proofreading.

The second reason for the priority of cognitive literature is the self-awareness of Ukrainians as unsecured people, which only increases their thirst for dedication to work and to seek redress in everything they do.

After all, according to the research of the Center for Social Monitoring and the Ukrainian Institute for Social Research. O. Yaremenko, of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, 48.5% of respondents said that «it is difficult to live, but it is possible to endure», and 33.6% said: «It is no longer possible to endure our difficult condition» [1, p. 179].

Therefore, the average Ukrainian circumvents his or her own information needs and, above all, satisfies the most necessary of them – in educational or professional information. Because for him, focused on personal output (which is often synonymous with well-being), well-being equals awareness, competence, and therefore, completeness in a particular social layer. The French sociologist E. Durkheim predicted the end of man's application of a «market» approach to his own spiritual culture: «Once the knowledge of literature was considered as an essential element of human culture in general, now there are times when it may be only one of the specialties» [2, p. 98]. This is what we follow when consumers read, but only what is needed at work. Therefore, readers are not referring to the book as their best friend (which has been an indisputable fact for many years) but rather as their best partner (which has not yet been verbalized but is already in operation). True, it often moves to second place – after the Internet.

Dialogue of reading and book's interpretation. The main function of any culture is creativeness. Reading culture is not an exception, since media consumption as a

process is inherent in the creativeness.

The creative potential of the reader's culture is resulted from the fact that it operates on the basis of dialogue. Readers say that they communicate with each other: exchange thoughts and books, focus on the recommendations of friends, choosing a proofreading. One of the Internet users says that she reads classics and, «if not classics, then I focus on the reviews of others» (Little_bird (24.11.2016) [Electronic resource] // What books do you read? // URL: <http://forum2.natali.ua/viewtopic.php?f=5&t=71559>). However, such communication is becoming more and more frequent - in the Internet space: «Of course, people read, laugh in vain. It's Another Thing that Reader's Clubs Have Turned Into The Wirth» (Loretta (09/17/2016) [Electronic resource] // General Meetings in Kiev // URL:<http://zku.org.ua/forum/viewtopic.php?t=176&sid=013e5b2d793a95c4b51c38202d551c8e>).

The dialogicality of reading the book is further noted by T. Krainikova, according to the theory of encoding/decoding of S. Hall media messages, the perception of the message by the consumer is interpretative and primary in defining the content. The reader is approached by a message embedded in the book, with distinct «semantic structures» rooted in his own ideas and experiences. The meanings acquired by him are «re-read» within the framework of individual and collective worldview. According to S. Hall's research, the perceived content is different from the content laid down by the author, which means that it is a product of the recipient's creativity or rather of co-creation with the author. Thus, T. Krainikova notes, «the text is always doomed to ambiguous and multiple reading by the media consumer» [5, p. 124]. And in a client-centric business environment, the reader is not only one who is «always right» but also one who determines the fate of the texts. After all, who needs texts that nobody reads?

In 2014, the discourse published the book «Euro-maidan. Chronicle of Feelings» - a collection of essays by Taras Prokhasko, Ivan Tsyperdyuk, Yuri Andrukhovych, Serhiy Zhadan, Yuri Vinnychuk. The book is co-authored with writer Vasyl Karpiuk. The project, thanks to the «GUTENBERGZ» settling company, was also implemented on an electronic platform, so it acquired video and audio tools to convey information. The modern multimedia project has attracted the attention of readers, but has not received unequivocally positive feedback. For example, the reader thinks: «Collecting five writers' columns/notes. These texts cannot be interpreted as an epoch or an account of the events of the Revolution of Dignity. In fact, the content of these small texts can be understood only by remembering the events of the winter of 2013-2014. Without knowing the context, the notes become fuzzy and gray. The fate of Taras Prokhasko, Ivan Tsyperdyuk and Yuri Andrukhovych was especially fateful. The spirit of those days does not speak through them. If you do not resurrect in the memory of the event, then the texts become quite «universal», those that correspond to the period 1991-2013. Of these three only Yuri Andrukhovich writes interestingly, but his desire to write as beautifully as possible, and so the text begins be perceived as false» (Danilo Sudin (22.04.2015) [Electronic resource] // Euromaidan: Chronicle of Feelings // URL:

<http://www.goodreads.com/book/show/21901781>).

Thus, readers today claim the role of gatekeepers in the information field. Before that, she definitely belonged to the editors. According to the research of K. Levin, D. White (summarized in the gatekeeper model), editors have traditionally selected among the many events that they believe are worth discussing in the media. This means that the formation of a public «agenda», «picture of the world» of the audience depended on the beliefs and tastes of those who let (or did not) broadcast the message or print [7, p. 50]. Today, however, the dictate of the reader arises: choosing media products on its own preferences, it calibrates the information space.

Reading technology. High-speed and constantly updated information streams encourage the media consumer to improve their own organization of data management. It easily masks touch screens, new gadget features, multi touch technology, and more.

In front of a competent reader, there are usually three screens: a TV, a computer, and a mobile phone (smartphone) that allows you to stay in the information field permanently. And also online. However, it «seamlessly» transitions from platform to platform, because it does not reject printed products. He is impressed by the fact that the information comes in multimedia form – like a combination of text, video, audio, graphics and more. However, according to experts, the world is moving to a single multimedia screen. For example, L. Ganja says: «In the field of media consumption, we are rapidly moving to «one screen» and the Internet anywhere in the world. The media will no longer be able to clearly divide into TV, radio, the Internet, and the newspaper. It will be one synthetic media for the way content is presented» [6].

There is also debate among Internet users about whether people read what they read and what media they read from. In one of them, opinions were divided: someone thinks that nobody reads anything, someone, on the contrary, emphasizes what they read, but from gadgets, and someone emphasizes that the biggest problem is this dependence on gadgets: «Many read both on the road and on vacation, but most are sitting at home staring at the TV. And here... no matter who reads or what reads, more important is another: paper goes to the background, technocracy begins to prevail in human life, people become dependent on the techno sphere. This is something that should bother you first» (agoldfinches (12/27/2016) [Electronic resource] // Why have people stopped reading books? // URL: <http://blog.meta.ua/~agoldfinches/posts/i4089689/>).

However, multitasking for a competent reader is not difficult: he usually uses several communication tools, and thus falls into many communication environments. The reader has the technical means and technologies, so today he freely searches for the necessary data, collects and organizes his information, creates his own multimedia archives.

By the way, resorting to instant and free internet access to electronic libraries, scanned documents, pdf-versions of periodicals, etc., saves considerable time and money.

The competent reader acts rationally, taking into account a wide choice of information sources: searches for data, compares sources according to the criterion for their requests, and in case of lack of the necessary information

goes to alternative sources.

Initially, it aggregates information that reveals the essence of the problem: looking for the main thing – the unnecessary rejects. Next is searching for details by complementary principle: read the text – view the video – listen to audio commentary – flips through the photo report.

The scientist V. Teremko explains: «The modern man is devoting less time to trusting the book. It has not ceased to read, however, in the mosaic of the information space, young people are dominated by the so-called memes – snippets of text, quotes, video and infographics... Using gadgets has opened the possibility for the reader to integrate not only into the space of ideas and content of the text, but also into the world of physical phenomena presented in it. Active electronic (synthetic) typography creates a fundamentally new style, emotional, humanitarian context» [8, p. 293]. This is an obvious change in media behavior – reader surfing; what V. Teremko calls «learning to read».

Surfing reading and visual organization of book material. When it is impossible to cover all messages, the media consumer gets acquainted with them mostly by the method of «surfing», arbitrarily moving from one source of information to another (from the traditional book to the Internet materials, from the Internet materials to the tele-content, etc.), scanning diagonally and not processing any by the end of. One of the first to trace this newest way of reading is an American public scientist, information technology specialist N. Carr (Nicholas Carr) in the famous essay «Is Google making us stupid?» (2008) («Does Google make us more stupid?»): «Now my brain is set up to receive information in the same way that the Network disseminates it: in a rapidly moving stream of particles. I used to be a diver in the sea of words. Now I'm racing on the surface like a guy on a motor boat» [3]. Therefore, the slow «immersion» in the thicker knowledge is counteracted by the rapid «flight» over them.

Sphinx reading is a controversial phenomenon; it can be seen in two ways: as a newest reading method that produces the latest results, and as ersatz reading. On the one hand, surfing is, by its very nature, an ersatz of reading, as many Ukrainians read little or very little. Interesting in the moment of search information in the future becomes unnecessary, since the whole process of surfing the sites – a kind of game, entertainment. From this point of view, internet surfing is a denial of rationality – a crooked mirror of reading, because traditional reading is an inherently analytical process [10]. This kind of reading is like a computer-based adventure game: you can travel endlessly, the plot is unpredictable, and you are your own master, because everything depends on your desires and skills. On the other hand, it is a purely postmodern way of grasping the world: when to start from anywhere in hypertext. After all, the entry point does not matter: you know a priori that you will never read it, and you will not comprehend. Surfing reading a priori involves focusing on visual images and effects – a kind of eye-stoppers. Researchers today emphasize that text rendering is a prerequisite for text attention today. And it is obvious in reading books. The editorial board of «Chitomo» organized the rating of books in 2015 and concluded: «The greatest demand is the frantic demand for adult coloring

books, which has been met by a number of publishers. Thus, these editions became top-level for three publishers, with the sold copies of some of them (86 and 89 thousand copies) significantly ahead of the circulation, for example, of fiction editions (from 500 to 37.5 thousand copies)» [9]. Therefore, readers have preferred a book product focused on visual information that is relaxing.

Conclusions. Analysis of the motivational content of individual reading practices revealed the pragmatization of reading: the book attracts the modern reader with its practical utility. Among today's readers is a segment of individualists, focused on personal results. In the face of the vast choice of platforms and sources of information, attention to the book product will directly depend on the competence and usefulness of the text for the average reader.

Reading culture is based on communicativeness: existing dialogue ensures integration of society and social groups. It is involved in numerous communications, especially with the professional publishing culture and the culture of the book as a publishing product. That is why media audiences emerge as a product of fragmentation of

the general readership.

The modern reader can easily master high-speed information flows using several communication tools at the same time. Knowledge of technology allows the reader to find, store information, create their own multimedia archives, acting rationally when choosing information sources.

The surfing method allows you to move arbitrarily from one source of information to another without processing one to the end. Such reading can be seen as a new way of producing certain results, and as a substitute of reading, reflecting a postmodern way of reaching the world.

The functional significance of the analysis of current trends in the organization of reading by the Ukrainian reader represents how readers perceive, interpret and use the book. The result of the book reading is that the reader removes from the consumed information knowledge, values, worldview, on the basis of which he develops his own «picture of the world», acquires identities and integrates into various social groups.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакірева О. М. Соціально-економічне самопочуття населення України: березень 2012 р. // Український соціум. 2012. № 2 (41). С. 172–192.
2. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Москва: Канон, 1995. 352 с.
3. Карр Николас. Делает ли Google нас глупее? // Медиаэкология. URL: <http://media-ecology.blogspot.com/2011/03/google.html> (дата звернення: 10.12.2019).
4. Кравченко С. В. Читання як соціокультурний феномен. URL: http://yunilibr.rv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=360&Itemid=140 (дата звернення: 20.12.2019).
5. Крайнікова Т. С. Культура медіаспоживання в Україні: від консьюмеризму до просьюмеризму: монографія. Бориспіль: Люксар, 2014. 372 с.
6. Пакош І. Цифрова реформа чи цифрове гетто? URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?tsifrova_reforma_chi_tsifrove_getto&objectId=1260132 (дата звернення: 20.12.2019).
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер. 2001. 656 с.
8. Теремко В. І. Видавництво-XXI. Виклики і стратегії: монографія. Київ: Академвидав, 2012. 328 с.
9. Українські бестселери 2015: версія видавців. URL: <http://www.chytomo.com/news/ukraiinski-bestseleri-2015-versiya-vidavciv> (дата звернення: 26.12.2019).
10. Шмига О. Д. Серфінгове читання як феномен читацької культури // Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: тези II Міжнародної науково-практичної конференції. 16 листопада 2017 р., Київ. 2017. С. 73-75.

REFERENCES

1. Balakireva, O. M. (2012), "The social and economic well-being of the population of Ukraine: March, 2012", *Ukrainkii Socium [Ukrainian Society]*, no. 2 (41), pp. 172–192.
2. Diurkgeim, E. (1995), *Sociology. Its Subject, Method and Purpose: a Textbook*, Kanon, Moscow, 352 p.
3. Carr, Nikolas (2011), "Is Google Making Us Stupid?", available at: <http://media-ecology.blogspot.com/2011/03/google.html>
4. Kravchenko, S. V. (2013), "Reading as a social and cultural phenomena", available at: http://yunilibr.rv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=360&Itemid=140
5. Krainikova T. S. (2014), *Media consumption culture in Ukraine: from consumerism to prosumerism, a Monography*, Liuksar, Boryspil, 372 p.
6. Pakosh, I. (2016), "Digital Reform or Digital Ghetto?", available at: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?tsifrova_reforma_chi_tsifrove_getto&objectId=1260132
7. Potcheptsov, G.G. (2001), *The Theory of Communication: a Textbook*, Vakler, Moscow, 656 p.
8. Teremko, V. I. (2012), *Publishing – XXI. Challenges and Strategies*, Akademydav, Kyiv, 328 p.
9. Chytomo news (2016), "Ukrainian bestsellers 2015: the publishers' version", available at: <http://www.chytomo.com/news/ukraiinski-bestseleri-2015-versiya-vidavciv>
10. Shmyha O.D. (2017), "Surfing reading as a phenomenon of reading culture: November, 2017", *Sotsialni komunikatsiyi v interkulturnomu prostori: tezy II Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi [Social Communications in the Intercultural Space: Abstracts of the Second International Scientific and Practical Conference]*, pp. 73-75.

Біографічна, автобіографічна, психолінгвістична реконструкція особистості письменника в портретно-біографічній галузі

М. Ю. Воронова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: malvinavoronova@gmail.com

Paper received 31.01.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-21>

Анотація. Ця стаття є структурною частиною великого дослідження, присвяченого проблемам реконструкції особистості, можливостям збереження різноманітної інформації про особистість та способам її декодування. Йдеться про компаративний аналіз біографічних, автобіографічних, мемуарних джерел, а також про аналіз мови художнього тексту як унікального носія свідомості письменника. Наукова стаття містить опис локального авторського експерименту, пов'язаного з кількісно-лексичним аналізом художнього тексту з метою виявлення емоційного стану письменника в окреслений біографічний період.

Ключові слова: реконструкція особистості, портретно-біографічна діяльність, художній текст.

Вступ. Ця наукова розвідка є послідовним продовженням авторських досліджень портретно-біографічної галузі, теорії та практики документального портретування, а також відкриває цикл авторських статей, присвячених збереженню пам'яті людства про окремих особистостей та їх інформаційно-біографічну, портретну реконструкцію. У цьому конкретному дослідженні йдеться про реконструкцію особистості письменника шляхом експериментального дослідження художнього тексту – як унікального інформаційного джерела – у поєднанні з компаративним аналізом біографічних, мемуарних фактів тощо. Його актуальність має універсальний характер, тому що питання відтворення достовірного образу людини в ході історії людства становить позачасовий інтерес. Новітнім же є авторський погляд на можливість комплексної – біографічної, автобіографічної, психолінгвістичної – реконструкції особистості письменника, можливості пошуку більш повної та різнобічної інформації про нього на основі розшифрування тих елементів його свідомості, що закодовані в його творчості, різними, зокрема експериментальними шляхами.

Короткий огляд публікацій за темою. З огляду на те, що портретно-біографічна галузь у науковому дискурсі не вивчається комплексно (і, як правило, назагал йдеться про локальні роботи, присвячені окремим особистостям чи окремим проблемам портретування), ця наукова розвідка спирається на попередні авторські наукові пошуки (та їхню апробацію), а також на існуючі в історії науки спроби в цьому напрямку. Як відомо, в Східній Європі темою портрета в мистецтві займалася радянська дослідниця М. Андронікова [1; 2], погляди якої враховано під час попередньої розробки теми та екстрапольовано на власне емпіричне поле. У цьому ж конкретному дослідженні авторська позиція спирається на попередні індивідуальні наукові розвідки, що мають систематичний і послідовний характер, а також містять наукову логіку освоєння портретно-біографічної галузі: «Теорія та практика публіцистичного портрета. Монографія», «Критико-біографічний літературний портрет: публіцистична концепція жанру», «Особистість у публіцистичному портреті: пізнання й вираження в слові», «Пластичність та аналітичність центрального образу в літературному портреті», «Феноменологічний зміст публіцистичного портрета» [11; 8; 9; 10; 12].

Мета. Метою цього дослідження є відтворення й окреслення різноманітних можливостей пізнання людини задля ефективного її портретування, включаючи експериментальні психолінгвістичні методики (одна з яких і використовується в ході роботи). Були встановлені відповідні до мети завдання: 1) узагальнити проблематику вивчення біографічного, мемуарного, автобіографічного матеріалу в процесі портретування; 2) визначити найбільш ефективні шляхи дослідження життя і характеру людини; 3) вивчити існуючі погляди на особистість автора; 4) визначити можливості декодування елементів свідомості особистості за художнім текстом із подальшими біографічними та психологічними інтерпретаціями.

Матеріали і методи. У ході дослідження застосовувалися методи, необхідні для забезпечення найбільш точного виконання встановлених завдань: метод узагальнення (для узагальнення наукових поглядів щодо окресленої проблематики); компаративний аналіз (порівнювалися погляди на особистість автора та методики відтворення особистості); лексичний (кількісний) аналіз застосовувався щодо художніх текстів; біографічний аналіз застосовувався щодо біографій відомих особистостей; психологічний аналіз застосовувався в процесі формулювання гіпотез щодо поведінкових мотивів людини в тій чи іншій життєвій ситуації.

Як уже було зазначено, це дослідження спирається на попередні наукові розвідки автора, а також на його дванадцятирічний практичний досвід роботи в жанрі публіцистичного портрета. Саме практика, що встановлює робочі завдання, ставить основоположне питання щодо методів і засобів, якими портретист здійснює реконструкцію особистості. Емпіричними матеріалами дослідження були автобіографії, біографії відомих письменників, спогади про них; йдеться про Л. Українку, М. Коцюбинського, М. Булгакова, а також їхні художні тексти. У своїх узагальненнях автор спирається на власну практичну роботу в портретно-біографічній галузі, зокрема на дослідження біографій О. Менья, С. К'єркегора, М. Цветаєвої, М. Волошина, М. Пруста та ін.

Результати та їх обговорення. У першу чергу значимо границі «повноважень» біографа і портретиста, що впливають з їхньої професійної мети. Основне завдання біографа – відновити хронологію життя особистості, зібравши всі доступні йому факти. І це, перева-

жно, архівна робота та робота з різними інформаційними джерелами, включаючи автентичний запис спогадів і свідчень про людину; реконструкція факту і докладна, всебічна хроніка життя є кінцевим результатом діяльності біографа. У портретиста зовсім інша «генеральна лінія»: спираючись на різні біографії, мемуарні, автобіографічні свідчення, діяльність героя, він реконструює його особистість. Професійна біографія відповідає на питання: «як він жив», професійний портрет – «яким він був». Для біографа важливо зібрати «всі факти», для портретиста – залишити в фокусі тільки ті, що є ключовими для розуміння характеру людини. Біограф пізнає людину в послідовності подій його життя, портретист – у зв'язках між подіями і в ставленні до них. Останній спирається на кілька інформаційних платформ: біографію (або біографії, якщо їх декілька), мемуарні, автобіографічні свідчення, діяльність (творчість) людини. Кожне окреме інформаційне джерело заслуговує критичного погляду та компаративного, перехресного аналізу.

Критика мемуарних свідчень – самодостатня і велика за обсягами тема, і тут ми дамо лише кілька штрихів до неї. По-перше, життєвий комунікаційний простір кожної особистості обмежується певним колом людей. І якість цього кола згодом сильно позначається на спогадах, що лишаються. Наприклад, глибокі духовно-релігійні ідеї О. Меня, як і сам його образ, було з різних причин значно спрощено в мемуарах про нього [22; 24]. І портретист, працюючи над реконструкцією його особистості, мимоволі мусить занижувати його інтелектуальний масштаб, адже спирається, аналізує, посилається на ті проєкції його «я», що лишилися у свідомості його оточення.

По-друге, важливим є не лише зміст сказаного, але й – хто говорить: якість аналітичного апарату людини, її спостережливість, відсутність/нааявність упереджень тощо. Аналіз і критика джерела є першою запорукою істини в роботі з мемуарами. По-третє, мемуарні свідчення залежать також від соціальних (іноді й біологічних) ролей, що люди виконують по відношенню один до одного. Донька згадує – батька (спогади І. Коцюбинської [14], до прикладу) чи мати (спогади А. Ефрон [25]), дружина – чоловіка (спогади М. Волошиної [7]). Аналіз цих свідчень повинен враховувати ті табу, які накладають соціальні ролі на наші оцінки й спостереження щодо інших осіб.

На перший погляд, оповідь про життя, що написана від першої особи, – автобіографія – містить інформацію про людину з перших рук, але насправді це джерело інформації в жодному разі не самодостатнє і не може бути об'єктивним. Учені, політики, бізнесмени в своїх автобіографіях лишають відбиток життєвої етики (як жив, що робив, що цінував, чим нехтував, на чому акцентував увагу тощо); автобіографії митців містять не лише етику, а й естетику (які образи/враження запам'ятав, як їх втілював тощо). Утім, обидва типи містять той образ людини, що вона хотіла залишити по собі, однак це не тотожно тому, якою вона була в дійсності. Автобіографія містить лише суб'єктивний кут зору особистості на себе, своє життя, епоху, оточення тощо.

Автобіографічні твори втілюються в різних формах: інтимні записки, що здійснюються протягом життя, і не завжди призначаються для публікації (листи, щоден-

ники, журнали, мемуари і спогади); опубліковані автобіографії, що є самодостатніми літературними творами, до прикладу, «Самопізнання. Досвід філософської автобіографії» Н. Бердяєва [4], «Історія однієї душі» св. Терези Лізьєської [20].

Документальна автобіографія є матеріалом для звірення і перехресного аналізу з іншими інформаційними джерелами біографічного характеру, вона містить факти та світоглядні цінності, а маска, якою неминує прикривається особистість в ході її написання, є хорошим поштовхом портретисту – шукати те, що вона приховує. До прикладу, «Інші береги» В. Набокова [18] допомагають відновити настрій дитинства і юності письменника, зрозуміти його ставлення до першого кохання, батьків чи революції, яка позбавила його батьківщини, проте маска стриманого ерудита, якою він прикривається в цьому тексті, приховує його внутрішню правду. І це дає потужний поштовх – шукати її в інших джерелах, і ставить завдання перед портретистом – зняти її, знайти справжнє обличчя людини поза естетичним полем та поза тими соціальними табу, якими керується кожна людина, приміряючи на себе етичний ідеал-маску.

Ще більших зусиль щодо декодування особистості в тексті потребує художня автобіографія, яку автор (автобіографічного роману, повісті чи оповідання) для того і обрав, щоб, розповідаючи про себе, максимально уникнути прямих зіставлень. Хрестоматійним прикладом є роман видатного датського філософа С. К'єркегора, присвячений його драматичним відносинам з Регіною Олсен – «Щоденник звабника», що був частиною великої філософської роботи «Або-або» [13]. Приховуючи себе в образі головного героя і ховаючись за псевдонімом, С. К'єркегор робив все можливе, аби приховати себе від публіки, але чекав на те, щоб його кохана дізналася про справжнє авторство роману і прочитала текст як його інтимне визнання любові і провини. Власне, приховати, щоб тебе викрили, – провідна тема письменницьких автобіографій. І величезне, складне тло для аналізу.

Із дослідницького погляду автобіографічна проза цікава саме тим, що в ній приховано, що можна спробувати віднайти та намагатися розшифрувати (а також дати відповідь: чому художник приховав саме ці, а не інші факти/емоції). Кількість автобіографічних романів, що відомі світу, – вагомий аргумент проти теорії М. Бахтіна, який дещо категорично заперечував доцільність пошуку особистості автора в його текстах та наведення біографічних паралелей [3]. Конспективно дамо перелік деяких шедеврів автобіографічної художньої прози, що відомі широкому загалу: Чарльз Дікенс «Девід Коперфілд» (1850), «Великі сподівання»; Лев Толстой «Дитинство» (1852), «Отроцтво» (1854), «Юність» (1856); Шарлотта Бронте «Містечко» («Villette», 1853); Томас Хьюз «Шкільні роки Тома Брауна» (1857); Джордж Еліот «Млин на Флоссі» (1860); Луїза Мей Олкотт «Маленькі жінки» (1868); Девід Герберт Лоуренс «Сини і коханці» (1913); Джек Лондон «Джон Ячмінне зерно» (1913); Вільям Сомерсет Моєм «Тягар пристрастей людських» (1915); Джеймс Джойс «Портрет художника в юності» (1916); Френсіс Скотт Фіцджеральд «По цей бік раю» (1920); Марсель Пруст «У пошуках втраченого часу» (1927); Ернест Гемінгвей «Прощавай, зброє» (1929); Ерве Базен «Гадюка в кулаці» (1948), «Смерть конячки» (1950), «Крик сови» (1971); Грем Грін «Кінець

одного роману» (1951); Ральф Еллісон «Людина-невидимка» (1952); Джек Керуак «У дорозі» (1957); Джон Апдайк «Кролик, біжи» (1960), «Кентавр» (1963); Габріель Гарсія Маркес «Сто років самотності» (1966); Маргеріт Дюрас «Коханець» (1984); Алан Беннетт «Леді в фургоні» (1989); Джеймс Фрай «Мій друг Леонард» (2005) тощо.

Цей список є малою частиною світової автобіографічної прози, але і він є переконливим доказом: письменники (а, може, і не лише вони) мають потребу в тому, щоб закодувати реальність шифром художньої символіки (закодувати, але не знехтувати автобіографічними фактами!). Реконструюючи особистість для портретно-біографічних потреб, важливо зрозуміти, що саме і чому набуло інших форм; і яких саме. Кожен раз – це буде індивідуальна відповідь. Наприклад, в романі «Тягар пристрастей людських» англійський письменник С. Моем [17] ховається за ім'ям вигаданого героя Філіпа Керрі. Він кульгає і соромиться цього (а сам автор роману заїкається і теж страшенно соромиться цього недоліку); рано втрачає батьків і відчуває своє сирітство (як і автор); виховується дядьком-священником (як і автор), зневажаючи і висміюючи його скнарність і святенництво. Пошук себе, мрії про творчість, вивчення медицини, невдачі в інтимному житті – більшість художніх фактів роману перебувають в подієвих границях біографії автора. Зауважимо, що письменник віддає своєму героєві те, що не хоче привласнити собі, а саме: вразливість. Різниця між автором і героєм є ґрунтом для портретиста з його версіями щодо справжніх рис характеру письменника.

Інший видатний автор, Марсель Пруст, віддав частину своєї біографії герою роману «У пошуках втраченого часу» [19] – Оповідачу, точніше, він наділив його переживаннями, що викликали різні події та люди. Очевидно, ностальгія за дитинством, туга за материнською опікою тощо потребували не прямого їхнього називання, а знакової системи художньої мови. Аби зрозуміти цю особливу потребу – висловити інтимні переживання, приховуючи їх в художніх образах, – варто дослухатися до самих творців. Цінною є думка І. Бродського, який зазначав, що поезія не є компенсацією реальності чи засобом її ідеалізації, вона є унікальною мовою, а унікальність її в тому, що тільки нею можна висловити ту реальність, з якою стикається поет у своїй свідомості [5]. Іншими словами, мова звичайної людської комунікації є обмеженою та недостатньою, коли йдеться про вираження того, чим живе свідомість художника (вживаємо цей термін в широкому значенні).

Автобіографічна проза (і документальна, і художня) є надзвичайно інформативною для аналітика: вона містить факти (їх можна звіряти з іншими джерелами); замовчує факти (і це ґрунт для версій, з яких причин і що саме замовчується); містить відкриті переживання; містить приховані переживання, якими наділяються художні герої (і це також ґрунт для версій, з яких причин). Але її сповідальність необхідно послідовно розширювати за рахунок інших альтернативних, різноманітних інформаційних джерел, шукаючи і сказане прямо, і сказане в контекстах, і приховане.

У науковому дискусії існує два найбільш поширених погляди на природу художнього тексту, що, враховуючи їх розповсюдженість, не потребують деталізації. Згідно з однією науковою ідеологією, текст претендує

на свободу від автора, адже повністю належить читачьким інтерпретаціям (В. Гумбольдт, О. Потебня). Ортодокси цього напрямку, такі як Ролан Барт, проголошують смерть автора в той момент, коли з'являється читач. Інша наукова концепція бачить вторинність читачької «творчості» по відношенню до авторського, тобто читач вільний собі думати (фантазувати, інтерпретувати), що хоче, але всю правду про свій твір знає лише автор (Ю. Айхенвальд).

Позиції портретно-біографічної галузі дещо інші. Дійсно, на побутовому рівні для неглибокого пізнання тексту та людини, яка його створювала, достатньо автономного читання. І в такому разі текст належить винятково читачу, який буде зчитувати в тексті коди, що йому відкриває його власний інтелектуальний та життєвий досвід. Але чим вищим є інтелект читача, тим ширше контекстуальне поле тексту, що він читає; у разі, якщо він володіє біографічними відомостями, поле здатне ще більше розширитися, а читання поглибитися. Для біографа та портретиста, а також для певного кола інтелектуальних читачів текст є джерелом унікально інформації про особистість, яка його створювала.

На наш погляд, мова літератури, мистецтва чи музики є засобом, що не має альтернативи для вираження реальності митця в системі людської комунікації. А під реальністю треба розуміти те відображення навколишнього світу, яке відбивається по-своєму унікально в свідомості кожного індивіда. А отже, щоб декодувати елементи свідомості та відтворити, зібравши їх до купи, цілісність особистості, необхідно вивчати цю унікальність, зашифровану в тексті (музиці, на полотні тощо).

У М. Бахтіна основним лейтмотивом звучить думка про втечу художника з реальності в альтернативний світ натхнення, і, відповідно, за його концепцією, все, що створюється в цьому іншому світі, не може аналізуватися за законами реального життя (не треба шукати біографічних аналогій, застерігає у своїх роботах учений). Але такий підхід розщеплює цілісність особистості, або виносить творчий акт за межі психіки конкретного індивіда, що неправдоподібно. Творчий акт здійснюється в свідомості конкретної індивідуальності зі своїм унікальним досвідом внутрішнього (психічного, інтелектуального) та зовнішнього (подієвого) життя. З позицій повноти реконструкції особистості текст, а художній текст більшою мірою, містить проєкції того й іншого поля. Цілковито влучно З. Шаховська, біограф В. Набокова, вказала на те, що біографія й творчість письменника разом становлять головоломку, і дуже важко, ігноруючи його біографію, зрозуміти його твори [23].

Уся символічна мова художньої літератури (і тут навіть не йдеться про автобіографізм), що включає макрорівень (тематика, проблематика, етика) та мікрорівень (образи, стилістичні прийоми, лексика, тональність, ритм) віддзеркалює свого носія-творця. Навіть, якщо взяти знаних в світі героїнь та героїв, виявиться, що вони належать винятково своїм «батькам»-творцям, і не можуть належати іншим письменникам. Так брати Карамазови народилися в свідомості Ф. Достоєвського, а не І Тургенєва, Бекі Шарп є плодом іронічного У. Теккерєя, а не трагічного Г. Флобера, який подарував світу мадам Боварі, Лоліту створив В. Набоков, а не Л. Толстой, до прикладу. Некваплива тональність «Саги про

Форсайтів» дуже близька, але не подібна до меланхолійної «Міс Джин Броді у розквіті років», складна за символікою мова «В пошуках втраченого часу» не схожа на непросту символічну мову «Улісса». З точки зору портретно-біографічної галузі індивідуальні характеристики художньої мови є тлом для аналізу особистості, хоча, зрозуміло, що аналітичні висновки можуть допомогти сформулювати лише версії, а не догмати.

У якості локального експерименту проведемо компаративний аналіз окремих фактів біографій і текстів. Для цього візьмемо фрагмент біографії і текст, який писався у цей період; за допомогою ключових лексем, що рахуватимемо формальним чином, знайдемо найбільш повторювані одиниці (лексеми, що відсилають до почуттів); проаналізуємо, як корелюються біографічні факти з фактами текстологічними; за сим сформулюємо версію щодо настрою, стану письменника в окреслений момент.

Функціональна необхідність в таких експериментальних пошуках криється в тому, що часто-густо біографічний та мемуарний матеріал допомагає відтворити факти життя, але їхнє емоційне наповнення лишається закритим, його важко відтворити. Скажімо, листи, автографи, прямі посвяти, доволі чітко окреслюють хронологію стосунків Лариси Косач і Сергія Мержинського, факт відносин – незаперечний, але їхній зміст не так просто розшифрувати.

Відомо, що 28 лютого 1901 го року Лариса пише матері листа про те, як доглядає за своїм помираючим другом, і як той любить, щоб вона писала, сидючи за його письмовим столом. Власне, в одну з ночей саме за цим столом вона створила драматичну поему «Одержима» [21]. Її ідейний стрижень – безкорислива любов Міріам до Ісуса, любов, що не прагне винагороди від Бога ні при житті, ні після смерті, – дає певне уявлення про те бачення любові, що переживала Лариса Косач у той час. Версія про те, що її почуття здавалося їй і святим (враховуючи християнський фон поеми), і безкорисливим (тільки живи – мені більше від тебе нічого не треба), – лежить на поверхні. Якщо ж звернутися до лексичного аналізу, то в поемі 8 разів вживається слово «любов», 5 разів – «любити» (дієслово відсилає до енергії дії) і 6 разів – «самотність» (і похідні від нього). Відтак ми отримуємо складний семантичний малюнок, в якому на перший план виходить свята безкорислива любов (на ідейному рівні), любов, що потребує дії (на лексичному рівні), виявленню себе, і тісно пов'язана з відчуттям самотності (на лексичному рівні). Підкреслимо, що це – лише версія щодо душевного стану Л. Косач у кризовий біографічний момент, але семантичну повторюваність окремих одиниць важко ігнорувати, коли вона виявлена та унаочнена. Самотність може стати не лише ключовою версією щодо цього фрагменту, але й до всього життя поетки.

Нині широко висвітлений період життя М. Коцюбинського, що пов'язаний з його інтимними стосунками з О. Аплаксіною: зберіглося три сотні листів (включно з анонімним листом, що отримала дружина Коцюбинського в 1907-му році, поставивши вимогу перервати цей зв'язок), спогади самої О. Аплаксіної. Відомо, що протягом одного дня, 29 червня 1909 року, письменник, який тоді лікувався на Капрі, написав два листи, одного – дружині, іншого – коханці, запевняючи кожну з жінок в

тому, що вона йому потрібна. З точки зору повноти реконструкції особистості, важливо з'ясувати справжню мотивацію цього вчинка. Цинічне використання обох жінок, конфлікт боргу і пристрасті, природна нерішучість характеру тощо – версії можуть бути різними, але необхідні докази, що наблизять до більш правдоподібної та доказової мотивації.

Компаративний аналіз творчості та біографічних фактів виявляє, що в період його стосунків із О. Аплаксіною письменник із надзвичайною інтенсивністю писав. Однак версія творчого підйому, натхнення, що він знаходив у любовних стосунках, потребує обережності. Візьмемо, до прикладу, твір «Intermezzo» [15], створений у 1908-му році; в ньому на різноманітному лексичному фоні 14 разів повторюється слово «спокій» і 5 раз «втома» (і похідні). Цей стан втоми підтверджують і мемуаристи, хоча часто інтерпретують його як наслідок хвороби. Проте, нагадаємо, хвороба не заважала йому із динамізмом, рухливо писати, а, значить, втомився письменник від чогось зовсім іншого, і це служить індикатором для портретиста і біографа, що спонукає шукати більш розширену та правдоподібну інформацію.

Як відомо, у 1911 році М. Коцюбинський пише найкращий свій твір «Тіні забутих предків» [16], на перший план якого, на ідейному-сюжетному рівні, виходить натуралізм природи та органічність природних статевих стосунків між жінкою та чоловіком. Однак експерименти з лексичним аналізом тексту відсилають до іншої семантики, цікаво, що лексика, яка відсилала би безпосередньо до сексуальності, в тексті відсутня, всього 4 рази використано слово «любов» (в значенні пристрасті), але 22 рази вжито слово «туга». І це дає підстави спробувати скласти «головоломку», сформулювати основу версії щодо стану, в якому письменник перебував: вочевидь, він втомився від внутрішньої боротьби між пристрастю та почуттями, але, закінчивши стосунки з О. Аплаксіною, – жадав її (сюжетний рівень, максимально закодований від прямих прочитань) і тужив за нею (лексичний рівень, більш відкритий, повторюваність лексем безвідома).

Візьмемо третій приклад. Автобіографічний твір «Біла гвардія» М. Булгакова [6], створений у 1923 році, відсилає до подій Громадянської війни в Україні кінця 1918 р. Нас цікавить не стільки громадянська позиція письменника, яку біографічна література окреслює достатньо, скільки його емоційний стан; а його можна виявити, спробувавши протестувати декілька робочих версій. Версія перша стосується страху М. Булгакова перед фізичною агресією і пригнічення його під впливом уявного та жаданого ідеалу мужності. Версія друга стосується основної життєвої цінності письменника, що відображена в усіх його творах, це – домашній затишок.

Слово «боягузтво» (і похідні від нього) на загальному багатоманітному текстовому фоні звучить 7 разів і застосовується до негативних персонажі; слово «сором», яке могло б приєднатися до «боягузтва» – 5 разів; їх антиподи – «сила» (в значенні фізичної і духовної сили) – 2 рази. Отже, наша версія щодо внутрішньої слабкості перед агресією або неправильна, або ми застосовуємо не ті ключові слова, хоча той факт, що всі боягузи знаходяться поза етичними нормами автора, наштовхує на роздуми. Підбираємо інші ключові слова і отримуємо ці

кавий результат. Слово «страх» (внутрішній стан) звучить в тексті – 18 разів; слово «смерть» – 12 разів; слово «кров» – 21 раз; слово «жах» (внутрішній стан) – 59 разів. Зовнішній фон тих днів відображають лексеми: «заметіль», «хуртовина», «мороз» (всі загалом – 46 разів); «холод» – 54 рази; «сніг» – 90 разів. Для контрасту: «затишок» – 18 разів; «тепло» – 7. Інтенсивність переживання холоду і жаху є очевидно доказовою, і цього достатньо, щоб далі розробляти версію, відповідно до якої агресія зовнішнього світу викликала у письменника жах, страх, холод (утрата безпеки та затишку), а внутрішнє боягузтво розцінювалося ним як негативна риса людського характеру.

Автобіографічне оповідання «Морфій» [6] цікаве тим, що безпосередньо відсилає до факту наркотичної залежності письменника. Підбираємо різні ключові слова, щоб виявити домінантне переживання того кризового періоду: «задоволення», «спокуса», «бажання», «страждання», «залежність», «співчуття», «милосердя», «співчуття», «каяття» – 0; «гріх» – 1 раз; «страх» – 1 раз; «туга» – 1 раз; «здоров'я» – 1 раз; «біль» – 3 рази; «тривога» – 3 рази. Як бачимо, ні задоволення, ні засудження залежності, ні страх перед нею не були основними. А ключові слова, які дійсно повторюються щодо інших, це: «світло» – 10 разів і «ніч» – 17 разів. Коливання між цими двома полюсами не є самодостатньою відповіддю, але дає підставу для роздумів та подальших пошуків щодо істинного емоційного стану письменника в інших джерелах.

Повість М. Булгакова «Собаче серце» [6] є яскравою сатирою на ідеологію більшовизму та його носіїв, яким, як відомо, автор не симпатизував. Протестований текст повісті містить лише одну повторювану лексему, слово «пес» зустрічається в ньому 56 разів, при цьому в першій частині повісті ним позначено тварину, а в другій використовується для презирливого позначення людини-тварини (включаючи ідіоми: «пес його знає», «ні пса не видно», «пес із ним»). Цікаво, що слова «більшовик» або «пролетар» (і похідні) загалом звучать лише 14 разів (нейтрально або з легкою іронією), а от «пес» відкриває справжнє ставлення автора до класу людей-тварин, яких уособлює головний герой повісті.

Висновки. Застосовуючи формально-кількісний аналіз лексем, як було зроблено в процесі цього локального дослідження, важливо враховувати кілька моментів: 1) знання біографічних фактів із життя автора тексту є обов'язковою умовою; 2) необхідно намітити гіпотезу щодо ймовірних переживань, стану людини, мотивації тощо до того, як розпочнеться формальний підрахунок; 3) ключові лексеми слід добирати, керуючись гіпотезою, і змінювати її, якщо ключові слова не добираються. За значимо також, що такі експериментальні практики є допоміжними, а не основними для портретно-біографічного процесу. Їхні результати можуть допомогти реконструювати особистість у певний момент життя лише за умов ґрунтового аналізу інших джерел.

Підбиваючи підсумок, зауважимо, що біографічна, автобіографічна, психолінгвістична реконструкція особистості письменника (визначної особистості, яка залишила тексти по собі) не буде повною та ефективною, якщо проводитиметься у відриві одна від одної. Тільки послідовний, складний компаративний аналіз (біографічний факт – його текстова інтерпретація – мемуарний факт тощо) може привести до формулювання найбільш точних версій щодо досліджуваної особи. Підкреслимо, що йдеться про формулювання якісних, правдоподібних та аргументованих версій щодо емоційного життя індивіда.

Художній текст для портретно-біографічної галузі є своєрідним, але не менш інформативним джерелом інформації про автора, ніж інші джерела: автобіографії, епістолярна спадщина, мемуари, щоденники, біографії. Як уже було зазначено, він містить відбиток свідомості автора в момент творчого акту, і може відкрити на різних рівнях унікальні свідчення про його стан, настрої, ставлення тощо. Для портретно-біографічної галузі, як і загалом для збереження історичної пам'яті про людину, важливим є формулювання різноманітних версій; чим більше версій щодо особистості можна висунути, тим ближчою може бути істина, якою б умовною вона не була.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андроникова М. Об искусстве портрета/Манана Андроникова. – М.: Искусство, 1975. – 326 с.
2. Андроникова М. Портрет. От наскальных рисунков до звукового фильма/Манана Андроникова. – М.: Искусство, 1980. – 423 с.
3. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности/Михаил Бахтин. Available at: <http://www.infoliolib.info/philol/bahtin/1.html>
4. Бердяев Н. Самопознание. Опыт философской автобиографии/Николай Бердяев. – М.: Книга, 1991. – 384 с.
5. Бродский И. Проза и эссе/Иосиф Бродский. Available at: http://lib.ru/BRODSKI/brodsky_prose.txt
6. Булгаков М. Избранные произведения в двух томах. Том 1./Михаил Булгаков. – К.: «Дніпро», 1989. – 765 с.
7. Волошина М. С. О Максе, о Коктебеле, о себе. Воспоминания. Письма. Феодосия. М.: Издательский дом «Коктебель», 2003. – 367 с.
8. Воронова М. Критико-біографічний літературний портрет: публіцистична концепція жанру/М. Воронова//Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. – 2011. – Вип. 1 (19). – С. 319–329
9. Воронова М. Особистість у публіцистичному портреті: пізнання й вираження в слові/М. Воронова//Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник/КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Т. 43. – С. 106–110.
10. Воронова М. Пластичність та аналітичність центрального образу в літературному портреті/М. Воронова//Образ: щорічний науковий збірник/Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 13. – С. 20–27.
11. Воронова М. Теорія та практика публіцистичного портрета. Монографія/К.: «Видавництво ЛІАТ&К», 2019. – 311 с.
12. Воронова М. Феноменологічний зміст публіцистичного портрета/М. Воронова//Образ: щорічний науковий збірник/Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 12. – С. 11–19.
13. Kierkegaard Søren Either/Or (The Seducer's Diary)/Søren Kierkegaard. Available at: https://www.goodreads.com/book/show/24970.Either_Or
14. Коцюбинская И. М. Михаил Коцюбинский/Ирина Коцюбинская. – М.: Молодая гвардия, 1969. – 192 с.
15. Коцюбинський М. Intermezzo: вибрані твори/Михайло Коцюбинський. – К.: Знання, 2017. – 287 с.

16. Коцюбинський М. Тіні забутих предків/Михайло Коцюбинський. – К.: Аpriori, 2019. – 244 с.
17. Maugham S. Of Human Bondage/Somerset Maugham. Available at: <http://www.e-reading.club/book.php?book=80509>
18. Набоков В. Другие берега: Сборник/Владимир Набоков. – М.: Кн. палата, 1989. – 288 с.
19. Proust Marcel À la recherche du temps perdu/Marcel Proust. Available at: <https://beq.ebooksgratuits.com/auteurs/Proust/Proust-01.pdf>
20. Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus Histoire d'une âme/Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus. – РОCKET, 1998. Available at: <https://livres-mystiques.com/partieTEXTES/Lisieux/Histoire/fol1a17.html>
21. Українка Л. Одержима/Леся Українка. Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=514>
22. Файнберг В. Л. «Даром получили...». Воспоминания об о. Александре Мене/Владимир Файнберг. Available at: <https://www.litmir.me/br/?b=591013&p=1>
23. Шаховская З. В поисках Набокова. Отражения/Зинаида Шаховская. – М.: Книга, 1991. – 319 с.
24. Шиманов Г. Об отце Александре Мене/Геннадий Шиманов. Available at: <http://ruskline.ru/analitika/2013/10/25/vospominaniya>
25. Эфрон А. Марина Цветаева: Воспоминания дочери. Письма. [сост. и вступ. ст. М. И. Белкиной]/Ариадна Эфрон. – Калининград: Янтарный сказ, 1999. – 650 с.

REFERENCES

1. Andronikova M. About the art of portraiture/Manana Andronikova. – М.: Iskusstvo, 1975. – 326 p.
2. Andronikova M. The portrait. From cave drawing to sound film/Manana Andronikova. – М.: Iskusstvo, 1980. – 423 p.
3. Bahtin M. An author and a hero in the aesthetic activity/Mihail Bahtin. Available at: <http://www.infolib.info/philol/bahtin/1.html>
4. Berdyayev N. Self-knowledge. The experience of philosophical autobiography/Nikolai Berdyayev. – М.: Kniga, 1991. – 384 p.
5. Brodskii I. The prose and the essays/Iosif Brodskii. Available at: http://lib.ru/BRODSKII/brodsky_prose.txt
6. Bulgakov M. Featured works. Tom 1./Mihail Bulgakov. – К.: «Dnipro», 1989. – 765 p.
7. Fainberg V. L. «Received for nothing ...». Memoirs about Alexander Men/Vladimir Fainberg. Available at: <https://www.litmir.me/br/?b=591013&p=1>
8. Efron A. Marina Cvetaeva. The daughter's memoirs. Letters/Ariadna Efron. – Kaliningrad: Yantarnii skaz, 1999. – 650 p.
9. Kierkegaard Søren Either/Or (The Seducer's Diary)/Søren Kierkegaard. Available at: https://www.goodreads.com/book/show/24970.Either_Or
10. Kocyubinskaya I. M. Mihail Kocyubinskii/Irina Kocyubinskaya. – М.: Molodaya gvardiya, 1969. – 192 p.
11. Kocyubinskii M. Intermezzo. Featured works/Mihailo Kocyubinskii. – К.: Znannya, 2017. – 287 p.
12. Kocyubinskii M. Shadows of Forgotten Ancestors/Mihailo Kocyubinskii. – К.: Apriori, 2019. – 244 p.
13. Maugham S. Of Human Bondage/Somerset Maugham. Available at: <http://www.e-reading.club/book.php?book=80509>
14. Nabokov V. Other shores. Collection/Vladimir Nabokov. – М.: Кн. Palata, 1989. – 288 p.
15. Proust Marcel À la recherche du temps perdu/Marcel Proust. Available at: <https://beq.ebooksgratuits.com/auteurs/Proust/Proust-01.pdf>
16. Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus Histoire d'une âme/Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus. – РОCKET, 1998. <https://livres-mystiques.com/partieTEXTES/Lisieux/Histoire/fol1a17.html>
17. Shahovskaya Z. In search of Nabokov. Reflections/Zinaida Shahovskaya. – М.: Kniga, 1991. – 319 p.
18. Shimanov G. About Alexander Men/Gennadii Shimanov. Available at: <http://ruskline.ru/analitika/2013/10/25/vospominaniya>
19. Ukrainka L. Obsessed/Lesya Ukrainka. Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=514>
20. Voloshina M. S. About Max, about Koktebel, about yourself. Memoirs. Letters. Feodosiya/Mariya Voloshina. М.: Izdatelskii dom «Koktebel», 2003. – 367 p.
21. Voronova M. Personality in a documentary verbal portrait: cognition and verbal expression/Malvina Voronova//Naukovi zapiski Institutu jurnalistiki: naukovii zbirnik/KNU imeni Tarasa Shevchenka. – К.: 2011. – Т. 43. – P. 106–110.
22. Voronova M. Plasticity and analyticity of the central image in a literary portrait/Malvina Voronova//Obraz: schorichnii naukovii zbirnik/Institut jurnalistiki KNU imeni Tarasa Shevchenka. – К.: 2011. – N. 13. – P. 20–27.
23. Voronova M. The critical-biographical literary portrait: concept of the genre/Malvina Voronova//Zbirnik prac Naukovodoslidnogo institutu presoznavstva. – 2011. – N. 1. (19). – P. 319–329
24. Voronova M. The phenomenological content of the documentary verbal portrait/Malvina Voronova//Obraz: schorichnii naukovii zbirnik/Institut jurnalistiki KNU imeni Tarasa Shevchenka. – К.: 2011. – N. 12. – P. 11–19.
25. Voronova M. Theory and practice of documentary verbal portraiture. Monograph/Malvina Voronova. – К.: «Vidavnictvo LAT&K», 2019. – 311 p.

The biographical, autobiographical, psycholinguistic reconstruction of the writer's personality in the portrait-biographical sphere M. Y. Voronova

Abstract. This article is a structural part of a large study on the problems of personalities reconstruction, the possibilities of preserving a variety of information about the person and how to decrypt it. It is a comparative analysis of biographical, autobiographical, memoir sources, as well as an analysis of the language of the literary text as a unique carrier of the writer's consciousness. The scientific article contains a description of a local author's experiment related to the quantitative-lexical analysis of a literary text in order to identify the emotional state of a writer in a specific biographical period.

Keywords: personalities reconstruction, portrait-biographical practice, literary text.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu